

Nuorten asenteita suomen kieltä kohtaan

Minna Gustafsson
Suomen kielen pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
Huhtikuussa 2005

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Kielten laitos
Tekijä Gustafsson Minna	
Työn nimi Nuorten asenteita suomen kieltä kohtaan	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Kevät 2005	Sivumäärä 107
Tiivistelmä – Abstract <p>Tämän tutkielman avulla tarkoitukseni oli selvittää nuorten asennoitumista suomen kieleen. Asettamaani tutkimustehtävää lähdin purkamaan peruskoulun 6. ja 8. luokalta keräämiäni yleisönosaston vastinekirjoitusten kaltaisten kirjoitelmien pohjalta. Aineisto kerättiin äidinkielen tunnin aikana äidinkielenopettajan tai sijaisen avustuksella. Tunnin alussa oppilaille jaettiin tehtävä, joka sisälsi tehtävänannon ja neljä suomen kieltä käsittelevää yleisönosastokirjoitusta. Oppilaiden tehtävänä oli lukea kirjoitukset läpi, valita niistä yksi ja laatia siihen vastine. Tehtävänannossa oppilasta pyydettiin esittämään tekstiä koskevia perusteltuja mielipiteitä ja miettimään, mitä suomen kieli ja muut kielet merkitsevät hänelle.</p> <p>Aineistoni koostui yhteensä 68 kirjoitelmasta, joissa nuoret esittivät mielipiteitään suomen kielen nykytilasta ja tulevaisuudesta, suomen kielen ja vieraiden kielten suhteesta, äidinkielen opetuksesta sekä eri kielimuodoista, kuten puhutusta ja kirjoitetusta kielestä sekä julkisesta kielenkäytöstä. Aineistosta nousseiden teemojen pohjalta tutkimukselle muotoutuivat tarkemmat osaongelmat: 1) Millaista suomi on kielenä? 2) Miten nuoret asennoituvat eri kielimuotoihin? 3) Millaisena nuoret näkevät suomen kielen nykytilan ja tulevaisuuden?</p> <p>Tutkimuksen keskeisimmäksi käsitteeksi muodostui asenne, jonka määrittelin tutkimuksen aluksi kahdesta metodologisesta näkökulmasta – sosiolingvistisen asennetutkimuksen ja diskurssianalyysin mukaisesti. Sosiolingvistiikan kautta työ sai perustellun pohjan kielen ja yhteiskunnan suhteen ja edelleen kielellisten asenteiden tutkimiselle. Diskurssianalyttinen näkökulma tarjosi puolestaan enemmän mahdollisuuksia yhdistää kielitieteellinen ja yhteiskuntatieteellinen analyysi osaksi tutkimusta.</p> <p>Ensimmäiset havainnot aineistosta osoittivat, että nuoret luonnehtivat kieltä affektiivisin ilmauksin: kieli oli tärkeää, omaa ja sitä arvostettiin. Affektiivisten ilmausten kautta välittyi lähes yksinomaan myönteinen asennoituminen suomen kieleen. Kielen eri muotoihin, kirjoitettuun ja puhuttuun kieleen, asennoiduttiin vaihtelevasti. Kirjakieli miellettiin oikeaksi kieleksi, joskin puhuttu kieli mainittiin nuorten kielenkäyttöön sopivaksi. Kaiken kaikkiaan asenteet niin suomen kieltä kuin sen eri kielimuotoja kohtaan olivat hyvin perinteisiä ja opittuja. Perinteisistä ajattelumalleista poikkeavammin nuoret asennoituivat suomen kielen tulevaisuuteen. Kielen tulevaisuutta ei nähty niin synkkänä kuin arkipäiväiset keskustelut antavat ymmärtää. Nuoret arvioivat suomen elinvoimaiseksi kieleksi, joka toki muuttuu mutta ei häviä tai kuole. Positiivisista tulevaisuudennäkymistä huolimatta kieleen ei asennoiduttu huolettomasti eikä täysin varauksettomasti. Kielellä todettiin olevan myös uhkia, joista suurimmaksi osoittautui englannin kieli, myös suomalaisten omalla käyttäytymisellä mainittiin olevan vaikutusta kielen tulevaisuudelle.</p>	
Asiasanat kielellinen asenne, suomen kieli, puhuttu kieli, kirjoitettu kieli, diskurssianalyysi, sosiolingvistiikka	
Säilytyspaikka Fennicum	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Arkipäiväistä ja affektiivista keskustelua kielestä.....	1
1.2. Aineisto.....	3
1.2.1. Aineiston hankinta	3
1.2.2. Tutkimuspaikkakunnat.....	7
1.3. Tutkimusongelmat	9
1.4. Nuoret ja asenteet.....	10
2. ASENNETUTUKIMUKSEN METODEISTA JA KÄSITTEISTÄ	13
2.1. Yhteiskuntatieteelliset lähtökohdat.....	13
2.2. Sociolingvistiikka ja asennetutkimus.....	14
2.2.1. Variaation tutkimuksesta asenteiden tutkimiseen	14
2.2.2. Sociolingvistiikka ja 'asenne'	17
2.2.3. Sociolingvistisen asennetutkimuksen metodeista	19
2.3. Diskurssianalyysi	20
2.3.1. Diskurssianalyttisen suuntauksen periaatteista	20
2.3.2. Diskurssianalyysi ja 'asenne'	23
2.4. Tutkimuksen metodologiset ja käsitteelliset valinnat.....	25
3. AFFEKTIIVISET ILMAUKSET	27
3.1. Ilmausten määrä	27
3.2. Tärkeä kieli	28
3.3. Oma kielemme	31
3.4. Ilmaisuvoimainen ja arvostettu kieli.....	32
4. KIRJOITETTU JA PUHUTTU KIELI	35
4.1. Kirjoitettu kieli.....	35
4.1.1. Kirjakielen käsite	35
4.1.2. Kielioppi.....	37
4.1.3. Äidinkielen opetus	39
4.2. Puhuttu kieli	41
4.2.1. Puhekielen käsitteitä.....	41
4.2.2. Puhekielen funktioita ja alalajeja	43
4.3. Julkinen kielenkäyttö	46
4.3.1. Mainosten kieli.....	46

4.3.2. Television ja radion kieli.....	48
5. SUOMEN KIELEN ASEMA JA TULEVAISUUS	51
5.1. Arvioita suomen kielen asemasta	51
5.1.1. Positiivinen vai negatiivinen muutos?	52
5.1.2. Pitääkö kieltä vaalia?.....	54
5.2. Suomen kielen uhkia.....	55
5.2.1. Vieraat kielet	55
5.2.2. Välinpitämättömyys	57
5.3. Mielipiteitä englannin kielestä.....	60
5.3.1. Englannilla on käyttöarvoa	60
5.3.2. Laajalle levinnyt maailmankieli	61
5.3.3. Tärkeä kielitaito	63
5.3.4. Maantieteellisiä mielipide-eroja.....	65
6. MITEN ASEENTEITA ILMAISTIIN?	68
6.1. Omat mielipiteet	68
6.1.1. Minä esittää mielipiteen	69
6.1.2. Oma positio suhteessa pohjatekstiin	70
6.1.3. Henkilökohtaisia kokemuksia ja havaintoja	72
6.2. Kyseenalaistamiset.....	73
6.3. Ryhmien mielipiteet.....	74
6.4. Piilotetut toimijat	76
6.4.1. Passiivi	76
6.4.2. Subjektiton yksikön 3. persoona	78
6.5. Metaforat.....	79
7. DISKURSSEJA KIELESTÄ	82
7.1. Kieli osana suomalaisuutta	82
7.2. Tulevaisuus, hyöty ja menestys	84
7.3. Hyvä, huono ja puhdas kieli	87
8. PÄÄTÄNTÖ.....	90
LÄHTEET	98
Liite1	101
Liite2	102

1. JOHDANTO

1.1. Arkipäiväistä ja affektiivista keskustelua kielestä

Suomen kielestä käydään keskustelua eri areenoilla: siitä väitellään, sitä ihmetellään ja sitä pohditaan. Keskustelu voi olla julkista tai yksityistä, ja ajatukset voivat olla omia, opittuja tai yleisiä totuuksia. Keskustelu ei rajoitu sen mukaan, minkä ikäisiä tai millainen sosiaalinen tausta heillä on, eikä se rajoitu myöskään aikaan tai paikkaan. Kielestä keskusteleminen on siis lähes yhtä arkipäiväistä kuin säätilasta puhuminen.

Edellisessä ei varmastikaan tullut esiin koko se kirjo, joka kielestä käytyihin keskusteluihin liittyy. Tarkoitus oli vain nostaa esiin kielen arkipäiväisyys ja yhteisyys. Tarkoitus ei kuitenkaan ollut rajata kieltä vain puheeksi, vaan taustalla on ajatus kielestä laajempänä ilmiönä; **kieli on sosiaalista**, se on osa yhteiskuntaa ja yhteiskunnallisia käytänteitä (Pälli 1999: 125).

Puhuttujen keskustelujen lisäksi huomioni on kiinnittynyt erityisesti sanomalehtien yleisönosastojen keskusteluihin, joissa suomen kielen ilmiöistä on esitetty mielipiteitä ja muiden kirjoituksiin on otettu kantaa. Keskustelut jo sinänsä ovat oiva osoitus kielen sosiaalisuudesta, mutta myös **mielipiteet ovat sosiaalisia**. Ne eivät ole niin yksilöllisiä kuin keskusteluista ensilukemalta voisi ymmärtää. Mielipiteiden kautta yksilöt heijastavat omia tai ryhmän asenteita toisiin ryhminä ja yksilöinä. (Pälli 1999: 124–125.) Esimerkiksi yksittäinen kirjoittaja voi kirjoittaa suomen kielen rappiosta ja ottaa hampaisiinsa nuorten käyttämän kielen. Tällöin hän kohdistaa mielipiteensä ja niistä välittyvän asenteensa ryhmään. On kuitenkin liian yksioikoista todeta, että kirjoittaja olisi ilmaissut kirjoituksessaan oman henkilökohtaisen asenteensa. Todennäköisesti hän on käynyt ennen kynään tarttumistaan keskusteluja kirjoittamastaan aiheesta ja siten sosiaalisesti, ehkä tietämättäänkin, muodostanut mielipiteitään ja asennoitumistaan. Ajatus kielestä sosiaalisena ilmiönä kuuluu sosiolingvistiikan perusoletuksiin, ja siten myös asenteilla on ilmiselvä sosiaalinen ulottuvuutensa.

Toinen havaintoni on, että kieltä koskeva keskustelu on sävyllään usein hyvin **affektiivista**. Omat näkemykset tuodaan esiin voimakkain ilmauksin ja kärjistetyin esimerkein. Kirjoittajat pyrkivät ilmiselvästi vetoamaan lukijoihin ja haastamaan heitä vastineeseen. Affektiivisuus kuuluu siis osana kielestä käytyyn keskusteluun. Esimerkiksi Markku Haakana ja Anne Mäntynen (2002) ovat todenneet radion kieliohjelmiin soitta-

vien käyttävän puhetavoissaan tunteenomaisia ilmauksia. Myös Pentti Leino (1989) on pohtinut puhetapoja, joita esiintyy kielestä puhuttaessa. Leinon mukaan puhuja arvottaa kielenmuotoja ja kielenkäyttöä kuvailemalla uutta ja vierasta muiden muassa kummalliseksi ja särähtäväksi, ja vanhoja ja kansankielisiä ilmauksia sanotaan puolestaan tutuiksi ja turvallisiksi. Pirjo Hiidenmaan (2003: 18) mukaan ihmisten käyttämät arviot kielestä ovat kulttuurissa ja yhteisöissä syntyneitä, ja ne vaihtelevat kulttuureittain. Kielikeskustelu on lisäksi yhteydessä opetukseen ja kielenhuoltoon.

Kolmas havaintoni liittyy yleisönosastoissa kirjoittaneiden ikään. Tekstien sisällöistä päätellen kirjoittajat ovat yleensä nuoruusiän ja kouluvuotensa ohittaneita aikuisia, minkä vuoksi vilkas ja monipuolinen keskustelukin jää osittain yksipuoliseksi. Olenkin alkanut kaivata niitä mielipiteitä, joita esittävät **kouluikäiset nuoret**. Oletukseni mukaan heidän näkemyksensä suomen kielestä voivat poiketa merkitsevästikin 20–50 vuotta vanhempien aikuisten näkemyksistä.

Nuoret kiinnostavat minua myös siksi, että he ovat kohdanneet vuosituhannen vaihteessa voimakkaana virinnee **eurooppalaisuuden**, jonka seurauksena valtioiden niin maantieteelliset kuin asenteellisetkin rajat ovat heikentyneet. Kun puhutaan eurooppalaisuudesta, oletan että keskusteluissa on ainakin piilevästi läsnä myös ajatus **suomalaisuudesta**. Suomalaisuutta puolustetaan ja suojellaan vierailta vaikutteilta, ja raja suomalaisten ja eurooppalaisten välillä halutaan tehdä, jos ei näkyväksi, niin ainakin olemassa olevaksi. Oletuksenani myös on, että niin suomalaisia emme ole, ettemmekö olisi valmiita myös eurooppalaisiksi. Kansallista rajankäyntiä käydään kielen lisäksi laajemmallaakin kulttuurisella kentällä. Kieli on kuitenkin kulttuurisista symboleista yksi näkyvimmistä ja siksi identiteetin ja sitä kautta myös asenteiden muodostumisessa keskeinen.

Nuoret ovat tutkimuskohteena mielenkiintoinen ryhmä myös siksi, että he kohtaavat murroksellisessa kehitysvaiheessaan vanhan ja uuden ja joutuvat siten muokkaamaan identiteettinsä ja asenteensa hyvin moninaisista, osittain jopa ristiriitaisista aineksista. Koulussa opitun historiallisen ja kulttuurisen tietouden lisäksi nuoret ovat kosketuksissa perinteiseen arvomaailmaan vanhempiensa ja isovanhempiensa välittämien arvojen kautta. Näiden lisäksi tiedotusvälineet välittävät nuorille tietoa eri kulttuureista päivittäin. Näin nuoret ovat tietoisia erilaisista vaihtoehdoista, joita he voivat käyttää omien ajatusten ja edelleen asenteiden ja arvojen rakennusaineina.

Tästä moninaisesta, palapelinomaisesta ja kolmiulotteisesti hahmottuvasta rakennelmasta tarkoitukseni on tutkia **nuorten asenteita suomen kieltä kohtaan**: miten nuoret asennoituvat suomeen äidinkielenään, miten he suhteuttavat sen muihin kieliin, mitä suomen kieli nuorille merkitsee ja mitkä tekijät näihin arvo- ja asennerakennelmiin mahdollisesti vaikuttavat?

1.2. Aineisto

1.2.1. Aineiston hankinta

Asettamaani tutkimusongelmaa, nuorten asenteita suomen kieltä kohtaan, ratkon peruskoulun kuudennen ja kahdeksannen luokan oppilailta kerättyjen **yleisönosaston vastinekirjoitusten** avulla. Aineiston olen kerännyt yhteensä neljältä luokalta Tampereelta, Imatralta ja Torniossa. Aineiston keräsin kahdessa vaiheessa, syksyllä 2001 ja keväällä 2002.

Aineisto kerättiin äidinkielen tunnin aikana äidinkielenopettajan tai sijaisen avustuksella. Oppilaat kirjoittivat tunnin aikana vastineen sanomalehden yleisönosastossa julkaistulle mielipidekirjoitukselle. Äidinkielen tunnin alussa oppilaille jaettiin tehtävä, joka sisälsi tehtävänannon ja neljä yleisönosastokirjoitusta (Liite 1). Kaikki mielipidekirjoitukset käsittelivät suomen kieltä, mutta poikkesivat näkökulmiltaan toisistaan. Oppilaiden tehtävänä oli lukea kirjoitukset läpi, valita niistä yksi ja laatia siihen vastine. Tehtävänannossa pyydettiin esittämään tekstiä koskevia perusteltuja mielipiteitä. Lisäksi oppilasta pyydettiin miettimään, **mitä suomen kieli ja muut kielet merkitsevät** hänelle. Tarkoitus oli motivoida oppilasta pohtimaan suomen kieltä jonkin tekstin pohjalta ja herättää oppilasta omia ajatuksia.

Opettajan olin ohjeistanut ennen tehtävää siten, ettei hän vaatisi oppilaita kirjoittamaan norminmukaista vastinetta, vaan muotoseikkoja tärkeämpää olisi tuottaa tekstiä. Lisäksi olin pyytänyt, ettei opettaja alustaisi tehtävän aihetta tai tarkoitusta, sillä tavoitteenani oli saada mahdollisimman spontaaneja tuotoksia – oppilaiden omia mielipiteitä. Oppilaille kuitenkin kerrottiin, että kirjoitukset tulevat tutkimusmateriaaliksi eikä niitä arvostella. Opettajaa pyysin palauttamaan äidinkieleltään suomalaisten tekstit.

Sanomalehtikirjoitukset olivat otsikoilta

- 1) *Äidinkielen taito on romahtanut*
- 2) *Äidinkieltä vaalittava*
- 3) *Kielten opiskelussa oltava vaihtoehtoja*
- 4) *Iso Omenassa, mitä kieltä?*

Teksti *Äidinkielen taito on romahtanut* julkaistiin Aamulehden mielipidepalstalla syyskuussa 2001, ja se käsitteli kirjoittajan huolta suomen kielen taidon romahtamisesta. Syiksi kirjoittaja oli maininnut lukemisen vähentymisen sekä vieraat kielet, etenkin englannin. ”Romahdus” näkyi kirjoittajan mukaan erityisesti rakenteellisissa seikoissa, joita hän oli havainnut niin puhutussa kuin kirjoitetussa julkisessa kielessä. Lopuksi kirjoittaja paheksui sitä, etteivät suomalaiset suojele ja hoida pientä kieltään.

Myös teksti *Äidinkieltä vaalittava* ilmestyi Aamulehden mielipidepalstalla, tosin lähes puoli vuotta aiemmin, huhtikuussa 2001. Se oli jo itsessään vastine kahdelle saman palstan kirjoitukselle. Aiemmat tekstit käsittelivät suomen kielen köyhtymistä, jonka syyksi oli mainittu muun muassa tietotekniikka. Myös vastineen kirjoittaja oli sitä mieltä, että suomen kieli on rappeutumassa. Hänen mielestään kieltä rappeuttavat ”nykyinen liian hätäinen ja kiireinen elämänmeno”. Lisäksi kirjoittaja oli huolissaan koulujen äidinkielenopetuksesta sekä päiväkotien kielenhuollollisista tehtävistä.

Kielten opiskelussa oltava vaihtoehtoja ilmestyi Turun Sanomissa elokuussa 2001 ja poikkesi näkökulmaltaan edellisistä. Kirjoittajan huolena olivat englannin kielen valta-asema sekä suomen kielen asema ja tulevaisuus. Tekstissä puututtiin myös vieraiden kielten opetukseen ja esitettiin kriittisiä näkemyksiä siitä, mitä tapahtuisi, jos yhdellä kielellä olisi selvä valta-asema muihin nähden.

Neljänneksi tekstiksi valitsin Helsingin Sanomissa lokakuussa 2001 ilmestyneen tekstin *Iso Omenassa, mitä kieltä?*, joka käsitteli lähes yksinomaan mainostekstissä esiintynyttä taivutusta *Maxi Iso Omenassa*. Kirjoittajan mukaan mainosmiehet runtelevat suomen kieltä, kirjoittavat yhdyssanoja väärin ja käyttävät yhdysviivaa omituisesti. Tällaisten seikkojen kirjoittaja totesi vaikuttavan myös kansan kielitajuun ja jopa sen tuhoutumiseen.

Syksyn 2001 aineiston keräsin Tampereelta, jossa kirjoitustehtävään osallistui yksi kuudes ja yksi kahdeksas luokka. Tuolloin tarkoitukseni oli kerätä aineistoa myös lukion toisen vuoden opiskelijoilta, mutta lukioiden ennakkoon laaditun tiukan

opintosuunnitelman vuoksi se ei ollut mahdollista. Syksyn 2001 aineistosta laadin suomen kielen proseminaaritutkielman.

Keväällä 2002 kartutin aikaisempaa aineistoa ja uusin keruun. Tuolloin keräsin aineistoa Tornioista ja Imatralta yksiltä kahdeksansilta luokilta. Kuudennen luokan jätin pois, sillä proseminaaritutkielman perusteella tehtävä oli kuudesluokkalaisille melko vaikea. Tornion ja Imatran valitsin aineistonkeruukohteiksi proseminaarityössäni havaitsemieni seikkojen vuoksi, sillä halusin kerätä aineistoa myös alueilta,

- a) joilla esiintyisi mahdollisesti kaksikielisyyttä (ruotsi, venäjä)
- b) jotka eroaisivat kooltaan Tampereesta
- c) jotka sijoittuisivat maantieteellisesti eri puolille Suomea.

Aineiston kaupunkeja erilaisina kieliympäristöinä olen esitellyt tarkemmin luvussa 1.2.2.

Aineistonkeruu tuotti yhteensä 68 kirjoitusta, jotka vaihtelivat pituudeltaan muutamasta rivistä hieman yli sivuun. Kaikki palautetut tekstit hyväksyin aineistoksi. Kuudesluokkalaisten tekstejä oli yhteensä 19 ja kahdeksaluokkalaisten 49. Kahdeksaluokkalaisten kirjoitukset jakautuivat siten, että 13 palautui Tampereelta, 17 Imatralta ja 19 Tornioista. Kaikista vastaajista tyttöjä oli 35 ja poikia 33. Tampereen ja Imatran kahdeksansilla luokilla tytöt ja pojat jakautuivat melko tasan. Tampereen kuudennella luokalla vallitsi selvä tyttöenemmistö, ja Tornion kahdeksannella luokalla poikia oli vastaavasti enemmän.

Kirjoitukset jakautuivat siten, että eniten vastineita kirjoitettiin mielipidekirjoituksille *Äidinkieltä vaalittava* (22 kirjoitusta) ja *Iso Omenassa, mitä kieltä?* (22 kirjoitusta). Jälkimmäisestä aiheesta innostuivat etenkin tamperelaiset kuudesluokkalaiset, kun taas torniolaiset kirjoittivat vastineita eniten edelliselle. Tekstille *Äidinkielen taito on romahtanut* kirjoitettiin yhteensä 13 vastinetta ja tekstille *Kielten opiskelussa oltava vaihtoehtoja* yhdeksän. Kahdesta imatralaisesta kirjoituksesta puuttui viittaus, mihin ne olivat vastineita, eikä se myöskään ollut niistä pääteltävissä. Sukupuolittain tytöt innostuivat eniten kirjoituksesta *Iso Omenassa, mitä kieltä?* (16 vastinetta) ja pojat kirjoituksesta *Äidinkieltä vaalittava* (19 vastinetta). (Taulukko 1.)

Taulukko 1. *Vastineitten jakauma kouluittain ja sukupuolittain*

KIRJOITUS KOULU	<i>Äidinkielen taito on romahtanut</i>	<i>Äidinkieltä vaalittava</i>	<i>Kielten opiskelussa oltava vaihtoehtoja</i>	<i>Iso Omenassa, mitä kieltä?</i>	Yhteensä
Tampere 6. lk	3 tyttöä 0 poikaa	2 tyttöä 1 poika	0 tyttöä 1 poika	10 tyttöä 2 poikaa	15 tyttöä 4 poikaa
Tampere 8. lk	2 tyttöä 1 poika	1 tyttö 4 poikaa	2 tyttöä 0 poikaa	2 tyttöä 1 poika	7 tyttöä 6 poikaa
Imatra 8. lk*	3 tyttöä 1 poika	0 tyttöä 4 poikaa	1 tyttö 1 poika	3 tyttöä 2 poikaa	7 + 1 tyttöä 8 + 1 poikaa
Tornio 8. lk	2 tyttöä 1 poika	0 tyttöä 10 poikaa	2 tyttöä 2 poikaa	1 tyttö 1 poika	5 tyttöä 14 poikaa
Yhteensä:	10 tyttöä 3 poikaa	3 tyttöä 19 poikaa	5 tyttöä 4 poikaa	16 tyttöä 6 poikaa	

*Kahdesta kirjoituksesta puuttui viittaus siitä, minkä kirjoituksen vastineita ne olivat.

Tekstien avulla tarkoitukseni oli saada oppilaat pohtimaan **suomen kielen nykytilaa ja tulevaisuutta, suomen kielen suhdetta muihin kieliin, kouluopetuksen merkitystä äidinkielen taidolle sekä julkista kielenkäyttöä**. Viimeksi mainitusta oletin pohdintojen keskittyvän virallisen ja epävirallisen sekä kirjoitetun ja puhutun kielen eroihin. Mielenpidetekstit arvelin hyviksi motivoijiksi, sillä ne olivat melko tunteikkaita ja herättivät siten lukijassaan nopeasti omia mielipiteitä.

Aineistosta on syytä ottaa huomioon se, että kirjoittajat ovat käyttäneet vastineissaan pohjatekstejä. Tämä näkyy aineistossa **valikoituneina aihepiireinä** (kuten pohjatekstien tarkoitus olikin) ja **pohjateksteistä lainattuina ilmaisuina**. Kirjoitelmien luonnehdinnat kielestä eivät siis ole aina nuorten itsensä keksimiä, vaan osa niistä on suoria lainauksia yleisönosastokirjoituksista. Lainaukset eivät kuitenkaan vähennä kirjoitusten asenteiden arvoa, sillä kielen luonnehdinnat ovat vain yksi analysoitava. Aineistossa tärkeitä ovat myös mielipiteiden perustelut ja tekstit kokonaisuuksina.

Analyysin aineistoesimerkit ovat suoria lainauksia kirjoitelmista. Kirjoittajista käytän koodeja seuraavasti: esimerkiksi To8T4 viittaa torniolaiseen kahdeksaluokkalaiseen tyttöön, jonka henkilönnumero on neljä, Im8P9 viittaa imatralaiseen kahdeksaluokkalaiseen poikaan, jonka henkilönnumero on yhdeksän.

1.2.2. Tutkimuspaikkakunnat

Tampere

Tilastokeskus on luokitellut väestömäärän mukaan Suomen kunnat, joista suurimpia ovat Helsinki, Espoo, Tampere, Vantaa, Turku ja Oulu (Suomi lukuina). Kieliympäristönä Tampere poikkeaa edellä mainituista muista kunnista, sillä se on hyvin *suomenkielinen*. Tällä tarkoitan sitä, ettei Tampereella puhuta suomen kielen ohella jotakin toista kieltä (esimerkiksi ruotsia tai venäjää) niin paljoa, että se tekisi kaupungista kaksikielisen. Tamperetta voi siis luonnehtia Suomen mittakaavassa yksikieliseksi suurkaupungiksi, joka sijaitsee suhteellisen etelässä melko lähellä pääkaupunkiseutua. Sen sijaan läntiset, itäiset tai eteläiset rannikko- ja rajaseudut eivät vaikuta juurikaan Tampereella, vaikka se on hyvien maantie- ja rautatieyhteyksien varrella.

Tampereen yksikielisyys on tosin monitulkintainen asia, sillä kaupungissa asuu paljon maahanmuuttajia, jotka tuovat kaupunkikuvaan niin kielellistä kuin kulttuuristakin variaatiota. Maahanmuuttajia on sijoitettu myös useimpiin kouluihin, joko omille luokilleen tai integroituna suomalaisiin luokkiin oppilaiden kielitason mukaan. Maahanmuuttajien lisäksi Tampereella asuu muitakin kielivähemmistöjä. (Tampereen kaupunki: koulutustoimiala). Vuonna 2001 Tampereella asui ruotsia äidinkielenään puhuvia 0,005% ja venäjänkielisiä 0,007% väestöstä (Suomi lukuina; Tilastokeskuksen Tietokirjasto)¹. Tampereella toimii ruotsinkielinen peruskoulu ja lukio. Englanninkielistä opetusta annetaan joillakin yksittäisillä peruskoululuokilla. Koulut, joista keräsin aineistoni, olivat suomenkielisiä.

¹ Tieto Tampereen väkiluvusta perustuu Tilastokeskuksen Internet-sivuilla julkaistun väestötilastoon Suomi lukuina – Suurimmat kunnat vuodelta 2001. Tampereen väkiluvuksi ilmoitettiin 197 774 henkilöä. Ruotsin- ja venäjänkielisten määrä on selvitetty sähköpostitse Tilastokeskuksen Tilastokirjastosta (Kirjasto.tilastokeskus@stat.fi 23.4.2003), josta saadun tiedon mukaan Tampereella oli ruotsinkielisiä vuonna 2001 yhteensä 1008 henkilöä ja venäjänkielisiä 1412. Imatraa koskevat tiedot selvitettiin myös Tilastokeskuksen Tietokirjastosta sähköpostitse. Saadun tiedon mukaan vuonna 2001 Imatran väkiluku oli 30 230 ja venäjänkielisiä oli 419. Ruotsin- ja venäjänkielisten prosentuaaliset osuudet on laskettu edellä mainituista luvuista.

Imatra

Imatran valitsin aineistonkeruupaikaksi sen itäisen sijainnin vuoksi. Imatra on yksi Suomen itäisistä rajakaupungeista, ja yhtenä oletuksenani oli, että venäjän kieli vaikuttaisi seudulla enemmän kuin Tampereella ja Torniossa. Erityisesti Imatran ja Svetogorskin kaksoiskaupunkihanke saattaisi vaikuttaa kaupungin kaksikielisyyteen siten, että yhteistyö kahden kaupungin ja siten myös kahta eri kieltä puhuvien kesken lisääntyisi. Venäjänkielisten osuus vuonna 2001 oli Imatralla 0,014 % (Tilastokeskuksen Tietokirjasto).

Imatraan liittämäni arviota seudun kaksikielisyydestä tukee myös se, että Imatralla toimii Itä-Suomen koulu, jossa oppilaat opiskelevat englannin ja venäjän laajat oppimäärät. Koulun oppilaista noin $\frac{3}{4}$ on suomalaisia ja neljäsosa oppilaita, joiden äidinkielenä on venäjä. Suomenkielisille oppilaille annetaan koulussa venäjän kielen opetusta ja venäjänkielisille suomen kielen opetusta, ja lisäksi kaikki opiskelevat englantia. (Itä-Suomen koulu.) Koulu, josta keräsin aineistoni, oli suomenkielinen.

Tornio

Vastapainona eteläisen Suomen ja itäisen Suomen aineistoille valitsin kolmanneksi Lapin läänissä, Suomen ja Ruotsin rajalla sijaitsevan Tornion kunnan. Valintani perusteena oli Imatran tavoin oletus seudun kaksikielisestä ympäristöstä, tosin nyt naapurimaassa puhuttavan ruotsin vuoksi. Lisäksi valintaani vaikuttivat Tornion pieni asukasmäärä (verrattuna Tampereeseen) ja pohjoinen sijainti. Vuonna 2001 Tornion väkiluvusta 0,3 % oli ruotsinkielisiä. Yhteensä ulkomaalaisia oli 1,0 % kuntalaisista. (Sadinmaa 2002.) Torniossa asuvan muun kuin suomenkielisen väestön osuus ei siis ole suuri, mutta samalla tavoin kuin Imatralla ja Svetogorskillä myös Torniossa on tiivistä yhteistyötä Ruotsin puolella sijaitsevaan Haaparantaan. Tornion ja Haaparannan kesken on käynnissä mittava hanke yhteisen ydinkeskustan rakentamiseksi (På gränsen – Rajalla). Yhteistoiminnan olettaisin lisäävän asukkaiden liikehdintää rajojen yli ja siten heijastuvan myös kieliympäristöön.

Myös torniolaisilla on mahdollisuus osallistua kielikouluun. Kyse on Tornion ja Haaparannan yhteisestä kielikoulusta, joka on Haaparannassa toimiva peruskoulu.

Kouluun valitaan äidinkielenään suomea puhuvia torniolaisia sekä äidinkielenään ruotsia puhuvia haaparantalaisia. (Tornio.) Aineistoni keräsin suomenkielisestä peruskoulusta.

1.3. Tutkimusongelmat

Teoreettiselta taustaltaan tutkimukseni on sosiolingvistinen, ja kun tutkimuskohteena ovat asenteet, on kyse **kielellisistä asenteista**². Tieteenä sosiolingvistiikka on saanut vaikutteita risteävistä lähitieteistään sosiaalipsykologiasta ja sosiologiasta, joita hyödynnän myös tutkimuksessani. Sosiolingvististen asennetutkimusten metodologisen kritiikin pohjalta toinen keskeinen näkökulma on diskurssianalyysi. Keskeisiä käsitteitä ja metodologiaa esittelen tarkemmin luvussa 2.

Asettamaani **pääongelmaa** selvitän kolmen, aineistosta tehtyjen havaintojen pohjalta tarkentuneen, **osaongelman** avulla, jotka jakaantuvat vielä alakohtiin. Osaongelmat alakohtineen ovat seuraavat:

I. Millaista suomi on kielenä?

- Miten nuoret luonnehtivat suomen kieltä?

II. Miten nuoret asennoituvat eri kielimuotoihin?

- Miten nuoret luonnehtivat puhuttua ja kirjoitettua kieltä?
- Millaisiin yhteyksiin kirjoitettu ja puhuttu kieli sopivat?
- Millaista julkisen kielenkäytön tulisi olla?

III. Millaisena nuoret näkevät suomen kielen tulevaisuuden?

- Ovatko muut kielet uhka suomelle?
- Mitkä asiat suojelevat suomen kieltä?

² Kielen varianttien ja varieteettien sosiaalisessa arvioinnissa on kyse **kielellisistä asenteista** (Pälli 1999: 123; Mielikäinen – Palander 2002: 86). Sosiolingvistiikka ei kuitenkaan ole terminologiaaltaan täysin yhdenmukaista, vaan termin *kielellinen asenne* rinnalla käytetään myös käsitettä *kieliasenne*. Ensin mainittu on tullut suomalaisen sosiolingvistiikkaan 1980-luvulla ja sitä on käytetty Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimushankkeen yhteydessä (esim. Salomaa 1981, Paavola 1987) sekä yleisemminkin suomalaisessa sosiolingvistiikassa (esim. Nuolijärvi 1986, Saanilahti – Nahkola 1990) ja edelleen 1990-luvulla myös diskurssianalyttisen asennetutkimuksen parissa (esim. Pälli 1999). Mielikäinen ja Palander (2002: 86) tekevät kahden käsitteen välille eron muun muassa sillä perusteella, että *kieliasenne* on suora käännöslaina englannin kielen sanasta *language attitude*; sitä käytetäänkin anglistisessa tutkimuksessa (esim. Kalaja – Hyrkstedt 2000). Termi *kielellinen asenne* on puolestaan vakiintunut suomalaisen sosiolingvistiikan käsitteistöön, ja siten sitä käytetään myös tässä tutkimuksessa.

Ensimmäisen osaongelman avulla selvitän, millaisia tuntemuksia nuorilla on suomen kieltä kohtaan. Tämä liittyy tutkimukselle asettamaani oletukseen, että asenne muodostuu osittain affektiivisista tekijöistä, joiksi tulkitseen nuorten luonnehdinnat kielestä. Toisen osaongelman taustalla on ajatus siitä, että kieli on aktiivista toimintaa. Kielellä on siis funktioita, joiden kautta määrittyvät myös sen tehtävät. Tehtävien ohella kieleen liitetään merkityksiä, tai ne muotoutuvat käytössä. Toisen osaongelman avulla pyrin ennen kaikkea selvittämään sitä, kuinka hyödyllisenä ja käyttökelpoisena nuoret kokevat suomen kielen. Kolmannen osaongelman taustalla on suomen kielestä käyty yleinen keskustelu siitä, kuinka elinvoimainen kieli suomi on hallitsevien maailmanlaajuisten kielten rinnalla. Tarkoituksena on ennen kaikkea selvittää nuorten näkemyksiä suomen kielen tulevaisuudesta sekä sitä, mitä tekijöitä he pitävät kieltä uhkaavina ja suojelevina vai näkevätkö he suomen kielen olevan uhattuna ylipäätään.

1.4. Nuoret ja asenteet

Nuoruusvaiheen ensisijainen tehtävä on itsenäistää. Ikävaiheeseen kuuluvia ominaisuuksia ovat muun muassa vastaanottavuus, epävarmuus, ujous ja uhmaavuus. Nuori tyypillisesti hakee tukea ja rajoja, mutta myös rikkoo ja kokeilee niitä ja toisinaan erehtyykin. Nuoruus on henkilökohtaisten mahdollisuuksien löytämisen aikaa, jolloin tehdään oikeita ja vääriä ratkaisuja. Kasvutapahtuman aikana aikuiset ja aikuiskulttuuri vaikuttavat nuoreen. Saavuttaakseen itsenäisyytensä hänen on kapinoitava aikuiskulttuuria vastaan, tallennettava sitä sekä oltava aikanaan valmis ottamaan vastuuta aikuisena yksilönä. (Etelälahti – Gardemeister 1995: 2–3). Edellisen perusteella nuoruusvaiheen voisi sanoa olevan sosiaalistumista aikuisten maailmaan. Nuoruusvaiheen aikana nuoret elävät lapsuuden ja aikuisuuden välimaastossa ja rakentavat identiteettiään näiden kahden maailman aineksia yhdistellen.

Nuoret elävät kahden maailman – lapsuuden ja aikuisuuden – ristipaineessa. Siitä huolimatta oletan, että nuorten oma maailma, nuorisokulttuuri kaikkine kirjoinen, on hyvin merkityksellinen. Nuorisokulttuurin olettaisin myös olevan yhden keskeisimmistä nuorten asennoitumista määrittävistä tekijöistä. Sulkusen (1998: 51) mukaan nuorisokulttuuri tarkoittaa nuorison tyyliä ja arvostuksia yleensä elämässä. Helve jatkaa edellistä,

että nuorisokulttuureilla on omat uskomuksensa, moraalinsa, norminsa ja tapansa ja niiden takana on tietynlainen arvomaailma ja maailmankuva. Nuorisokulttuurit ovat modernin, moniarvoisen ja monimuotoisen yhteiskunnan tuotteita, joiden kautta nuoret pyrkivät jäsentämään elämänkokemuksiaan ja maailmankuvaansa. (Helve 1993: 16.)

Asenteita tutkittaessa on tärkeää tietää myös, mistä aineksista nuorten arvomaailma koostuu. Juuri eletty lapsuus vaikuttaa nuorten maailmankuvaan vanhemmilta osittain opittuina malleina, jotka heijastuvat edelleen nuorten arvomaailmaan. Vanhempien lisäksi arvomaailman esimerkkinä toimii toinenkin merkittävä malli – tiedotusvälineet. Joukkotiedotuksen voima arvojen muokkaajana perustuu sen esille tuomiin uutisiin, jotka saavat ihmiset tyytymättömiksi ja esittelevät vaihtoehtoisia elintapoja. Tiedotusvälineille on tyypillistä, että ne tukevat osittain stereotyyppisiä, konventionaalisia asenteita ja arvoja joillakin elämän alueilla, toisaalta ne samanaikaisesti kritisoivat niitä. (Helve 1993: 71; Suhonen 1988: 67–68.)

Joukkotiedotukselle on todettu löytyvän myös vastavoima. Kun joukkotiedotuksen sanotaan muokkaavan nuorista yhtenäistä massaa, mainitsevat Etelälahti ja Gardemaister nuoruuden elinvoiman ilmiöksi, joka korostaa nuorten yksilöllisyyttä. Tämän elinvoimaisuuden he toteavat olevan myös yksi nuoruuden omimmista piirteistä. Yksilöllistymisessä on kysymys siitä, että merkitysten arviointi lähtee yksilöstä. Yksilöllisyydestä huolimatta nuori kunnioittaa kulttuurinsa arvoja, vaikkakin harkiten. (Etelälahti – Gardemeister 1995: 76–77.)

Millä tavoin nuorten asenteet sitten poikkeavat esimerkiksi aikuisten asenteista? Miksi nuorten ja aikuisten asenteet ylipäätään tulee erottaa toisistaan? Mielestäni selkeimmin nuorten ja aikuisten asenteet eroavat elämänkokemuksen vuoksi. Vaikka aikuisetkaan eivät ole kokeneet vielä kaikkea ja ovat nuorten tavoin niin tiedotusvälineiden kuin vertaisryhmänsäkin vaikutuksen alaisia, uskallan väittää, että kokemusta erilaisista ajattelutavoista on kertynyt enemmän. Ja mikä tärkeintä, aikuiset ovat todennäköisesti löytäneet oman tapansa suhtautua asioihin, jolloin jokainen uusi näkökulma ei saa heitä muuttamaan mieltään. Kutakuinkin samasta asiasta kirjoittaa Helve, kun hän mainitsee, että nuorten uskomuksia, asenteita ja arvoja tutkittaessa on syytä muistaa niiden ambivalentti luonne, koska nuoret ovat vielä muodostamassa arvojärjestelmäänsä. Tämä epävakaus ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö nuorten asenteilla olisi mitään pohjaa. Helven mukaan nuorten uskomuksia voidaan tulkita suuntaa antaviksi siltä osin, minkälaisia asenteita ja arvoja heille myöhemmin muodostuu. Asenteisiin ja arvoihin

vaikuttavat myös yhteiskunnalliset muutokset, joita ovat esimerkiksi tekniikan ja joukkotiedotuksen kehitys, koulutuksen ja bruttokansantuotteen kasvu sekä uudenlaiset sukupolvikokemukset. (Helve 1993: 92, 95.)

2. ASENNETUTUKIMUKSEN METODEISTA JA KÄSITTEISTÄ

2.1. Yhteiskuntatieteelliset lähtökohdat

Perinteisesti asenteita on tutkittu sosiaalipsykologiassa ja sen lähitieteissä psykologiassa ja sosiologiassa. Kiinnostus niitä kohtaan ulottuu 1900-luvun alkuvuosikymmenille, jolloin muotoiltiin tutkimuksen klassiset perusteet. Sosiaalipsykologian näkökulmasta Helkama ja kumppanit määrittelevät asenne-käsitettä esimerkiksi seuraavasti: ”saksan *Einstellung* tarkoittaa paitsi asennetta myös valmiutta ja useinkin kokonaisvaltaista suhtautumista johonkin kohteeseen”. Tämä näkemys perustuu 1920-luvulla georgialaisen psykologin Uznaden tekemään kokeeseen. Kokeessa silmät sidottuina oleville koehenkilöille annettiin useita kertoja peräkkäin käsiin erikokoiset pallot siten, että toiseen käteen annettiin aina suurempi, toiseen pienempi. Kun lopulta esimerkiksi 16. kerralla henkilö saikin käsiinsä samankokoiset pallot, ne tuntuivat erikokoisilta. Kyse on kontrastivaikutuksesta, jolloin aiemmin isommaksi koettu pallo koetaan samankokoisista palloista pienemmäksi. Samankaltainen vaikutus on todettu tapahtuvan muidenkin aistien, esimerkiksi näön yhteydessä. Kyse ei siis ole vain motorisesta kontrastivaikutuksesta, vaan vaikutus on yleisluontoisempi ja kokonaisvaltaisempi. Uznaden havaintoa on hyödynnetty myöhemmin myös sosiaalisten asenteiden tutkimuksessa, jolloin pallojen tilalla ovat olleet erilaiset sosiaalisen maailman kohteet, puolueet, yhteiskunnalliset kiistakysymykset ja tuotemerkit. Koon sijasta koehenkilöt ovat esittäneet myönteisyys–kielteisyys-arvioita. (Helkama ym. 1999: 187–188.)

Toinen sosiaalipsykologiassa vaikuttanut varhainen asennetutkija on L. L. Thurstone. Hänen 1930-luvulla muotoilemansa ajatukset vaikuttavat vielä nykyisissäkin tutkimuksissa ja käsitteen määritelmässä. Thurstonen mukaan ’asenne’ on ihmisten tunteiden, taipumusten, ennakkoluulojen, aatteiden, pelkojen ja vakaumusten kokonaisuus, jonka kohteena voi olla mikä tahansa symboli, henkilö, fraasi, iskulause tai ajatus, joihin nähden ihmisten suhtautumistavat voivat poiketa toisistaan. Edellisen lisäksi Thurstone korostaa asenteen affektiivista luonnetta ja esittää sen olevan tunnetila, joka on joko kohteensa puolesta tai sitä vastaan. (Kuusela – Ruuttula 1988: 24 lainaten Thurstone 1967: 20.) Myöhemmin asenneteorioita on kehitetty useita. Teoriat esittävät erilaisia näkemyksiä asenteen kokonaisvaltaisuuudesta ja määrittelevät käsitteen eri tavoin.

Määritelmät, joissa asenteen mainitaan perustuvan **kognitiivisille** (ajatus) ja **emotionaalisille** (tunne) tekijöille, edustavat **suppeaa määritelmää**. Sen mukaan 'asenne' on luonteeltaan yleinen ja pysyvä, myönteinen tai kielteinen tunne. Toisen **väljemmän määritelmän** mukaan 'asenne' sisältää kognitiivisen ja emotionaalisen lisäksi kolmannen, **konatiivisen** (toiminta) osatekijän. Toiminnan mainitsee esimerkiksi sosiologi Erik Allardt, jonka mukaan "asenne merkitsee aina taipumusta reagoida hyväksyvästi tai hylkäävästi johonkin esineeseen, henkilöön tai asiantilaan"; asenteissa voi olla erilainen **sisältö, intensiteetti** ja **toimintavalmius**. Sisällöllä Allardt viittaa kognitiiviseen eli tiedolliseen osatekijään, intensiteetillä tunnepitoiseen eli emotionaaliseen ja toimintavalmiudella käyttäytymisulottuvuuteen. (Allardt 1988: 55.) Huomionarvoisia Allardtin määritelmässä ovat hänen viittauksensa Himmelstrandin näkemykseen asenteista **kielellisenä tekona** ja edelleen Uutelan ajatukseen **suullisina mielipiteinä** eikä siis varsinaisina toimintavalmiuksina (Allardt mp. lainaten Himmelstrandt 1960; Uutela 1976: 47). Verrattuna suppeaan määritelmään asenteen pysyvyydestä mainitsee Allardt, että asenteissa ei ole kysymys pysyvistä ominaisuuksista, vaan nämä liittyvät käsitteeseen 'arvo'. Arvot ovat Allardtin mukaan yleisiä, ympäristöstä opittuja verrattain pysyviä valintataipumuksia. Ne ovat myös asenteita yleisempiä ja liittyvät laajempiin toimintakokonaisuuksiin. Arvoihin verrattuna asenteet ovat pintapuolisempia ja saattavat muuttua jopa yhdessä yössä. (Allardt 1988: 55.)

2.2. Sosiolingvistiikka ja asennetutkimus

2.2.1. Variaation tutkimuksesta asenteiden tutkimiseen

Kielitieteessä sosiolingvistiikka on kielentutkimuksen ala, jonka parissa tarkastellaan muiden muassa kielellisiä asenteita. Varsinainen kielellisten asenteiden tutkimus alkoi 1960-luvulla ja oli aluksi pääosin kieliyhteisön **variaation tutkimusta**. (M. K. Suojanen 1982a: 7; Nuolijärvi 2000: 17.) Tunnetuimpia ja ensimmäisiä kieliyhteisön variaatioon kohdistuneita tutkimuksia ovat William Labovin 1960-luvun alun tutkimukset. Tuolloin Labov (1963) selvitti muiden muassa Martha's Vineyard -saarella säilyneen murrepiirteen yhteyttä puhujien sosiaaliseen taustaan ja asenteisiin. (Mielikäinen 1981: 113.) Toisena merkittävänä ja varhaisena mainittakoon Lambertin ja kumppanien (1960) tutkimus, jossa

selvitettiin kanadalaisten suhtautumista englannin ja ranskan kieleen ja näiden puhujiin. Tutkimuksessa osoitettiin, että tapa jolla puhumme, vaikuttaa suuresti ihmisten meistä muodostamaan vaikutelmaan. Olipa kyse kielestä tai aksentista³, se saa kuuntelijat mielessään luokittelemaan meidät ensin johonkin ryhmään kuuluvaksi ja sen jälkeen arvioimaan persoonallisuuttamme. (Kalaja 1999: 46.) Samalla tavoin murrepiirteet jakavat ihmiset alueellisesti mutta kytkevät puhujiin myös mielikuvia (esim. Mielikäinen 1981; Nuolijärvi 1986).

Länsimaisen sosiolingvistiikan juuret versovat englantia puhuvasta maailmasta, joka kielialueena on hyvin omalaatuinen sen laajuuden sekä yhteiskunnallisen ja kulttuurisen heterogeenisuuden vuoksi. Tämä on syytä ottaa huomioon skandinaavista ja edelleen suomalaista sosiolingvistiikkaa käsiteltäessä; amerikkalaisten ja englantilaisten menetelmät eivät sovi sellaisenaan skandinaaviin kieliyhteisöihin. Poikkeava piirre englantia puhuvaan kieliympäristöön verrattuna on ollut esimerkiksi suhteellisen yksikieliset kansallisvaltiot. Toisaalta yhteiskunnallinen kehitys on noudattanut yleistä länsimaista linjaa, johon ovat kuuluneet teollistuminen, maaltamuutto ja kaupungistuminen. 1970-luvun lopulta lähtien aiemmin suhteellisen yksikieliset kieliympäristöt ovat muuttuneet monikielisemmiksi muun muassa maahanmuuttajien vuoksi. Yhteiskunnan ja kieliympäristön muutoksella on ollut vaikutusta edelleen myös sosiolingvistiikan tutkimusalaan. Esimerkiksi Ruotsissa perustettiin jo niinkin varhain kuin vuonna 1966 sosiolingvistinen tutkimusprojekti Forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS). Projektin yhtenä tutkimuskohteena olivat kielelliset asenteet. Ruotsalaisen FUMS-projektin ohella sosiolingvististä tutkimusta on harjoitettu 1970-luvun alusta lähtien myös Norjassa ja Tanskassa. (Mielikäinen 1980: 11, 15–18.)

Suomessa kielellisiä asenteita on tutkittu sosiolingvistiikassa vasta 1970-luvun puolivälin jälkeen. Ensimmäisiä kertoja niitä tutkittiin Helsingin kaksi kieltä -hankkeen (1976) yhteydessä. Tutkimuksen kohteena oli äidinkieleltään ruotsalaisia, suomenkielisten kanssa avioituneita helsinkiläisiä. Hankkeessa etsittiin syitä suomalaistumiseen (ruotsin

³ **Aksentilla** tarkoitetaan kielitieteessä puheen painoa, korkoa tai korostusta (PS s.v. *aksentti*). Aksentti on näin ollen puhutun kielen piirre, joka kertoo jotakin ihmisen sosiaalisesta tai alueellisesta eriytyneisyydestä. Esimerkiksi englannin kielessä aksentti voi paljastaa puhujan ja jopa tekstin ääneen lukijan alueellisen ja sosiaalisen taustan (esim. Kalaja 1996: 207). Suomen kielessä puhujaryhmille ominaisia kielimuotoja nimitetään **murteiksi**, joskin nekin on jaettavissa edelleen esimerkiksi alueellisiin ja sosiaalisiin murteisiin. Samalla tavoin kuin aksenttiin myös murteisiin liittyy jonkinlaisia **käsityksiä** siitä, miten eri ryhmiin kuuluvat ihmiset puhuvat. Eri asia kuitenkin on, kuinka oikeita tai vääriä käsitykset ovat. Olennaista on, että käsitykset ohjailevat sitä, miten kielenkäyttäjät arvioivat ja luokittelevat toisiaan ja sitä, miten he itse puhuvat. (Paunonen 1982a: 35–37.)

kielen vaihtuminen suomeen) ja pyrittiin valaisemaan suomalaistumista laajemminkin. Koehenkilöiltä kysyttiin heidän kielen käytöstään ja kielen valinnastaan. Kiinnostuksen kohteina olivat sekä yhteisö- että yksilötason kielenkäyttö ja syyt, miksi he missäkin tilanteessa käyttivät mitään kieltä. Tilanteisen kielen käytön ajateltiin heijastavan asenteita suomeen ja ruotsiin sekä suomenkielisiin ja ruotsinkielisiin. (Paavola 1987: 6–7, 15.)

Suomalaisten kielellisten asenteiden tutkimisen lähtökohtana voidaan puolestaan pitää 1970-luvun puolivälissä käynnistynyttä Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimushanketta (1975), jonka tavoitteena oli selvittää, millainen muutosprosessi puhesuomessa on parhaillaan käynnissä, miten aluemurteet vaikuttavat toisiinsa, tasoittaako julkinen kielenkäyttö murre-eroja, millaisia tilannevaihteluja kielenkäyttö ilmentää ja mikä on niiden asenteiden vaikutus. Varsinaisesta asennetutkimuksesta hankkeessa ei ole kyse, mutta Jyväskylän osatutkimuksessa selvitettiin eteläpohjalaisten opiskelijoiden murteen muuttumista sekä heidän kieltä koskevia mielipiteitään (ks. Mielikäinen 1981). Toinen hankkeeseen liittyvä asennetutkimus syntyi Turun puhekielen osaprojektin yhteydessä, missä tutkittiin turkulaisten kielellisiä asenteita kirjoitettujen tekstinäytteiden avulla (ks. Salomaa 1981). Kiinnostuksen kohteena oli, vaikuttavatko puhtaasti kielelliset muuttujat siihen, miten koehenkilöt asennoituvat kieleen.

Nämä 1980-luvulla Suomessa virinneet ja aina 1990-luvulle ulottuvat kielitieteelliset asennetutkimukset pohjautuvat murteentutkimukseen, mutta noudattavat metodeiltaan sociolinguistiikkaa. Puhtaasta sociolinguistiikasta niissä ei siis ole kyse, vaan suuntausta voisi kutsua myös **kansanlingvistiikaksi**. Dialektologiasta ja sociolinguistiikasta poiketen se tutkii ei-kielitieteilijöiden kielitietoutta, esimerkiksi käsityksiä kielen alalajeista ja kielenpiirteistä jne. Kansanlingvistiikan erityisenä tehtävänä on ollut paikata sitä aukkoa, jonka dialektologit ja sociolinguistit ovat tutkimuskenttään jättäneet; kansanlingvistit tutkivatkin tavallisten kielenkäyttäjien havaintoja kielen variaatiosta. (Mielikäinen – Palander 2002: 90.)

Kielellisten asenteiden tutkimus on yleistynyt ja monipuolistunut kolmenkymmenen vuoden aikana huomattavasti. Vielä 1980-luvulla sociolinguvistisen asennetutkimuksen (kansanlingvistiikan) yhteydessä usein todettiin, että suomalaisten kielellisiä asenteita on tutkittu vähän (esim. Salomaa 1981: 52; Nuolijärvi 1986: 13). Nyt 2000-luvulla laajentumista on tapahtunut niin näkökulmissa kuin metodeissakin. Edellä esitettyjen tutkimushankkeiden lisäksi kielellisiä asenteita on tutkittu yksittäisissä tutkimuksissa (esim. Nuolijärvi 1986), ja suosittua se on ollut erityisesti opinnäytetöissä.

2.2.2. Sosiolingvistiikka ja 'asenne'

Asenne-käsitteen yhteiskuntatieteellisten määritelmien pohjalta muotoutuvat myös kielitieteeseen omaksutut käsitykset. Sosiaalipsykologeilta on esimerkiksi omaksuttu ajatus, jonka 'asenne' tarkoittaa yleisestä ja pysyvää suhtautumisesta johonkin esineeseen, henkilöön tai asiaan (Cacioppo – Petty 1982: 189). Tällöin on kyse **mentalistisesta** määritelmästä, ja esimerkiksi Williams (1974: 21) määrittelee 'asenteen' seuraavasti: ”attitude is considered as an internal state aroused by stimulation of some type and which may mediate the organism’s subsequent response”. Suomalaiseen sosiolingvistiikkaan on omaksuttu hyvin samankaltainen määritelmä; 'asenteessa' on kyse yksilön **sisäisestä olo-tilasta**, ja se on **seurausta reaktiosta** esimerkiksi puhetapaan (esim. Pälli 1999: 125–126; Kalaja – Hyrkstedt 2000: 370; Mielikäinen – Palander 2002: 88). Sosiolingvistisissä tutkimuksissa ärsykkeet ovat kielellisiä, puhetta tai kirjoitusta, ja ihmisten reaktiot niihin joko myönteisiä tai kielteisiä (Kalaja 1999: 47). Mentalistiselle näkemykselle on myös ominaista, että asenteiden oletetaan olevan **suhteellisen vakaita** (Kalaja – Hyrkstedt 2000: 371).

Kielitieteellinen asennetutkimus on nojannut mentalistiseen määritelmään aina sen alkuajoista lähtien. Yhteiskuntatieteistä omaksutun tavan mukaisesti myös kielellisten asenteiden esitetään rakentuvan kolmesta komponentista: (1) **kognitiivisesta**, (2) **affektiivisesta** ja (3) **konatiivisesta** (Deprez – Persoons 1987: 125–127). Kognitiivinen komponentti tarkoittaa tietoa, käsityksiä tai uskomuksia, joita ihmisillä on esimerkiksi erilaisista kielimuodoista, kielen jakautumisesta murteisiin tai kielenpiirteistä. Se on myös myönteisten tai kielteisten reaktioiden edellytys ja mahdollistaa tiedon tai uskomuksen kohteen arvioimisen (evaluoiva komponentti). Tämä on puolestaan tutkimuksen kohteena, kun kielenkäyttäjät esittävät arvioitaan kielimuodoista tai kielenpiirteistä. Yhdessä kognitiivinen ja evaluoiva komponentti määrittävät toimintavalmiuden eli käyttäytymisen (konatiivinen komponentti) eli sen, miten asenteet vaikuttavat kielenkäyttöön. Esimerkiksi erilaisissa kielenkäyttötapojen tavoittelussa ja toisten karttelussa tai tilanteisessa vaihtelussa on kyse kielellisen asenteen konatiivisesta komponentista. (Pälli 1999: 125; Deprez – Persoons 1987: 125–127; Mielikäinen – Palander 2002: 88.)

Rakenteen ohella on pohdittu myös kielellisten asenteiden alkuperää, ja pohjimmiltaan niiden on todettu olevan sosiaalista perua. Asenteet opitaan osana laajempaa sosiaalisuuden prosessia, jossa kielellä on tärkeä rooli. Kielenkäyttöön liittyvät mallit, arvot ja

asenteet omaksutaan eri tahoilta, kuten perhe- ja ystäväpiiristä sekä koulusta ja tiedotusvälineistä. Joihinkin kieliin voidaan suhtautua myönteisesti, koska niiden puhujia arvostetaan yhteisössä. Arvostus liittyy usein korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan, statukseen tai valtaan. Epäsuoremmin asenteen sosiaalinen alkuperä tulee esille silloin, kun kieltä arvioidaan esteettisin tai rakenteellisin perustein tai sen arvioidaan olevan muita loogisempi. (Kalaja 1999: 47; Mielikäinen – Palander 2002: 88.)

Kolmas tapa on määritellä 'asenne' sen **funktioiden** perusteella. Cacioppon ja Pettyn (1984: 189–190) mukaan asenteilla on useita funktioita, joista he esittelevät Katzin (1960) listaamat neljä tärkeintä: (1) *The utilitarian or instrumental funktion* viittaa hyötyyn tai välineellisyyteen. Tällöin asenteen avulla pyritään välttämään rangaistus tai saavuttamaan palkinto. (2) *The ego-defensive funktion* tarkoittaa asenteen avulla tapahtuvaa itsepuolustusta, jolloin ihminen suojaa itseään kiusalliseksi tai epämieluisaksi kokemiltaan tosiasioilta ja asennoituu esimerkiksi vähemmistöryhmiin kielteisesti. (3) *The value-expressive funktion* on ihmisen arvoja ilmaisevaa asennoitumista. Tällaisesta esimerkkinä ovat omaa henkilökohtaista vapauttaan arvostavat vähemmistöryhmän jäsenet, jotka ovat siten vastustuskykyisiä enemmistön pyrkimyksille. Vähemmistö voi osoittaa itsenäisyytensä ja säilyttää oman yksilöllisen etnisen murteensa. (4) *The knowledge funktion* on tiedon tai tietoisuuden kautta tapahtuvaa asennoitumista. Jos vähemmistön jäsenet ovat tietoisia enemmistön johtajan välinpitämättömyydestä heidän yksilöllisiä tarpeita ja perinteitä kohtaan, asennoitumisen voidaan sanoa palvelevan tiedollista funktiota. Edellisenkaltaisiin funktioihin ovat päätyneet esityksessään myös Deprez ja Persoons (1987: 128–130): Ihminen pyrkii hyötymään asenteista välineellisesti ja hahmottamaan ja ymmärtämään niiden avulla ympäristöään. Lisäksi ne liittyvät affektiiviseen minäkuvaan ja identiteettiin sekä itsepuolustukseen.

Vaikka edellä esitetty antaakin jo havainnollisen kuvan käsitteen laajuudesta ja jonkinlaisesta epämääräisyydestä, voidaan se asettaa vielä uusiin mittasuhteisiin lähi- ja rinnakkaiskäsitteiden kautta. Sosiolingvististen asennetutkimusten yhteydessä on todettu asenteella tarkoitettavan suunnilleen samaa kuin **mielipiteellä**⁴ (esim. Paavola 1987). Tällöin edustetaan tietoisesti asenteen niin sanottua laajaa määritelmää, jolloin asennoitumisen tai suhtautumisen lisäksi otetaan huomioon myös tutkittavaa ilmiötä kohtaan

⁴ **mielipide** käsitys, (käsitys)kanta; vrt. vakaumus, otaksuma, arvelu, luulo (PS s.v. *mielipide*).

esitetyt käsitykset⁵. Näistä en tässä yhteydessä erottaisi myöskään olettamuksia⁶ tai arveluja⁷ vedoten asenteen kognitiiviseen komponenttiin, joka siis sisältää kieleen liittyvää tietoa, käsityksiä tai uskomuksia. 'Asenne' lieneekin mahdoton määritellä yleisesti ilman tutkittavaa ilmiötä. Perinteisimmillään tutkimus sisältää asenteiden kartoittamista jotakin kieltä tai murretta puhuvia kohtaan. Vieläkin laajemmassa merkityksessä kielellisiä asenteita voidaan tutkia, kun otetaan huomioon myös ne asenteet, joita on kielen asemaa, kielenhuoltoa tai kielipolitiikkaa kohtaan.

2.2.3. Sosiolingvistisen asennetutkimuksen metodeista

Asenteiden määrittely mentalistisesti on vaikuttanut myös tutkimusmetodeihin. Asenteita on tutkittu **epäsuorin** menetelmin, jolloin asenteita kieleen tai kielenpuhujaan on päätelty ihmisen ulkoisen käyttäytymisen perusteella. Menetelmänä on käytetty muiden muassa *matched guise* -tekniikkaan perustuvaa **kuuntelutestiä**. Koehenkilöiden tehtävänä on ollut kuunnella puhenäytteitä etukäteen laaditulta ääninauhalta ja arvioida kuulemaansa kieltä ja/tai puhujaa. Arvioinnissa on käytetty erityyppisiä asteikkoja. Semanttiset differentiaaliasteikot ovat joko viisi- tai seitsenportaisia arviointiasteikkoja (esimerkiksi *Älykäs* _ _ _ _ _ *Tyhmä* tai *Luotettava* _ _ _ _ _ *Epärehellinen*). Likertin asteikoilla on selvitetty vaihtoehtojen ja väittämien avulla koehenkilön arvioita omasta kielenkäytöstä ja eri kielimuotojen tilanteisesta vaihtelusta (esimerkiksi *Olen täysin samaa mieltä* – *Olen täysin eri mieltä*). Asteikoista koehenkilöt ovat valinneet sopivimman vaihtoehdon luettuaan **kysymyslomakkeella** esitetyt väitteet. Kontrolloitujen asteikkojen ja vaihtoehtokysymysten lisäksi lomakkeissa on voinut olla myös avoimia kysymyksiä. (Kalaja – Hyrkstedt 2000: 370–371; Mielikäinen – Palander 2002: 89.)

Asennoitumista on kartoitettu myös **haastattelujen** tai **kyselyjen** avulla, jolloin puhutaan **suorista** menetelmistä. Tällöin koehenkilöltä tai ryhmältä kysytään suoraan, miten he asennoituvat kyseiseen kieleen tai kielenpuhujaan. Edellä esitetyn tavoin haastattelut ja kyselyt koostuvat joko avoimista tai suljetuista kysymyksistä, mutta myös nauhoitetuista teemahaastatteluista ja avoimista haastatteluista. Kun epäsuorin menetelmin

⁵ **käsitys** 1. havaintoon, kokemukseen t. ajatteluun perustuva mielikuva t. tieto. 2. ajatus, ajattelutapa, näkemys, mielipide, asenne, vakaumus, luulo, arvelu, vaikutelma. (PS s.v. *käsitys*).

⁶ **olettamus** (rinn. oletus) se mitä oletetaan, otaksuma, hypoteesi (PS s.v. *olettamus*).

⁷ **arvelu** arveleminen; luulo, olettamus, kuvitelma (PS s.v. *arvelu*).

on mitattu lähes yksinomaan koehenkilöiden suhtautumista eri puhetapoihin, on suorien menetelmien avulla tutkittu myös suhtautumista moniin muihin kielellisiin ja ei-kielellisiin seikkoihin, esimerkiksi yksittäisten sanojen ääntämistä, puhenopeutta ja sanavalintoja sekä puhujan sukupuolta. (Kalaja 1999: 49.)

Lomakekyselyjen etuna on nopeasti kerättävä ja suhteellisen helposti analysoitava aineisto, jota pystytään analysoimaan myös kvantitatiivisesti. Heikkoutena on puolestaan se, että tutkija tavallaan jo ennalta määrää osan tutkimustuloksista. Valmiiksi rajatut vastausvaihtoehdot voivat vääristää tutkimustuloksia myös silloin, jos koehenkilöt vastaavat lomakkeen kaikkiin kohtiin siitäkin huolimatta, ettei heillä ole selvää mieli-pidettä. Ongelmaksi on havaittu myös se, että kyselyihin saatetaan ohjeista huolimatta suhtautua kuin kokeisiin tai tentteihin eli niiden arvellaan mittaavan osaamista. (Paavola 1987: 5; Mielikäinen – Palander 2002: 89–90.)

Laajalle levinneestä suosioistaan ja monista menestyksekkäistä tutkimustuloksista huolimatta perinteistä sosiolingvistiikkaa kohtaan on alettu esittää kritiikkiä 1980-luvulta lähtien. Ensin se kohdistettiin metodologiaan, jolloin korostettiin muun muassa sitä, että olisi erityisesti otettava huomioon asenteiden ja kielenkäyttötilanteiden yhteys. Kritiikin kohteeksi joutuivat tällöin epäsuorat menetelmät. Myöhemmin on kyseenalaistettu myös kokeellisen tutkimuksen perusteita: ongelmana on, että kielellisiä asenteita on ennen kaikkea pyritty kuvaamaan mutta ei niinkään selittämään. Tutkimus ei ole siis tyydyttävällä tavalla kyennyt selittämään, miksi kielenkäyttäjät käyttäytyvät niin kuin käyttäytyvät. (Kalaja 1999: 48–49; Kalaja – Hyrkstedt 2000: 370–371, 373; Nuolijärvi 2000: 24 .)

2.3. Diskurssianalyysi

2.3.1. Diskurssianalyttisen suuntauksen periaatteista

Ratkaisua sosiolingvistiikan ongelmiin alettiin etsiä entistä yhteiskuntatieteellisemmistä suuntauksista. Yhdeksi vaihtoehdoksi on osoittautunut **diskurssianalyysi**, jolla tarkoitetaan 1990-luvulta lähtien sosiaalitieteissä yleistynyttä tutkimusmenetelmää – tai pikemminkin ideaa uudenlaisesta tutkimusmenetelmästä ja siihen liittyvistä periaatteista. Suuntauksella on vahvoja yhtymäkohtia etenkin sosiaalitieteisiin (sosiologia, psykologia

ja sosiaalipsykologia), mutta myös moniin muihin tieteisiin, kuten antropologiaan, filosofiaan sekä viestintätieteisiin (Potter – Wetherell 1987: 6). Kielitieteessä diskurssianalyysillä viitataan yhteiskuntatieteelliseen tutkimussuuntaukseen, jonka periaatteiden mukaisesti on yritetty analysoida myös kielitieteellisiä aineistoja. Monitieteisen taustansa vuoksi diskurssianalyysin tarkkaa ja yhdenmukaista määritelmää on mahdoton löytää. Suuntaus ei myöskään tarjoa tutkijalle tarkkoja työkaluja aineiston analyysiin, vaan näyttää suunnan, joka saa lopulta muotonsa tutkimuskysymyksistä ja analysoitavasta aineistosta. (Pälli 2003: 27, 29.)

Kielitieteen näkökulmasta Michael Stubbs (1983: 1) on esittänyt määritelmän, jonka mukaan diskurssianalyysi

”refers to attempts to study the organization of language above sentence or above the clause, and therefore to study larger linguistic units, such as conversational exchanges or written texts. It follows that discourse analysis is also concerned with language in use in social contexts, and in particular with interaction or dialogue between speakers” .

Keskeistä edellisessä on ajatus **lausetason ylittävästä** kielen analyysistä. Näkemys eroaa aiemmasta sosiolingvistisestä ajattelutavasta, mutta samalla se Pällin mukaan myös yhdistää sosiolingvistiikan ja diskurssianalyysin toisiinsa. Kielen lisäksi on pyritty analysoimaan laajempia sosiaalisen tason käytänteitä, mikä tarkoittaa, että diskurssianalyysin tavoitteena on tutkia kielenkäyttöä **sosiaalisessa** kontekstissaan. (Pälli 2003: 20–21.) Nämä ajatukset pätevät diskurssianalyysissä yleisemminkin ja viittaavat suuntaukselle ominaiseen tapaan ajatella kielestä ja kielenkäyttöympäristöstä.

Kielen avulla konstruoidaan eli **merkityksellistetään** puheen tai kirjoituksen kohteena olevaa maailmaa. Puheaktiteorian tavoin kielenkäyttöä ei myöskään ymmärretä pelkkänä kuvaamisena, vaan kielen tehtävänä on välittää todellisuuden luonnetta ja rakentaa sitä. Kieli ymmärretään siis funktionaalisenä. (Jokinen – Juhila – Suoninen 1993: 18–19, 41–42.) Tosin käsitykseen puhtaan funktionaalisen kielestä Luukka (2000: 135) toteaa, että olisi syytä ottaa huomioon myös tutkimuksen kohteena oleva kielenaines, sillä arvokasta perintöä saadaan formalistisen (miten kieli on rakentunut) kielitieteenkin ajattelutavoista. Eron funktionalistisen ja formalistisen ajattelutavan välillä selkeyttää ’diskurssin’ määrittely esimerkiksi Luukan mukaan seuraavasti: ”[formalisteille] diskurssi on lausetta laajempi kielellinen kokonaisuus, jonka rakennetta voidaan analysoida samoilla periaat-

teilla kuin kieliopillisia rakenteita”. Funktionalistisesta näkökulmasta diskurssi on puolestaan sosiaalisen toiminnan muoto, ja sillä on tilanteinen ja yhteisöllinen ulottuvuutensa, ja sen avulla voidaan synnyttää ja välittää merkityksiä sosiologisille ilmiöille kuuluvin tavoin. (Luukka 2000: 143; ks. myös Yule 1985: 104–105.) Pälli (2003: 23) puolestaan korostaa diskurssin käsitteen abstraktiutta, mutta ei kiellä sen tarpeellisuutta, sillä ”diskurssit ovat yhteiskunnallisia ilmiöitä, joissa yhdistyy kielen yhteys siihen, mikä ei ole kieltä tai tekstuaalista”.

Stubbsin määritelmä sisältää toisenkin diskurssianalyttiselle suuntaukselle keskeisen ajatuksen. Sen lisäksi, että kieltä – puhetta kirjoituksia, keskusteluja – analysoidaan aina osana sosiaalisia käytänteitä, analyysin painopiste on **vuorovaikutusaineistoissa** ja -teksteissä, joita voidaan täydentää muilla aineistoilla (Jokinen 1999: 50). Aineiston muotoa olennaisempi ja tiukemmin määritelty on kuitenkin sen laatu. Sopivia ovat niin sanotut **luonnolliset aineistot**, joilla tarkoitetaan tutkijasta riippumatta olemassa olevia tai syntyneitä aineistoja, kuten tallennetut arkikeskustelut, lehtiartikkelit ja romaanit laboratorioskokeiden, kyselyiden tai haastattelujen sijaan. Haastattelut ovat tosin suosittuja diskurssintutkimuksen aineistoja, joiden luonnollisuuden perusteluna voidaan pitää haastattelutilanteen tuttuutta ja arkipäiväisyyttä. (Juhila – Suoninen 1999: 236–237.) Aineistoa koskevat yleiset periaatteet pätevät myös kielitieteellisissä tutkimuksissa, joissa aineiston sosiaalinen näkökulma tulee korostetusti esille; aineistot ovat diskursseja, jotka määritellään kielenkäytöksi sosiaalisissa tilanteissa. Ja juuri diskursseissa yhdistyy kielitieteellinen muodon analyysi ja tutkimuksen kohteena olevat sosiaaliset käytänteet. (Pälli 2003: 21–23.)

Kolmas tärkeä periaate, joka tulee ilmi Stubbsinkin määritelmästä, on **konteksti** eli analysoitavan toiminnan tarkastelu tietyssä ajassa ja paikassa. Kontekstiin liittyy läheisesti vuorovaikutus, jonka valossa aineiston merkityksiä tulisi tulkita; analysoitavat aineistokohdat ovat keskenään vuoropuhelussa, jolloin edellä sanottu ohjaa myöhempää. (Jokinen – Juhila – Suoninen 1993: 13–14, 30–31.)

Tutkijan omat intressit ja tutkimustehtävät vaikuttavat siihen, kuinka monipuolista tutkimus on. Mahdollisuuksia on monia. Perinteisimmillään diskurssianalyttisesta näkökulmasta tarkastellaan valtasuhteita tai kielen käytön vaihtelevuutta, mutta sen avulla voidaan tutkia myös esimerkiksi identiteetin rakentumista tai asenteita. Seuraavassa rajaankin tarkasteluni koskemaan kielitieteissä sovellettua diskurssianalyttistä asenteiden

tutkimusta, joka noudattaa suuntauksen yleisiä periaatteita mutta vaatii erityisen tutkimuskohteensa vuoksi lisämäärittelyjä.

2.3.2. Diskurssianalyysi ja 'asenne'

Diskurssianalyttinen asennetutkimus juontaa juurensa yhteiskuntatieteellisestä asenteiden tutkimuksesta. Kielitieteessä lähtökohtana on puolestaan sosiolingvistiseen asennetutkimukseen kohdistettu kritiikki. Osittain diskurssianalyysin yleiset periaatteet tarjosivat parannuksia sosiolingvistiikan metodologisiin heikkouksiin, mutta esimerkiksi 'asenne' oli määriteltävä uudelleen.

Erona sosiolingvistiikan näkemyksiin diskursiivinen suuntaus määrittelee asenteen eri näkökulmasta – **konstruktivistisesti**. Pälli (1999: 128) esittää konstruktivisesta näkökulmasta esimerkiksi seuraavanlaisen määritelmän: ”asenne on ennen kaikkea diskurssissa tuotettu ja diskurssin tuottama positio, joka rakentuu suhteessa kilpaileviin positioihin”. Asenteet ovat siis arkipäivän kielellistä ja sosiaalista toimintaa (Kalaja – Hyrkstedt 2000: 372). Diskurssianalyttisestä näkökulmasta kirjoittavat myös Fishbein ja Azjen (1975):

– – path between attitudes and behaviour is indirect and muddled. When people decide to act in a certain way, their decision is only partly influenced by their relevant attitudes; it is also influenced by their judgements of the normative desirability of the action – – (Potter – Wetherell 1987: 54).

Mentalistisesta määritelmästä poiketen asenteet eivät siis ole yhtä suoraviivaisesti yhteydessä käyttäytymiseen. Diskursiiviselle suuntaukselle ominainen ajatus on myös, että asenteiden tarkastelussa otetaan huomioon moniulotteisella asteikolla erilaisia muuttujia, jotka voivat vaikuttaa asenteeseen. Asenteen muuttuvasta luonteesta Kalaja ja Hyrkstedt kirjoittavat, että ”[asenteet] saattavat vaihdella tilanteesta riippuen ja jopa yhden tilanteen sisällä riippuen siitä, kenen kanssa mielipiteitä vaihdetaan ja millaisia argumentteja toiset esittävät sen aikana”. Esitetyt mielipiteet voivat olla myös ristiriidassa keskenään, ja puhuja voi esittää samassakin puheenvuorossa sekä myönteisiä että kielteisiä asenteita. (Pälli 1999: 128; Kalaja – Hyrkstedt 2000: 372–373.)

Asenteelle tunnustettu muuttuva luonne liittyy ennen kaikkea sen sosiaaliseen ulottuvuuteen. Sosiaalisesti tulkittuna asenteet ovat (kieli)yhteisön säätelemiä, ja niihin

vaikuttavat kielessä olevat tulkinnalliset resurssit, jotka ovat juuri yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti tuotettuja. Tästä on seurauksena, että yksityisen ja yleisen mielipiteen tai asenteen raja hämärtyy eikä niitä voida aina erottaa toisistaan. Diskurssintutkimuksen periaatteiden mukaisesti olennaista ei kuitenkaan ole pohtia yksityisen ja yleisen välistä eroa vaan sitä, miten ja millaiseen positioon puhuja itsensä asettaa asenteen ilmaisun yhteydessä. Sosiaalisen lähtökohdan mukaisesti yksilön henkilökohtaiset tunteetkin ovat aina jollakin tapaa sosiaalisesti tuotettuja. (Pälli 1999: 128–129.) Diskurssianalyttisessä asennetutkimuksessa on näin ollen kyse asenteiden etsimisen sijaan itse asenteista ja niihin sisältyvistä arvottavista ilmauksista, jotka muodostuvat osana laajempaa ja monimutkaisempaa kontekstia (Potter – Wetherell 1987: 54–55).

Kalaja selvittää edellistä esimerkillä, jonka mukaan perinteistä kielellisten asenteiden tutkimussuuntausta edustavat etsivät vastausta kysymykseen: Millainen on henkilön A ”todellinen” asenne johonkin kieleen? Kysymys muuttuu ongelmalliseksi, jos asenteet vaihtelevat tilanteesta toiseen. Olennaisempaa olisikin tarkastella A:n tapaa esittää mielipiteensä eri tilanteissa. Tällöin siis kysyttäisiin, milloin henkilö A esittää mielipiteensä muodossa x ja milloin muodossa y. Mihin henkilö A eri mielipiteillä pyrkii? Mikä on siis niiden funktio? (Kalaja 1999: 63.) Tämä on sosiolingvistiikan kokeellisia menetelmiä kohtaan osoitetun kritiikin ydin: huomio kohdistetaan puheen ja käyttäytymisen yksityiskohtaiseen tutkimukseen sekä siihen, miten arvottavia ilmauksia tuotetaan diskurssissa (Kalaja – Hyrkstedt 2000: 373).

Diskurssianalyysilla ei ole kuitenkaan onnistuttu ratkaisemaan kaikkia asennetutkimuksen ongelmia. Konstruktivistisen painotuksen mukaisesti yksilön tunteet ja vakaumukset ovat sosiaalisesti tuotettuja, mistä on puolestaan seurauksena, että yksityinen ja yleinen asenne ovat vaikeasti erotettavissa ja tunnistettavissa. Näin ollen ei olekaan olennaista pohtia sitä, milloin kyseessä on puhujan oma asenne tai mielipide, milloin puolestaan yleinen totuus. Näiden sijaan huomion kohteena on puhuja ja hänen positionsa vastuullisena ”omien” mielipiteidensä ilmaisijana tai passiivisena ryhmän tai yhteisön jäsenenä. (Pälli 1999: 128–129.)

2.4. Tutkimuksen metodologiset ja käsitteelliset valinnat

Tutkimuksessani tarkastelen nuorten asenteita suomen kieltä kohtaan kahta metodologista näkökulmaa, sosiolingvistiikkaa ja diskurssianalyysia, hyödyntäen. Menetelmät poikkeavat toisistaan monilta osin ja ovat jopa toistensa vastakohtia. Tämän vuoksi en pyrikään yhdistämään niitä vaan käyttämään rinnan toisiaan täydentävinä näkökulmina. Tavoitteenani on löytää näkökulmien avulla eri asioita mutta myös tutkia samoja ilmiöitä eri suunnista.

Lähtökohdiltaan tutkimus on sosiolingvistinen, sillä onhan sosiolingvistiikalla vankka perinne kielellisiä asenteita tutkittaessa. Sosiolingvistiikan avulla työ saa perustellun pohjan kielen ja yhteiskunnan suhteen ja edelleen kielellisten asenteiden tutkimiselle. Diskurssianalyttinen näkökulma tarjoaa puolestaan enemmän mahdollisuuksia yhdistää kielitieteellinen ja yhteiskuntatieteellinen analyysi osaksi tutkimusta. Diskurssianalyysin avulla on myös mahdollista sukeltaa paikka paikoin syvemmälle aineistoon ja pohtia havaittuja ilmiöitä miten-kysymysten kautta.

Sosiolingvistikista lähtökohdista huolimatta tutkimus on monilta osin diskursiivisesti painottunut. Jo aineistonkeruu noudattaa pikemmin diskurssianalyysin periaatteita kuin sosiolingvistiikkaa. Vaikka aineistona ei ole sillä tavoin luonnollinen aineisto, joka olisi kirjoitettu täysin muussa kuin tutkimustarkoituksessa (esimerkiksi lehteen spontaanisti laadittu mielipidekirjoitus), voidaan äidinkielen tunnilla kirjoitettua vastinetta pitää melko luonnollisena. Diskurssianalyysin periaattein kerätty aineisto ei kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta käsitellä sitä sosiolingvistisestikään. Esimerkiksi sosiolingvistiikkaa hyödynnän analyysin alussa, kun luokittelen aineistoa. Samalla tavoin kuin analyysissa tulee olemaan olennaista se, miten asenteita ilmaistaan, on myös tärkeää ottaa huomioon, millaisia ja mitä kohtaan asenteita tai mielipiteitä ilmaistaan. Sosiolingvistiikan tarjoamien metodologisten työkalujen avulla teen niin sanotun aineiston karkean analyysin, jonka jälkeen tulkitsen sitä yksityiskohtaisemmin diskurssianalyttisesti. Kaksi metodologiaa yhdistävä aineiston osittainen karkea, luokitteleva analyysi ja osittainen yksityiskohtainen selittävä tulkinta on harkittu kompromissi. Kumpaakaan menetelmää en noudata täydellisenä vaan hieman yksinkertaistettuna. Tämä näkyy esimerkiksi kvalitatiivisena analyysinä, mutta ei ole niin yksityiskohtaista kuin diskurssianalyttinen aineiston tarkastelu yksinään.

Metodologisten erojen lisäksi sosiolingvistiikassa ja diskurssianalyysissa 'asenne' määritellään eri tavoin. Sosiolingvistiikan näkökulmasta 'asenne' hyväksytään osittain yksinkertaisena, joko positiivisena tai negatiivisena suhtautumisena. Edelleen sen määrittäminen luonteeltaan pysyväksi tai tulkitseminen kontekstista riippumatta ovat seikkoja, joissa tukeudun sosiolingvistisiin määritelmiin. Diskurssianalyttinen näkökulma sen sijaan määrittelee asenteen osaksi arkipäivän kielellistä ja sosiaalista toimintaa, ja asenteet voivat vaihdella tilanteesta riippuen tai olla ristiriitaisia. Näin määriteltynä sosiolingvistinen ja diskurssianalyttinen käsitys asenteesta poikkeaa merkitsevästikin toisistaan.

Erilaiset määritelmät edellyttävät valintoja myös minulta tutkijana. Hyväksyn määritelmän yksinkertaisesta joko positiivisesta tai negatiivisesta suhtautumisesta. En kuitenkaan puhuisi tällöin asenteista vaan pikemminkin mielipiteistä, joita voidaan esittää osana arkipäivän kielellistä ja sosiaalista toimintaa. Nämä mielipiteet voivat olla diskursiivisen näkökulman mukaisesti tilanteesta riippuvaisia ja siten siis epävakaita ja ristiriitaisia yksittäisiä mielipiteitä. Oman näkemykseni mukaan yksittäiset (ristiriitaisetkin) mielipiteet ovat osa ja kokonaisvaltaisempaa asennoitumista, joka välittää yksilön joko positiivista tai negatiivista asennoitumista johonkin asiaan tai ilmiöön ja joka on luonteeltaan suhteellisen pysyvä.

Näin määriteltynä pidän tarkoituksenmukaisena tutkia nuorten asenteita suomen kieltä kohtaan ja samalla perustelen valitsemani kaksi metodologista näkökulmaa. Jotta voin sanoa jotakin nuorten asennoitumisesta suomen kieleen, tulee minun ensin tarkastella keskustelun kautta välittyviä mielipiteitä. Määritelmästäni tarkentuu myös tutkimuksen tarkoitus; tarkoituksena ei ole esittää joko tai -vastausta kysymykseen, asennoituvatko nuoret suomen kieleen kokonaisvaltaisen positiivisesta vai negatiivisesti, vaan pikemminkin tulkintaa siitä, mihin seikkoihin nuoret asennoituvat suomen kielessä positiivisesti ja mihin negatiivisesti.

3. AFFEKTIIVISET ILMAUKSET

3.1. Ilmausten määrä

Asenne-käsitteen määrittelyn yhteydessä todettiin, että asenteella on affektiivinen luonne, ja se on siten tunnetila, joka on joko kohteensa puolesta tai sitä vastaan. Pirjo Hiidenmaa (2003: 16–17) kirjoittaa kielen ja tunteiden kuuluvan yhteen. Tunteenomaisuus ilmenee esimerkiksi siten, että kielestä puhuttaessa siitä esitetään mystifioituja ja romantisoituja käsityksiä, jolloin kieli nähdään ilmaisuvoimaisena ja ihailtavana. Tällöin ei mitään ilmeisimminkään ole puhe arjen käyttökielestä, vaan *käsityksistä*, joita ihmisillä on nimenomaista kieltä kohtaan.

Ensimmäisenä havaintonani kirjoitelmista erottuivat sellaiset suomen kielen luonnehdinnat kuin *meidän kaunis äidinkielemme, oma suomalainen äidinkielemme, tärkeä kieli ja hieno kieli*. Vastaavanlaisia luonnehdintoja esiintyi kirjoitelmissa runsaasti. Yhteistä niille oli, että ne oli liitetty suomen kielen tai äidinkielen määritelmiksi, viimeksi mainitun tarkoittaessa suomen kieltä eikä oppiainetta. Yhteistä luonnehdinnoille oli myös, että ne olivat kaikki sävyiltään affektiivisia eli viestivät kirjoittajan tunnetilaa ja olivat siten myös selkeitä mielipiteenilmauksia, joista ilmeni kirjoittajan asennoituminen suomen kieleen.

Tarkempaa analyysia varten keräsin kaikista kirjoitelmista edellä kuvaamani kaltaiset affektiiviset ilmaukset taulukoksi (taulukko 2). Kaiken kaikkiaan ilmauksia esiintyi 31 kirjoitelmassa yhteensä 55.

Taulukko 2. Affektiiviset ilmaukset nuorten kirjoituksissa

Affektiivinen ilmaus	Määrä
tärkeä	14
oma	8
kotimainen/suomalainen/itsenäisyys	5
ainutlaatuinen/omalaatuinen	4
hieno	4
kaunis	3
vaikea	2
rakas	2
rikas	1
ainut ja oikea	1
virallinen	1

yleisin	1
ei kansainvälinen	1
kiva	1
mukava	1
luistava	1
rento	1
huippuhomma	1
turha	1
Ilmauksia yhteensä	55

Seuraavissa alaluvuissa analysoin yksityiskohtaisemmin, millaisissa konteksteissa luonnehdintoja käytettiin ja millaista asennoitumista niillä viestitettiin.

3.2. Tärkeä kieli

Eniten nuoret käyttivät luonnehdintaa *tärkeä* kuvaillessaan suomen kieltä. Näin oli kirjoitettu 11 vastineessa, joissa *tärkeä* esiintyi yhteensä 14 kertaa; tosin kahdessa kirjoitelmassa se oli muotoa *erittäin tärkeä* ja yhdessä *kaikkein tärkein*. Yhdessä vastineessa *tärkeä* viittasi suomen kielen taitoon: ”Minun mielestä Suomen kieli on tärkeä osata – –” (Tre8T1).

Kielen luonnehtiminen tärkeäksi oli kirjoittajien oma ilmaus, jota ei esiintynyt pohjateksteissä, ja sitä käytettiin kaikkien muiden tekstien vastineissa paitsi niissä, jotka oli kirjoitettu tekstiin *Äidinkielen taito on romahtanut*. Eniten *tärkeä*-ilmausta käyttivät torniolaiset (kuudessa vastineessa), vähiten tamperelaiset (kahdessa vastineessa). Pojat luonnehtivat kieltä useammin tärkeäksi kuin tytöt (pojat seitsemässä vastineessa, tytöt neljässä).

Suomen kieli oli kirjoittajille eri syistä tärkeää. Kielen tärkeyttä perusteltiin kahdessa vastineessa yksinkertaisella syyllä: suomi on tärkeä kieli, koska se on **äidinkieli**. Toinen tapa perustella kielen tärkeyttä, oli liittää se **Suomen valtion itsenäisyyteen**. Tällainen niin sanottu isänmaallishenkinen suhtautuminen ilmaistiin viidessä tekstissä, ja se oli tyypillistä etenkin torniolaisille.

Oma äidinkieli on erittäin tärkeä asia, sillä onhan se *suuri osa itsenäisen maan ”itsenäisyyttä”*. – – Suomen kieli on tietenkin se tärkein kieli. Sen puolestahan pappammekin sodassa taistelivat. (To8P1)

Suomen kieli on tärkeä, *eihän Suomi olisi Suomi* ilman suomen kieltä. (To8T4)

Neljässä vastineessa suomen kielen mainittiin olevan tärkeä, koska se on maan virallinen kieli ja siksi yleinen. Tällöin myös usein mainittiin, että suomi on tärkeää juuri **suomalaisille**.

Äidinkieli on *kaikille suomalaisille* tärkeä koska se on luonnollisesti Suomen yleisin kieli. (To8P5)

Suomen kieli on *meille* erittäin tärkeä sillä se on ainoa virallinen kieli suomessa. (To8P2)

Suomi on tärkeä kieli, koska ilman sitä ei *suomalaiset* tule toimeen. (Im8P3)

Kun kielen mainittiin olevan tärkeää siksi, että se on kirjoittajan *äidinkieli*, ei perustelua pidä väheksyä sen yksinkertaisuuden vuoksi. Suomen kielen perussanakirjan mukaan äidinkieli on ”kieli jonka ihminen ensimmäiseksi (tav. kotonaan) oppii ja jota hän parhaiten t. yksinomaan taitaa” (PS s.v. *äidinkieli*). Sanakirjamääritelmän lisäksi käsitettä on pohtinut esimerkiksi Harri Mantila (1999) Virittäjän artikkelissa otsikolla *Äidinkieli vai valtionkieli, kulutushyödyke vai suojelukohde?* Kirjoituksen pohjana on lehdistössä käyty keskustelu, jonka on herättänyt Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen huhtikuussa 1998 julkaisema kielipoliittinen ohjelma. Keskustelussa ylivoimaisesti eniten huomiota sai kohta, jossa puhutaan yksilön kielestä. Lehdistön kommentteissa yksilön kieli on kääntynyt termiksi *äidinkieli* ja tarkoittaa ’suomea’, vaikka ohjelmassa puhutaan laajemminkin suomen lisäksi ruotsista, saamesta, romaniasta ja suomalaisesta viittomakielestä. Havaintonsa pohjalta Mantila toteaa, että ”[t]erminvalinta näyttääkin jo pitkälle, mitä kieli kirjoittajalleen on. Se on siis *äidinkieltä*, yksilön kieltä, jolla ihminen parhaiten ajatuksensa ja tunteensa ilmaisee ja joka on myös hänen ajattelunsa ja kognitiivisen kehityksensä perusta”. (Mantila 1999: 4.)

Mantilan toteamus pätee myös minun aineistooni. Oppilaille jaetussa tehtävässä heitä pyydettiin esittämään omia mielipiteitään *suomen kielestä*. Tehtävän yleisönosastokirjoituksissa puhuttiin tosin myös *äidinkielestä*, *kielestämme* ja *suomesta*, jotka niin ikään siirtyivät myös vastineisiin. Minkälaisia merkityksiä termivalintoihin sitten sisältyy? Mikä on nuorten luonnehtima *tärkeä* kieli? Mantila (1999: 5) esittää näkemyksen, jonka mukaan ”suomalaisen suhde omaan kieleensä on yksilökeskeinen, enemmänkin intiimi tunneasia

kuin kansallisvaltion kulttuuria ylläpitävä voima”. Kieli siis hahmotetaan enemmän yksilön kuin kansakunnan asiaksi. Syyksi tähän Mantila arvelee, että opetuksessa ja julkisessa keskustelussa ei tarpeeksi konkretisoida, mitä merkitsee se, että suomen kieli on syntynyt ja kehittynyt kuvaamaan suomalaisia.

Yllättävää kyllä, aineistossani kielen yksilöllinen puoli ei tule esille yhtä korostetusti kuin Mantilan havainnoissa. Yllättävää se on siksi, että nuoret ovat Mantilan mainitseman opetuksen vaikutuksen alaisina, mutta puhuvat *kaikille suomalaisille tärkeästä kielestä, meille erittäin tärkeästä kielestä* ja kielestä jota ilman *suomalaiset* eivät tule toimeen. Tärkeäksi luonnehdittu kieli on siis tärkeää myös yhteisöllisesti. Kulttuurisesti kieli hahmottuu niin sanotuissa isänmaallishenkisissä ilmauksissa, joista on varsin näkyvästi pääteltävissä, että kirjoittaja on tietoinen suomen kielen ja Suomen historian yhteyksistä, vaikkakaan itsenäisyysodassa ei varsinaisista kielikysymyksistä taisteltukaan. Kahden oppilaan vastineessa tietoisuus kielen ja kulttuurin ja kielen ja historian suhteesta ilmeni seuraavasti:

Mielestäni jokaisen pitäisi joskus pohtia suomen kielen historiaa ja tulevaisuutta. Kieli on totisesti muuttunut Kalevalan ajoista. Nykyään kieli on luistavampaa – ehkä liiankin – ja sitä lyhennellään joskus liikaa. Mutta en koe kielen asemaa hataraksi, ja kyllä suomalaisuuden tunto on tallella. Hyvä niin. (To8T4)

Pakkoruotsi pitäisi mielestäni poistaa, sillä vaikka Suomi onkin aikoinaan ollut ruotsin alaisena, ei sen velvollisuus ole lukea sen kieltä. Jokaisen pitäisi saada itse valita mitä kieliä lukee, mutta suomen kielestä ei saa luopua. (Tre8T7)

Varsinaisten *tärkeä*-ilmausten lisäksi samansisältöisiä olivat ne, joissa kirjoittaja ilmaisi suhdettaan suomen kieleen sanoin: ”suomen kieli merkitsee minulle...”. Tällaisia ilmauksia oli aineistossa yhteensä neljä.

Muut kielet merkitsevät minulle muita kansoja, Suomen kieli merkitsee minulle kotimaatani... (To8P12)

Suomenkieli merkitsee minulle sitä, että sen avulla pystyn puhumaan toisten ihmisten kanssa, pystyn kirjoittamaan tämänkin tarinan ja pystyn myös kuuntelemaan ja ymmärtämään suomenkieltä ja tärkein että osaan lukea suomenkieltä. (Tre8P2)

Näissä ilmauksissa yksilökeskeinen suhtautuminen kieleen on jo ilmeisempää. Kirjoittaja määrittelee oman suhteensa kieleen niin kuin hän itse sen kokee. Poikkeuksellista Mantilan esittämiin ajatuksiin on kuitenkin se, että kirjoittajat käyttävät termiä *suomen*

kieli sen sijasta, että puhuisivat yksilöllisemmästä *äidinkielestä*. Tässä tapauksessa tehtävänannon käsitevalinnalla lienee vaikutusta.

3.3. Oma kieleemme

Urpo Nikanne on pohtinut äidinkielen merkitystä ihmiselle ja todennut, että ”[ä]idinkieli on yksilön kannalta ehkä kaikkein selvimmin osa hänen identiteettiään” (Nikanne 2002: 29). Identiteetillä on Nikanteen mukaan sekä yksilöllinen että yhteisöllinen ulottuvuus; ”[i]dentiteetti on yksilön omaksuma suhde itseensä ja muihin ihmisiin” ja kieli on osa tätä suhdetta. Lisäksi ”ihmisillä on tarve tuntea puhuvansa jotain kieltä, jonka he tunnustavat äidinkielekseen”, ja tämän Nikanne sanoo olevan enemmän identiteettikysymys kuin kielitieteellisesti määriteltävä ilmiö. (Nikanne 2002: 29–31.) Aineistoni viiden tytön ja kahden pojan teksteissä esiintyi yhteensä kahdeksan ilmausta, joissa kieltä kuvattiin adjektiivilla *oma*. Adjektiivin *tärkeä* tavoin tätäkään ei käytetty tehtävänannon yleisön-osastokirjoituksissa, vaan se oli niin sanotusti nuorten itsensä keksimä. Vastineissa kieltä luonnehdittiin *omaksi* esimerkiksi seuraavin tavoin:

Mutta suomalaisen ei pitäisi unohtaa omaa kieltään, vaikka ulkomaille lähteekin asumaan. (To8T2)

Nyt kun Suomen markkakin on menetetty, meidän tulisi vaalia entistä enemmän omaa kieltämme. (To8T4)

Vai ajattelevatko ihmiset, että Suomi on niin pieni ja merkityksetön valtio, ettei sen omalla ja rakkaalla äidinkielellä ole niin väliä miten me sitä kirjoitamme ja puhumme. (Tre8T7)

Adjektiivia *oma* käytettiin vastineissa ilmaisemaan omistussuhdetta. Pääosin omistajia olivat *suomalaiset* tai *me*, tosin edellisistä esimerkeistä ensimmäisessä omistajaa ilmaistaan yksikön kolmannella persoonalla puheena ollessa kenen tahansa suomalaisen oma kieli (kuitenkin suomen kieli). Yhdessäkään vastineessa kielen ei mainittu olevan kenenkään henkilökohtaisesti omaa. Nuoret siis kirjoittivat meidän – suomalaisten – kielestämme.

Omaksi luonnehditun kielen yhteydessä esiintyi toinenkin tapa, jolla nuoret ilmaisivat läheistä suhdettaan suomen kieleen; kielestä puhuttiin usein **monikon ensimmäisessä**

persoonassa esimerkiksi *kielemme, äidinkielemme, oman kotimaamme kieli ja meidän kieli*. Vastaavanlaisia muotoja esiintyi myös pohjateksteissä. Kielen *omistamisen* ohella tämänkaltaiset ilmaukset viestittävät ajatuksesta *me suomalaiset*. Näin ollen kieli on yhdistävä tekijä, ja kaikki jotka tuntevat suomen kielen äidinkielekseen, voivat tuntea itsensä osaksi *meitä*.

Edellä esitettyjä havaintoja on mielenkiintoista tarkastella sosiaalipsykologi Klaus Helkaman ja kumppanien esittämien näkemysten valossa. Heidän mukaansa positiivinen asennoituminen voi riippua siitä, omistammeko asenteen kohteen tai kuinka tuttu asenteen kohde on. Ihminen asennoituu siis tuttuihin tai omistamiinsa kohteisiin positiivisemmin kuin outoihin ja vieraisiin. Lisäksi on arveltu, että jonkin kohteen kuuluminen itselle tai liittyminen itseen saisi aikaan tästä kohteesta pitämisen riippumatta siitä, onko ihminen valinnut kohteen vai ei. (Helkama ym. 1999: 188–190.) Ilmiötä ei ole tutkittu kielellisten asenteiden yhteydessä, mutta ajatus ilmiön toteutumisesta ei tunnu mahdottomalta. Ainakin asennoitumista kieleen ilmaistaan omistuksen kautta, ja asennoitumisen voi todeta olevan positiivista. Äidinkielestä puhuttaessa kyse on myös ilmeisen tutusta asiasta, joka liittyy itseen eikä ole henkilön itsensä valitsema.

3.4. Ilmaisuvoimainen ja arvostettu kieli

Kolmannen affektiivisten luonnehdintojen ryhmän muodostavat ilmaukset, joissa kieltä kuvailtiin jonkin **ominaisuuden** avulla. Tällaisia luonnehdintoja olivat *ainutlaatuinen* ja *omalaatuinen*, *hieno*, *kaunis*, *rakas*, *rikas*, *ainut ja oikea*, *rento*, *vaikea*, *ei kansainvälinen* ja *turha*. Kielellä on siis ilmaisuvoimaa; sitä pidetään esteettisenä, erityisenä ja sitä arvostetaan.

Mikään mainituista adjektiiveista ei esiintynyt oppilaille jaetuissa yleisönosastokirjoituksissa, vaan ne olivat nuorten omia tapoja kuvailla kieltä. Aineiston kaikissa ryhmissä, asuinpaikkakunnasta tai sukupuolesta riippumatta, kieltä kuvailtiin erilaisin ominaisuuksin. Esimerkiksi pojat eri puolella Suomea luonnehtivat kieltä *hienoksi*:

Minun mielestäni suomi on hieno kieli, jota pitää vaalia. (Im8P1)

En tajua miksi meidän hienoa äidinkieltä yritetään sulkea pois [mainonnasta]. Johtuuko se siitä että tänne perustetaan uusia kauppoja jotka ovat saaneet alkunsa muista maista. (Tre8P4)

Mielestäni tällaiset jutut [suomen ja englannin sekoittaminen samaan mainokseen] pitäisi lailla kieltää, koska sillälailla suomen oma hieno vaativa kieli englannin kanssa yhdistyy ja ihmisistä tulee suomalaisenglantilaisia. (To8P4)

Vastaavasti tytöt käyttivät adjektiivia *kaunis*, kun he kuvailivat suomen kieltä. Adjektiivi *rakas* esiintyi yhden tytön ja yhden pojan vastineissa. Tamperelaistytön kuvaillessa suomen kieltä *rikkaaksi* oli kyse suomen kielen ilmaisuvoimasta ja kilpailukyvyistä verrattuna muihin kieliin. Kielen kilpailukykyä ilmensivät myös kolmessa vastineessa esiintyneet maininnat *ainutlaatuisesta* tai *omalaatuisesta* kielestä sekä yhden tekstin toteamus: ”Mielestäni Suomen kieli on ainut ja oikea kieli – –.”.

Liisa Häkkinen (2002a) tutki pro gradu -tutkielmassaan ulkomailla asuneiden suomalaisnuorten käsityksiä suomen kielen ja suomalaisuuden merkityksestä. Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun IB-linjan lukio-opiskelijoilta kerätystä haastatteluaineistosta hän tarkasteli kielen osuutta nuorten suomalaisuuskeskusteluissa sekä kielen ja suomalaisuuden suhdetta laajemminkin. Aineistoa Häkkinen analysoi diskurssianalyysin tyyliin. Tutkimuksensa keskeisimpiä havaintoja hän esitteli *Virkkeessä*, jossa mainitsi, että yhdeksi nuorten näkökulmaksi muodostui suomen kielen ja suomalaisuuden pitäminen erityisenä taitona ja ominaisuutena. Tällöin äidinkielen arvo nähtiin suomen kielen harvinaisuudessa, ja nuorten mielestä on hienoa osata kieltä, jota vain harvat osaavat. (Häkkinen 2002b: 31.) Samankaltaiseksi näkökulmaksi tulkitsisin omassa aineistossani esiintyneet luonnehdinnat *ainutlaatuisesta* ja *omalaatuisesta* kielestä sekä myöskin maininnat *vaikeasta* kielestä. Kahdessa vastineessa esiintyneet näkemykset vaikeasta kielestä eivät kuitenkaan arvottaneet suomea negatiivisesti. Heikkouden sijaan vaikea kieli miellettiin ainutlaatuiseksi, ja sen osaaminen oli arvostettava taito.

Toinen Häkkinen (2002b: 30) mainitsema havainto oli, että nuoret kuvasivat suomalaisuutta stereotyyppiseen ja osin jopa vanhaan topeliaaniseen sävyyn. Havainnon stereotyyppisesti ja fraasinomaisesti muodostuvasta isänmaallisuudesta teki myös Virrankoski (2001: 50) tutkiessaan peruskoulun päättävien oppilaiden isänmaallisuutta, suvaitsevaisuutta ja etnisiä ennakkoluuloja. Syyksi havaitsemaansa Virrankoski arveli opittuja sanoja ja käsitteitä. Häkkinen tulkinnaista poiketen en kuitenkaan puhuisi oman aineistoni perusteella topeliaanisista ilmauksista, vaan pikemminkin kansallisesta identi-

teetistä, joka välittyy sellaisten ilmausten kuin *oman kotimaamme kieli, meidän kieli* ja *äidinkielemme* kautta.

Myös **kokemukset kielen käytöstä** voivat luonnehtia kieltä. Nuorten kirjoitelmissa suomen kielen käyttöä kuvattiin *luistavaksi, rennoksi* ja *kivaksi*. Sen todettiin olevan myös *mukavaa* sekä *huippuhomma*. Nämä luonnehdinnat esiintyivät vastineissa yksittäisinä, eikä kirjoittaja perustellut tai selventänyt mielipidettään.

Yhteistä vastineissa esiintyneille affektiivisille ilmauksille oli pääosin positiivinen sävy. Negatiivisia luonnehdintoja löytyi kaksi. Nämä esiintyivät Tampereelta kerätyissä aineistoissa.

Suomen kieli (kirjakieli) on aivan turhaa. (Tre6P4)

Eihän kieli kuitenkaan ole kansainvälinen. (Tre8T7)

Jälkimmäinen ajatus suomen kielen ei-kansainvälisyydestä ei niinkään ole affektiivinen määritelmä vaan pikemminkin toteamus kielen yhdestä ominaispiirteestä, mutta luonnehtii kieltä. Myöskään kuudesluokkalaisen tamperelaispojan mielipide ei kohdistu varsinaisesti suomen kieleen äidinkielenä, vaan ainoastaan sen kirjakieleen, ja on siten mielipide kirjakielestä. Nämä kaksi esimerkkiä olivat kuitenkin aineiston ainoat luonnehdinnat, jotka sisälsivät negatiivisen sävyn tai osoittivat kielen heikkoutta.

4. KIRJOITETTU JA PUHUTTU KIELI

Kirjoitettua ja puhuttua kieltä käsiteltiin aineistossani näkyvästi. Siihen otettiin kantaa yhteensä 22 vastineessa. Aihepiirin muodostumiseen vaikuttivat varmasti tehtävänannon yleisönosastokirjoitukset, joista ajatuksia herättävinä tekstejä olivat etenkin *Äidinkielen-taito on romahtanut* ja *Äidinkieltä vaalittava*. Tekstin *Äidinkielen-taito on romahtanut* kirjoittaja esitteli yleisimpiä kielen virheitä, joita tekevät ”jopa kohtuullisen koulutetut ja ammatikseen kieltä käyttävät” ja joita näkee ja kuulee lehdissä, radiossa ja televisiossa. Virheiksi kirjoittaja mainitsi ”kysyvän -kö-liitepartikkelin tunkemisen jo ennestään kysyvään sanaan”, englannin kielen mukaisen passiivin käytön sekä omistusliitteiden välttävän hallinnan. Mainitsemiaan virheitä kirjoittaja havainnollisti esimerkein, joista päätellen hän toivoi puhuttuun kieleen lisää norminmukaisuutta kirjakielen sääntöjen mukaisesti. Etenkin julkisen kielen tulisi myös puhuttuna noudattaa enemmän kirjoitetun kielen sääntöjä.

Noin puolet kirjoitettua ja puhuttua kieltä käsittelevistä vastineista oli osoitettu mielipidekirjoitukselle *Äidinkieltä vaalittava*. Tekstissä ei suoraan käsitelty puhuttua ja kirjoitettua kieltä, mutta ilmeisesti kirjoittajan toteamus siitä, että nykyinen liian hätäinen elämänmeno on edesauttanut suomen kielen rappeutumista, sai nuoret kirjoittamaan aiheesta. Myös kommentti peruskoulun äidinkielen opetuksen laadusta näkyi vastineissa siten, että nuoret kirjoittivat lauseenjäsenistä, oikeinkirjoitussäännöistä, substantiiveista ja konditionaalista, siis käsitteistä, joista koulussa on todennäköisesti puhuttu. Sisällöllisesti termit eivät olleet välttämättä hallussa, sillä vastineissa lauseenjäsenet olivat *jotain ihmeen lauseenjäseniä* ja *sanat konditionaalissa*. Vastineissa ajatukset kuitenkin kiteytyivät mielipiteiksi puhutusta ja kirjoitetusta kielestä.

4.1. Kirjoitettu kieli

4.1.1. Kirjakielen käsite

Nuorten asenteita kirjoitettua ja puhuttua kieltä kohtaan tarkastelin aluksi niistä ilmauksista, joilla he kuvailivat kirjakieltä. Vastineissa puhuttiin nimenomaan *kirjakielestä* eikä muuta termiä käytetty. *Kirjakielellä* nuoret tarkoittivat kieltä, joka on

- täydellistä
- täydellisen virheetöntä
- sääntöjenmukaista
- alkuperäistä kieltä
- puhdasta suomen kieltä
- kunnan äidinkieltä
- järkevää kirjoitettuna ja luettuna
- hyvä puhetapa
- ”oikea” puhetapa
- tylsä tapa puhua
- vanhanaikainen tapa puhua
- tyhmän kuuloista puhetta
- nuorten suusta kuultuna hölmöä
- ei pure nuorisoon.

Suomen kielen perussanakirjan määritelmän mukaan *kirjakieli* on ”kirjallisuuden kieli; suositusten mukainen kirjoitettu (ja puhuttu) kieli” (PS s.v. *kirjakieli*). Hiidenmaa on myös pohtinut käsitettä ja todennut, että *kirjakieltä* ei ole missään kuvattu ja määritelty tyhjentävästi. Vaikeaa määrittely on siksi, ettei kirjakieli ole yhtenäinen kielenmuoto. Puhutun ja kirjoitetun kielen ero on tyypillistä kielentutkimukselle ja kielenhuollolle, mutta todellisuudessa ero on selkeä vain silloin, kun puhutaan ääniaalloista ja kirjoitusmerkeistä. Kielimuotoina puhuttu ja kirjoitettu kieli risteävät monin tavoin. Tällöin puhekieltä on se, mitä puhutaan, kirjakieltä on se, mitä kirjoitetaan, huolimatta siitä, mitä kielenmuotoa käytetään. Ongelmalliseksi kahden kielimuodon käsittelyn tekee kuitenkin se, että suomen kielessä ei ole selvää vakiintunutta käsitteistöä, jolla näitä tarkasteltaisiin. Esimerkiksi kirjoitukseen voidaan viitata sanoilla *kirjakieli*, *kirjoitettu kieli* ja *kirjallinen kieli*. ’Yleiskieli’ on puolestaan termi, jolla tavallisimmin viitataan kirjoituksessa käytettyyn kieleen, mutta puhekin voi olla yleiskielistä. (Hiidenmaa 2003: 230-234.)

Kuten edellisestä luettelosta voi havaita, tarkoittivat aineistoni nuoret käsitteellä ’kirjakieli’ sekä puhuttua että kirjoitettua kieltä, siis kutakuinkin samaa kuin Hiidenmaa *yleiskielellä* (ks. myös Mielikäinen – Palander 2002: 92). Monissa vastineissa toistui esimerkiksi ilmaus *puhua kirjakieltä*.

[O]masta puolestani voin sanoa, että katson paljon mieluummin TV-ohjelmia, joissa puhutaan puhekielellä. Nykypäivän nuorison mielestä suomalaiset TV-ohjelmat, joissa puhutaan kirjakielellä ovat vanhanaikaisia ja tylsiä. Sen sijaan jonkun vieraskielisen ohjelman suomennokset ovat ihan järkeviä kirjakielelle

suomennettuna. Ne eivät tunnu yhtä hassuilta, koska niissä tekstit vain luetaan kuvaruudusta. (To8T1)

Kieltämme on vaalittava, mutta ketä se haittaa jos joku puhuu jollain murteella. Kunhan kirjoitettu kieli on kirjakieltä. Ei ketään voi pakottaa puhumaan kirjakieltä. (Im8P6)

Nuorilla oli myös selkeitä mielikuvia siitä, miltä ”kirjakielellä puhuminen” kuulostaa ja ketkä sitä puheessaan käyttävät. Omaksi kielenkäyttömuodokseen nuoret eivät sitä ainakaan mieltäneet.

Mielestäni nuorten suusta kuultuna kirjakieli kuulostaa hölmöltä. – Sillä en tiedä ketään, joka todella puhuisi täysin kieliopin sääntöjen mukaan, ja tuskinpa kukaan miettii puhuttuaan tai kirjoittaessaan, mitkä sanat olivat substantiiveja tai mitkä olivat konditionaalissa. (Tre8T4)

Jos aina käytettäisi kirjakieltä ei mainokset purisi nuorisoon ollenkaan ja jollain pitää mainosmiestenkin elantonsa ansaita. (Tre6P3)

Jaakko Anhava (2000: 35) on todennut Kielikellon artikkelissa, että Suomessa ei voi ”puhua kirjakieltä” kuulostamatta kirjamaiselta. Tämä puolestaan johtuu siitä, että yleiskielestämme puuttuu arkinen rekisteri, jollainen on esimerkiksi standardienglannissa. Suomessa onkin puhutun kirjakielen sijaan kirjakieli sekä joukko puhe-suomen variantteja, joista yksi on yleispuhe-suomi. Aineistoni nuorille puhuttu kirjakieli vaikuttikin olevan yleiskieltä tiukemmin normitettua, lähinnä kirjoitusta vastaavaa puhetta. Lisäksi kirjakieli mielletään hyvin säännellyksi ja siten virheettömäksi.

4.1.2. Kielioppi

Käsitteenä *kielioppi* on monitulkintainen. Suomen kielen perussanakirjan määritelmän mukaan se on ”kielen rakenteen järjestelmällinen esitys tai sen oppikirja; kielen järjestelmä” (PS s.v. *kielioppi*). Kielioppityöryhmä (KK 1994: 14) aloittaa termin käsittelyn siihen liittyvistä mielikuvista, jotka useimmilla ovat osittain peräisin omista koulukokemuksista, osittain sanan arkikielisestä käytöstä. Mielikuvissa kielioppi voi tarkoittaa perinteellistä tapaa opettaa *sanaluokkia* ja *lauseenjäseniä*, ja siihen liittyy myös käsitys siitä, että kielioppi kertoo, mikä on *oikea tapa käyttää kieltä*. Mielikuvissa kielioppi on

ensisijaisesti **normatiivista**, mistä seurauksena syntyy usein käsitys, että ei *osaa kielioppia*. Kieliopin hallitsemattomuudesta voi olla osoituksena esimerkiksi, että ei puhu kirjakieltä tai osaa oikeinkirjoitussääntöjä. Normatiivisen kieliopin rinnalla Kielioppityöryhmä esittelee **deskriptiivisen** eli kuvailevan kieliopin, jonka tavoitteena on kuvata jokin kielen säännönmukaisuus mahdollisimman tarkoin sen sijaan, että se jakaisi ilmaukset hyviin tai huonoihin. Kattavaa kielioppia ei ole kuitenkaan mistään kielestä laadittu. (KK 1994: 14–15.)

Aineistoni nuoret käyttivät kielioppi-käsitettä juuri niissä merkityksissä, joita Kielioppityöryhmä mainitsi mielikuviin liittyvän. Kuten jo kirjakielen käsittelyn yhteydessä tuli ilmi, muutamissa teksteissä mainittiin kirjakielellä puhuminen, joka on nuorten mielestä puhumisen ”puhtain” muoto. Myös sanaluokat ja lauseenjäsenet mainittiin monissa vastineissa:

Äikän tunnilla on tylsää kun opetellaan ihan turhia lauseenjäseniä. ei niillä tee isona yhtään mitään. Kuka ajattelee aikuisena, että mikään lauseen sanoista on adverbialli[.] (Im8P9)

Minun mielestä Suomen kieli on tärkeä osata, varsinkin suomalaisille. Kaikki sen vaikeat kielioppiasiat ovat aika turhia. Opetettaisi vain semmoisia asioita mitä tarvitsee muiden kielten opiskelussa ja tulevassa työelämässä. Oikein kirjoitukseen pitää minun mielestä kiinnittää enemmän huomiota kuin esim. verbien muotoihin! (Tre8T1)

Itse pidän hyvin paljon lukemisesta ja kirjoittamisesta, mutta kielioppi on todella puuduttavaa ja loppujen lopuksi aika turhaa. Sillä en tiedä ketään, joka todella puhuisi täysin kieliopin sääntöjen mukaan, ja tuskinpa kukaan miettii puhuttuaan ja kirjoittaessaan, mitkä sanat olivat substantiivejä tai mitkä olivat konditionaalissa. (Tre8T4)

Aineistosta poimitut esimerkit osoittavat selvästi myös sen, miten nuoret asennoituivat kielioppiin; se on nuorten mielestä varsin turhaa. Toteamus herättikin mielenkiintoni ja mietin, miksi nuoret kokevat kieliopin turhaksi. Vastineita tarkastellessani yksi mahdollinen syy lienee epäkohta, joka mainittiin äidinkielen opetuksesta; koulussa opetettavalle kieliopille ei koeta olevan vastinetta arkielämässä ja tulevaisuudessa.

Totta kai suomen kieli on hieno kieli, mutta sen opettelu koulussa on minusta aika outoa. Eihän kukaan katso vaikka työpaikallaan: ”Ahaa, tuossahan on adverbialli!”

Peruskoulussa ja mahdollisesti myöhemminkin luetaan äidinkieltä, niin ei kukaan muista, mitä koulussa on opeteltu. – – Mielenpito on, että suomen kieltä voi opetella koulussa, mutta se on vaikeaa. (Im8T5)

Kielioppia kohtaan osoitetun asennoitumisen ohella on pääteltävissä, että nuoret mieltävät käsitteen 'kielioppi' hyvin eri tavoin. Mahdollisesti kielioppi on aina sitä, mitä lähiaikoina on äidinkielen tunneilla opeteltu. Ilmeiseltä kuitenkin vaikuttaa, että kielioppia ei opetella järin käytännönläheisesti, eikä nuorille tunnu olevan selvää, miksi kielioppia opetellaan. Käytännön yhteyksissä kielioppi kuitenkin huomataan: nuoret arvostavat oikein kirjoitettua puhdasta ja selkeää kieltä.

4.1.3. Äidinkielen opetus

Kirjoitettu kieli on visuaalisuutensa vuoksi helpommin havaittavissa ja konkreettisempaa kuin puhuttu. Kirjoitetun kielen kautta on siten siis helpompi havaita, mitä kieli on. Äänteiden muuntuminen kirjaimiksi ja kirjainjonojen muuntuminen sanoiksi sekä edelleen oikein ja väärin kirjoittamiseksi tekee kielestä käsin kosketeltavan. Kyse on säännelystä kirjakiielestä, joka opitaan tavallisesti koulussa opetuksen tuloksena. Kirjakieli ja äidinkielen opetus olivat yhtä myös nuorten teksteissä, joista muotoutui oma keskustelunsa. Äidinkielen opetusta pohdittiin 17 kirjoituksessa, joista kymmenen oli vastineita kirjoitukselle *Äidinkieltä vaalittava*, viisi mielipidekirjoitukselle *Äidinkielen taito on romahtanut* ja kaksi tekstille *Iso Omenassa, mitä kieltä?*

Yleisönosastokirjoitus *Äidinkieltä vaalittava* käsittelee selkeimmin äidinkielen opetusta. Siinä kirjoittaja oli sitä mieltä, että suomen kieli on köyhtynyt, ja väitti, että perusopetuksen äidinkielen tunneilla yleinen huolimattomuus ja välinpitämättömyys ovat lisääntyneet. Kritiikki kohdistui erityisesti opettajiin, sillä kirjoittaja kehotti opettajia ”panemaan viisaat päänsä yhteen” ja ”tartumaan ongelmaan”. Myös ”päiväkodeissa ohjaajienkin olisi syytä höristää korviaan ja oikaista, kun suomen kieltä runnellaan”. Nämä kommentit kirjoittivat monet nuoret kirjoittamaan koulun äidinkielen opetuksesta. Tekstissä *Äidinkielen taito on romahtanut* kirjoittaja ei ottanut kantaa äidinkielen opetukseen, mutta ilmeisesti väite romahtaneesta äidinkielen tasosta, ja sen tueksi esitetyt esimerkit liittyivät aiheen nuorten ajatuksissa koulun äidinkielen tunneilta tuttuihin aiheisiin

ja siten siis äidinkielen opetukseen. Samoin lienee käynyt vastineissa, jotka oli osoitettu tekstille *Iso Omenassa, mitä kieltä?*

Pääosin nuoret olivat sitä mieltä, että äidinkielen opetuksen tasossa ei ole syytä huoleen. Sen sijaan nuoret myönsivät, että oppilaat itse voivat suhtautua välinpitämättömästi joihinkin oppiaineisiin.

Onhan se tietenkin totta, että nykyään ihmisillä tulee yhä enemmän kieliopillisia virheitä, mutta tämä ei suinkaan johdu siitä, että kouluissa opetus olisi puutteellista. (To8T1)

Äidinkielen opiskelu koulussa on muka huolestuttavasti vähentynyt. Se, jota ei kiinnosta niin ei kiinnosta. Se on kaikkien oma asia, mutta onhan koulussa myöskin oppilaita, jotka ovat hyviä äidinkieleessä (esim. minä). Viisaiden opettajien päiden yhteenlyönti ei mitään vaikuta. siitähän tulee vain päät kipeäksi. Kyllä opettajat osaavat homman se on vain oppilaiden asenteesta kiinni. (To8P13)

Tosin opettajilla mainittiin olevan myös vastuu siitä, että lapset ja nuoret oppivat suomen kielen.

Kouluissa opettajien pitää huolehtia oppilaiden äidinkielen osaamisesta. – – Mielestäni kaikissa päiväkodeissa opettajien pitää huomauttaa sellaista, joka runtelee suomen kieltä. (To8P4)

Mihin suomalaisten kielioppi on kadonnut ja kiinnitetäänkö siihen kouluissakaan tarpeeksi huomiota? Entä sitten käsiala? Onko hyvä, että äidinkielen opettaja ei vaadi oppilaitaan kirjoittamaan käsialalla? Olen itse 8-luokalla ja minä toivoisin, että äidinkielen opettajat vaatisivat kaikkia oppilaitaan kirjoittamaan käsialalla. Se osaavatko nuoret kirjoittaa käsialaa ja kieliopillisesti oikein on äidinkielen opettajien vastuulla. Ei muiden aineiden opettajilla.

Jos äidinkielen opettaja ei viitsi kiinnittää huomiota siihen, miten nuoret kirjoittavat, eivät myöskään muut voi asialle mitään. (Tre8T5)

Jälkimmäisessä tamperelaistytön esimerkissä tulee jo esille muutakin kuin kannanotto kysymykseen, onko äidinkielen opetus hyvää vai ei. Käsialalla kirjoittaja tarkoittaa kaunokirjoitusta, ja sen lisäksi hän mainitsee kieliopin, jota käsiteltiin useassa muussakin vastineessa. Kieliopista muodostuikin aivan oma keskustelunsa kirjakielen ja äidinkielen opetuksena osana.

4.2. Puhuttu kieli

4.2.1. Puhekielen käsitteitä

Puheeseen nuoret viittasivat sanoilla *puhekieli*, *murre*, ”*murre*”, *slangi*, *hesanslangi*, *sekasuomi* sekä ilmauksilla *mä-*, *sä-*, *mun-* ja *sun -kieli* ja *lyhentäen ja pitkittäen puhuminen*. Vastaavanlaisen luetteloinnin esittää myös Hiidenmaa (2000: 233), jonka mukaan puheeseen voidaan viitata esimerkiksi sanoilla *puhe*, *puhuttu kieli*, *puhekieli*, *murre*, *yleispuhekieli* tai *ei-kirjallinen*. Nuorten sanavalinnoista käy ilmi, että puhuttu kieli ei ole heille mikään yksi yhtenäinen puhekieli, vaan sillä on erilaisia variaatioita, joilla on puolestaan omia erityisempiä funktioita.

Puhutusta kielestä käytettyjä ilmauksia ei esiintynyt oppilaille jaetuissa pohjateksteissä, tosin ilmaus *lyhentäen ja pitkittäen puhuminen* voi olla peräisin yleisönosastokirjoituksesta *Äidinkielen taito on romahtanut*. Tekstissä kirjoittaja väitti, että kysyvän *-kö*-liitepartikkelin liittäminen jo ennestään kysyvään sanaan on yleistynyt rakenteellinen virhe. Väitettään kirjoittaja havainnollisti esimerkillä, jonka mukaan yhä useammin sanotaan: ”Mitäköhän se tarkoittaa?”, vaikka pitäisi sanoa: ”Mitähän se tarkoittaa?” Toisaalta ilmaus voi liittyä myös persoonapronomineihin, joista puhutussa kielessä käytetään kirjakieltä lyhyempiä variantteja. Tästä näkökulmasta puhuttua kieltä pohtivat aineiston kaksi tyttöä: Tamperelainen kuudesluokkalainen tyttö nimitti puhuttua kieltä *mä-*, *sä-*, *mun-* ja *sun -kieleksi*. Vastaavasti imatralaistyttö kirjoitti, että *mun* kuuluu eteläsuomalaiseen murteeseen. (Ks. esim. Mielikäinen – Palander 2002: 91.) Mitä ilmeisimmin persoonapronominien erilaiset variantit havaitaan helposti ja mielletään selvästi puhutun kielen ominaisuuksiksi.

Termiä *sekasuomi* käytti kuudesluokkalainen tamperelaistyttö tarkoittaen kahden kielen sekoittumista:

Minun mielestä ihmisten pitäisi saada puhua sellaista kieltä kuin haluaa. Jos esimerkiksi joku ihminen joka on ruotsinsuomalainen puhuu sekasuomea niin tuleeko ensimmäinen vastaantulija puhumaan hänelle, että kuinka pitäisi puhua? (Tre6T15)

Tytön käyttämä termi on mielenkiintoinen, sillä esimerkiksi Heikki Paunonen on käyttänyt termiä *sekakieli* kuvaamaan sosiaalista murretta, joka poikkeaa aiemmasta ”puhtaasta”

murteesta. Sosiaaliset murteet ovat sekakieliä, koska niissä on aineksia sekä kirja- ja yleiskielestä että vanhoista kansanmurteista. (Paunonen 1982b: 134–135.) Paunosen tarkoittamasta sekakielestä nuoret käyttivät vaihtelevasti termejä *murre*, ”*murre*” ja *slangi*. Käytetyistä termeistä yksistään on lähes mahdoton päätellä, mitä niillä tarkkaan ottaen tarkoitetaan. Selvää kuitenkin on, etteivät nuoret tarkoittaneet termeillä *murre* tai ”*murre*” vanhoja kansanmurteita vaan yleiskielistyneitä murteita, mutta jotka selvästi osoittivat puhujansa paikallisen taustan.

Suomessa on lukuisia murteita. Uskallanpa jopa väittää, ettei yksikään suomalainen puhu koko elämänsä täydellistä kirjakieltä. Murteiden puhuminen on suomalaisista kotoisempaa ja rennompaa kuin kirjakielellä pöpöttäminen. (To8T1)

Onko sillä oikeasti väliä miten esim. nuoret puhuvat? Joka puolella Suomea on murteita, joita ihmiset käyttävät. Puhuuko kukaan oikeasti kirjakieltä? Kirjoittaja ei ole ottanut huomioon että ihmiset puhuvat omalla murteellaan. esim. ”Mun” on eteläsuomalainen murre. Ihmiset ovat tottuneet puhumaan omalla murteellaan, ei sitä voi miksikään muuttaa. (Im8T5)

Murteen tavoin nuoret käyttivät termejä *slangi* ja *hesanslangi* viittaamaan erityiseen ja itsenäiseen kielimuotoon, jota käytetään joko tietyllä alueella tai puhujaryhmässä. Saani-lahti ja Nahkola (2000: 87–88, 93) määrittelevät slangin kuitenkin toisella tapaa. Heidän mukaansa ”slangi ei ole erillinen kieli tai murre, vaan pikemminkin kokoelma sanoja, joita sirotellaan normaaliin, yleensä arkipuheen joukkoon”. Slangi on siis sanastollinen ilmiö, eikä sillä ole omaa muoto- tai lauseopillista säännöstöä. Se kuinka tiheään puheessa käytetään slangisanoja ja -sanontoja, tekee puheesta enemmän tai vähemmän ”slangi-maista”. Poikkeuksena on kuitenkin Helsingin vanha slang, joka oli pikemminkin itsenäinen täysi kielimuoto, sillä sen avulla voitiin vaihtaa kokonaisia ajatuksia ja lauseita puhujien kesken. (Ks. myös Paunonen 1995.) Suojanen (1982b: 154–156) määrittelee slangin edellisistä poiketen jonkinlaiseksi sosiaaliseksi murteeksi, sillä se on puheen tyylikeino, jonka käyttöön siirrytään. Esimerkiksi nuoret voivat käyttää slangia siirtyessään tovereiden pariin ja vapaa-aikaan. Tilanteen vaihtuessa formaalista informaaliin, vaihtuu myös kielenkäyttö. Kuitenkin myös Suojanen mainitsee slangin olevan lähinnä sanastollinen ilmiö, ja puhujan on hallittava aina jokin puhekieli, johon sijoittaa slangin ainekset.

4.2.2. Puhekielen funktioita ja alalajeja

Kirjakielen tavoin listasin nuorten kirjoitelmista luonnehdintoja puhutusta kielestä. Listaan keräsin kaikki luonnehdinnat riippumatta siitä, oliko puheenaiheena puhekieli, murre vai slangi. Vastineissa puhuttua kieltä kuvailtiin

- huonoksi suomeksi
- virheelliseksi tavaksi puhua
- väärin puhumiseksi ja kirjoittamiseksi
- huolimattomaksi
- tavaksi puhua
- nuorten tavaksi puhua
- paremman kuuloiseksi
- nuortenkirjoihin sopivaksi.

Luonnehdinnat tukevat niitä havaintoja, jotka tulivat esille jo kirjoitetun kielen yhteydessä. Ensinnäkin puhuttu kieli mielletään ensisijaisesti puheeseen kuuluvaksi, joskin puhutunakin se on huonoa, virheellistä ja väärää. Puhekieltä voi esiintyä myös kirjoitettuna, mutta vain rajatuissa yhteyksissä, esimerkiksi nuortenkirjoissa. Ja kolmanneksi puhekieli liitetään ennemmin nuorten kuin vanhojen kielenkäyttöön.

Edelliset luonnehdinnat eivät anna puhutusta kielestä kovinkaan positiivista kuvaa, eihän puhekieltä hyväksyttyä oikein puheeksi saati sitten kirjoitukseksi. Tämänkaltainen tapa suhtautua puhekieleen ei kuitenkaan ole uusi, vaan se on hyvinkin tyypillinen, kun puhekieltä arvioidaan kirjakielen näkökulmasta. Ja kuten jo todettua, kirjakieli opitaan koulussa, minkä seurauksena monet puhekieleenkin liitetyt mielikuvat ovat ainakin osittain koulussa opittuja. Koulussa harjoitellaan ainekirjoitusta sekä suullisia esitelmiä, eikä ole lainkaan epätavallista, että näissä harjoituksissa huomautetaan, jos käyttää puhekieltä. Mielikuva *huonosta suomesta* tai *virheellisestä* ja *väärästä* tavasta puhua ja kirjoittaa selittyy siis vain siten, että on olemassa oikeanlainen ja virheettömämpi kieli – kirjakieli. Huolimattomaksi puhekieltä saatetaan luonnehtia samasta syystä: puhuttua verrataan kirjoitettuun. Tunne huolimattomasta kielestä syntyy, koska kerran sanottua vikaan mennyttä ilmausta ei voi pyyhkiä pois, kun taas kirjoitetulle kielelle on tyypillistä suunnitellut ja hiotut ilmaisut. Listan neljä ensimmäistä luonnehdintaa ilmensivät puhutun kielen vertaamista kirjakieleen. Neljässä muussa näkökulma oli toinen. Puhekielen luonnehtiminen *tavaksi puhua*, *nuorten tavaksi puhua*, *paremman kuuloiseksi* ja *nuorten kirjoihin*

sopivaksi kuvasi puhekielen käyttöä. Arkikäytössä puhekieli toimii sellaisenaan eikä kirjakielen olemassaolo tee sitä epäesteettiseksi, virheelliseksi eikä sen ymmärtämistä hankalaksi.

Tosiasiassa nuoret suhtautuivat kirjoituksissaan puhuttuun kieleen kirjakieltä myönteisemmin. Myönteinen asenne tuli esiin erityisesti ilmaisuissa, joissa luonnehdittiin murretta. Sitä kuvailtiin

- kotoisaksi
- rennoksi
- omaksi
- puheeseen kuuluvaksi
- ihmisestä kertovaksi
- hyväksi lisäksi kielikulttuuriin.

Murteisiin sisältyy ajatus murteen ja puhujan välisestä läheisestä suhteesta: murre voi olla omaa, se kertoo jotakin käyttäjästään, ja sitä on totuttu käyttämään. Nuorten kuvailut murteesta ovatkin pitkälti yhtä kielitieteilijöiden määritelmien kanssa, esimerkiksi Mielikäinen (1980: 29) mukailee Martti Rapolan määritelmää siitä, että ”Suomessa murteilla tarkoitetaan yleensä *alueellisia kielimuotoja*, jotka poikkeavat toisistaan äänneellisesti, muoto- ja lauseopillisesti sekä sanastollisesti”. Lisäksi Mielikäinen toteaa, että murteet ilmentävät ihmisen yksilöllisyyttä ja persoonallisuutta (Mielikäinen 1980: 30; myös Saanilahti – Nahkola 2000: 162). Tämä näkemys kuvastuu selvästi myös aineistoni nuorten kirjoituksista.

Murteen lisäksi muutamassa kirjoitelmassa käsiteltiin myös slangia, josta oli erilaisia mielikuvia kuin murteesta. Kahden tamperelaispojan tekstissä slangia kuvailtiin ilmauksin

- on choolimpaa
- sanat kuulostavat hienommilta
- saadaan muut kateellisiksi.

Slangiin liittyi siis mielikuva jokseenkin rennosta elämänsenteestä. Suojanen (1982b: 155) sekä Saanilahti ja Nahkola (2000: 88) mainitsevatkin, että slangia on osittain tyyllinen ilmiö. Tyylliseksi slangin tekee se, että slangisanojen ja -ilmausten käyttö tuo puheeseen nuorekasta ilmettä. Aineistossa esiintynyt toteamus: ”Sehän on *choolimpaa*, jos puhuttaisiin hesanslangin ja Englannin sekoitusta.”, on havainnollinen osoitus slangilla tavoittelusta tyyllistä. Englannin kielestä lainattua sanaa *cool* käytetään runsaasti nuorten

kielessä, ja sillä kuvaillaan jotakin hienoa ja rentoa asiaa. Slangin ominaispiirre onkin, että se on sanastoltaan uutta ja erilaista: sanahahmot ovat normaalikielelle vieraita ja sanoissa käytetään suomen kielelle vieraita konsonantteja (Saani-lahti – Nahkola 2000: 89–90). Slangille on myös tyypillistä, että sen avulla halutaan erottua, mutta toisaalta myös kuulua ryhmään. Tällöin slangilla on tyylin lisäksi sosiaalinen funktio. (Suojanen 1982b: 156; Saani-lahti – Nahkola 2000: 88–89.) Toinen tamperelaispoika kirjoittikin, että:

Tampereellakin nuoret puhuvat paljon esim. stadin Slangia ja muutelevat sitä. Näin saadaan sanat kuullostamaan hienommilta ja kaikki ovat kateellisia jos osaa puhua englannin Ruotsin ja Stadin slangia sekaisin. (Tre6P4)

Esimerkistä käy ilmi kahdellakin tapaa slangin sosiaalinen funktio. Kirjoittajan mukaan tamperelaisnuoret ovat omaksuneet helsinkiläisiltä ”slangimaisen” puhutavan, mutta erottautuvat omaksi ryhmäkseen muuntelemalla helsinkiläisten slangia. Toisaalta nuoret siis ihannoivat kielen kautta välittyvää pääkaupunkilaisuutta, mutta haluavat pitää kiinni omasta kaupunki-identiteetistään. Tällä tavoin helsinkiläisnuortenkaan ei ole mahdollista täysin ymmärtää tamperelaisia. Slangin avulla siis toisaalta kuulutaan ryhmään ”suurkaupunkilaiset”, toisaalta taas erotutaan ja ollaan tamperelaisia. Kirjoittajan toteamus, että slangia puhumalla saadaan muut kateellisiksi, ei sekään ole perusteeton. Kateutta ryhmän ulkopuolisiin voidaan herättää omaperäisellä sanastolla. Suojasen (1982b: 156) mukaan pienen ryhmän kielenä slang voi saada jopa salakielen piirteitä, joita eivät ulkopuoliset ymmärrä. Toisaalta kateutta voi herättää myös slangin puhujien nuorekas ja rento tyyli.

Slangiin ei kuitenkaan suhtauduttu aineistossa täysin yksimielisesti rentoa elämänsä asennetta ihailien. Slangia kohtaan osoitettu myönteisyys vallitsi Tampereelta kerätyssä aineistossa, Torniossa slangiin suhtauduttiin jopa kielteisesti:

Omasta mielestäni pääkaupunkiseudun ’slangi’ on naurettavan kuuloista. Kaikista sanoista ei edes selviä, mistä sanasta se on ’väännetty’, onko sana suomen- vai jonkun muun kielinen. (To8T2)

Torniolaistytön hieman kielteinen suhtautuminen slangiin ei ole yllättävää. Alun perin slangiin suhtauduttiin yleisesti vieroksuen ja sitä pidettiin alatyylisenä kielimuotona, eräänlaisena katukielenä, joka kuului katupoikien ja rikollisten kielen käyttöön (Saani-lahti – Nahkola 2000: 88). Tämänkaltaisesta vieroksunnasta tuskin torniolaistytön mielipiteessä on kyse. Sen sijaan slangin käyttäjiin liittyy toisenkinlainen piirre, joka kuvaa paremmin

nykyaikaa: slangi mielletään vahvasti kaupunkilaiseksi ilmiöksi. Edellinen aineisto-esimerkki onkin helpommin ymmärrettävissä negatiiviseksi suhtautumiseksi pääkaupunki-seudun nuorten puhetapaa ja sen välittämää tyyliä kohtaan. Ehkä kyse on vieraan puhettavan torjumisesta, sillä kaikkia sen sanoja ei ymmärretä.

4.3. Julkinen kielenkäyttö

Julkista kielenkäyttöä pohdittiin yhteensä 23 kirjoituksessa, ja pääosin pohdintoihin kirjoitti mielipidekirjoitus *Iso Omenassa, mitä kieltä?* Tekstissä esitettiin paheksuntaa lähinnä mainoksissa esiintyvään ”väärään suomen kieleen”, josta oli nostettu esimerkiksi kaupan nimen taivutus ”Maxi Iso Omenassa” sen sijaan, että nimi olisi taivutettu ”Isossa Omenassa”. Julkista kielenkäyttöä käsittelevistä kirjoituksista 17 oli vastineita kyseiselle kirjoitukselle. Niissä pohdittiin mainoskielen lisäksi television, radion ja lehtien kieltä. Kirjoitukseen *Äidinkielen taito on romahtanut* oli osoitettu neljä vastinetta. Tekstin kirjoittaja väitti, että ”kohtuullisen koulutettujen ja ammatikseen kieltä käyttävien äidinkielen taito on romahtanut”. Kielen virheitä kirjoittaja oli havainnut radion, lehtien ja television kielenkäytössä. Tekstille osoitetuissa vastineissa nuoret esittivät mielipiteitään siitä, millaista julkisen kielenkäytön heidän mielestään tulisi olla. Seuraavassa esittelen vastineiden kannanottoja ensin mainosten kielestä ja sitten radion ja television kielestä.

4.3.1. Mainosten kieli

Mainoksissa ilmenevään huolimattomaan kielenkäyttöön mainitsi kuusi kirjoittajaa kiinnittäneensä huomiota. Toisia kirjoittajia tällainen kielenkäyttö häiritsi, muutama kirjoittaja esimerkiksi mainitsi, että mainoksissa pitäisi käyttää hyvää suomen kieltä ja mainosten kieliäsu pitäisi tarkistaa.

Haluan ottaa kantaa Jaakko Raholan (HS 5.10.2001) kirjoittamaan mainosmiesten kieliongelmaan. Olen samaa mieltä, että he runtelevat suomen kielen muotoja. Kirjoittavat ja taivuttavat sanoja väärin aivan kuin olisivat ulkomaalaisia, jotka eivät osaa kunnolla suomen kieltä. En nyt tekstilläni halua väittää, että mainosmiehet olisivat ainoita, jotka eivät tunnu osaavan kotimaista kieltämme. Heidän virheensä

vain pistävät niin hyvin silmään, koska kaduillakin usein on paljon mainoksia ja ilmoituksia. (Tre8T7)

Mainostajat kirjoittavat sanoja väärin ja Jaakko Raholan mielestä se on suomenkielen runnomista. Kyllä hän onkin siinä oikeassa, mutta ehkä hän menee liian pitkälle, kun kääntää heti sivua lehdessä tai vaihtaa kanavaa televisiossa. – – Mainokset pitäisi mielestäni tarkistaa huolellisesti. En kuitenkaan jättäisi käymättä Isossa Omenassa enkä missään muuallakaan kirjoitusvirheen vuoksi. (Tre6T8)

Ärsytystä mainosten kielessä herättivät suomen kielen muotojen runteleminen, sanojen väärin kirjoittaminen ja taivuttelemisen sekä kieliopilliset virheet. Toiset puolestaan kirjoittivat, etteivät olleet huomanneet mainoksissa virheitä tai etteivät sellaiset heitä häirinneet. Virheitä enemmän haitaksi koettiin mainoksissa käytetty englannin kieli.

Valitsin tekstin, jonka otsikko on ”Iso Omenassa, mitä kieltä?”.

Tekstissä moititaan mainosmiesten suomen kielen taitoa ja väitetään, että he runtelevat suomen kieltä. Minä en ole huomannut mainoksissa silmiinpistäviä virheitä. Kyllähän me kaikki teemme joskus kirjoitusvirheitä, mutta eivät mainosmiehet ole sen tyhmempiä kuin muutkaan. (Im8P1)

Olen kirjoittajan kanssa samaa mieltä siitä, ettei suomen kieltä pitäisi tarkoituksella runnella, vaan kunnioittaa kaunista kieltämme.

Eri mieltä olen kuitenkin siitä, että kauppojen, kauppakeskusten yms. liikeyritysten nimet pitäisi aina olla kielioppisääntöjen mukaisia. (Im8T8)

[S]en sijaan vakavampi asia on englannin kielen koko ajan lisääntyvä käyttö. Aivan supisuomalaiset yritykset mainostavat englannin kielisillä mainoslauseilla, jossa ei kyllä ole mitään järkeä. Kun meillä on oma suomalainen kielemme, miksemme käytä sitä, vaikka kielen rakenteita hieman muutellen? (Tre8T3)

Mainoksissa sekoitetaan suomea ja englantia. hyvä esimerkki siitä on juliste ”No hätä”. jos pienet lapset lukevat näitä mainoksia/julisteita niin pian he alkavat jokapaikassa sekoitella suomea ja englantia. Mielestäni tällaiset jutut pitäisi lailla kieltää, koska sillälaila suomen oma hieno vaativa kieli englannin kanssa yhdistyy ja ihmisistä tulee suomalaisenglantilaisia. (To8P4)

Nämä aineistossani esiin tulleet näkemykset ovat saman kaltaisia kuin Suomen Gallup Media oy:n tulokset vuonna 1995. Kyselyssä kartoitettiin 15 vuotta täyttäneiden suomalaisten suhtautumista mainontaan. Yhtenä tuloksena oli, että myönteisimmin suhtaudutaan kotimaisiin – suomenkielisiin ja Suomessa tehtyihin – mainoksiin. Tätä mieltä oli myös nuoret, joskin he hyväksyvät vanhempia paremmin myös englannin kielen. Selkeys ja yksinkertaisuus olivat myös asioita, joita mainoksissa arvostettiin;

mainoksesta pitää selvästi käydä ilmi mitä mainostetaan. (Romppainen 1995: 18–19.) Englannin kielen lisääntynyt käyttö oli huomioitu laajemminkin julkisessa kielenkäytössä, eikä siihen suhtauduttu kovinkaan myönteisesti.

4.3.2. Television ja radion kieli

Ritva Paananen (1996) on tarkastellut Virittäjän artikkelissa kuuntelijoiden mielipiteitä radiokielestä. Yleisesti julkisuuden puhekielestä Paananen toteaa, että ”vaikka puhuttu kieli ei olekaan kielenhuollon ja -normituksen pääkohde, on nimenomaan julkisuuden puhekieltä kuitenkin normitettu”. Julkisuuden puhekieli on ikään kuin valtion kieltä, joka on siis valtakunnallisesti standardoitua. Valtion kielen pyrkimys on olla anonyymia, puolueetonta ja yksityisen kansalaisen yläpuolella olevaa. (Paananen 1996: 523.)

Julkisen puheen normittaminen perustuu ajatukselle, että tiedotusvälineiden kielenkäyttö vaikuttaa kuuntelijoiden ja lukijoiden kieleen (Paananen 1996: 523). Sama ajatus tulee esiin seuraavissa aineistoni esimerkeissä, joissa esitetään mielipiteitä niin kirjoitetusta kuin puhutusta julkisesta kielestä.

Olen samaa mieltä kirjoittajan kanssa siinä, että mainosmiehet käyttävät mainoksiin aivan omaa kieltään. Ja sen kautta ihmiset alkavat tehdä kaikista sanoistaan ”väärää”. (Tre6T2)

Olen samaa mieltä, että katukuvassa ja mainoksissa sekä tiedotusvälineissä on käytettävä puhdasta suomen kieltä, muuten jo lapsesta asti opitaan kirjoittamaan ja puhumaan väärin. – – Olen nähnyt monia hyviä mainoksia, joissa käytetään hyvää ja puhdasta kieltä, joten kaikkia mainoksia ei joidenkin virheellisten mainosten takia tulisi leimata. (To8T4)

Aiemmissa esimerkeissä torniolaispojan vaatimus, että suomen ja englannin sekoittaminen mainoksissa tulisi kieltää laeilla, ei ole kaukana siitä, miten jokin aika sitten vielä julkista kielenkäyttöä ohjattiin, jos ei laein niin ainakin säännöin. Vielä vuonna 1972 Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö sisälsi seuraavanlaisen ohjeen: ”Yleisradion kielenkäyttö vaikuttaa merkittävästi yleiseen sanastoon ja puhetapaan. Sen tähden on ohjelmantekijöiden käytettävä hyvää yleiskieltä.” Nykyisessä ohjelmatoiminnan säännöstössä mainintaa ei enää ole, mutta edelleen Kielitoimisto pitää joukkoviestimiä tärkeänä kielenhuollon kohderyhmänä. (Ks. myös esim. Karttunen 1986.)

Televisiossa ja radiossa käytetystä kielestä kirjoittaessaan nuoret esittivät mieliteitään, millaista julkisuuden puhekielen tulisi olla ja millaista tilanteista vaihtelua siihen voi sisältyä. Yleisesti nuoret olivat sitä mieltä, että televisiossa puhutaan tarpeeksi selvästi ja kieli voi olla puhekieltä. Puhekielen mainittiin sopivan erityisesti visailuihin, sarjoihin ja nuortenohjelmiin. Nuorten mielestä tiedotusvälineissä ja julkisessa kielenkäytössä tulisi kuitenkin suosia *kunnon suomen kieltä* ja *puhdasta suomen kieltä*, sillä sellainen ei ainakaan häiritse ketään ja antaa hyvän mallin.

Nimimerkki T.M. (AL 13.9) oli sitä mieltä, että suomen kielen taito on romahtanut. Onko tosiaan näin? T.M. kertoi löytävänsä jatkuvasti virheitä muun muassa tv- ja radio-ohjelmista. Mitä ohjelmia kyseinen henkilö on mahtanut seurata? Itse olen huomannut, että esim. dokumenteissa, uutisissa ja muissa ”asiaohjelmissä” puhutaan aivan tarpeeksi selkeästi ja ymmärrettävästi. Joissakin visailuissa, sarjoissa ja nuortenohjelmissä käytetään puhekieltä, mutta se on mielestäni täysin ymmärrettävää, eihän näitä ohjelmia ole tarkoitus ottaa vakavasti. (Tre8T2)

Kirjoittaja sanoi, että suomen kieltä ei enää puhuta oikein ja englantia hallitsee lehtiä, televisiota ja radiota. Olen melko samaa mieltä kirjoittajan kanssa, jokainen viestintäväline ”tuuttaa” englantia, suomea ja niiden sekoitusta. Vaikuttaa siltä, että enää television uutistenlukijat ja hallituksen edustajat puhuvat ”hyvää” suomen kieltä ja muut haastattelijat ja selostajat sekoittavat väliin omia sanojaan. – – Lehdissäkin jatkuvasti toistetaan ja-, se- ja sitten-sanoja. (Tre6T5)

Minun mielestäni julkisissa tiedotusvälineissä pitäisi käyttää kunnon suomenkieltä, koska virheetön ja kaunis kielemme tuskin haittaa ketään, mutta puutteellinen ja runneltu kieli tuntuu suututtavan monet. (Tre6T12)

Edelliset esimerkit osoittavat, että selkeä ja ymmärrettävä puhetapa ja hyvä suomen kieli liitetään asiaohjelmien ominaisuuksiksi. Kirjoittajat eivät käytä tässä yhteydessä termiä ’kirjakieli’, mutta luonnehdinta puhtaasta ja virheettömästä kielestä on samanlainen kuin kirjakielestä käytetty. Lisäksi asiaohjelmien kielenkäytöstä poikkeavaksi mainitaan visailuissa, sarjoissa ja nuortenohjelmissä käytettävä puhekieli, joka jo sinänsä luo oletuksen ”vastakkaisen” kielimuodon – kirjakielen – olemassaololle. Myös havainnot haastattelijoiden ja selostajien puheeseensa sekoittamista *omista sanoista* sekä *puutteellisesta ja runnellusta kielestä* ovat saman kaltaisia kuin luonnehdinnat puhekielestä. Yksinkertaistaen nuorten voidaan olettaa viittaavan luonnehdinnoillaan kahteen kielimuotoon – puhuttuun ja kirjoitettuun kieleen – ja yhdistävän ne erilaisiin tilanteisiin. Näin ollen kirjakielinen puhe kuuluu asiaohjelmiin, ja viihdeohjelmiin, joita ”ei ole tarkoitus ottaa vakavasti”, hyväksytään myös puhekieli. Kahteen viimeiseen esimerkkiin sisältyy tosin

hieman negatiivinen suhtautuminen julkisuuden puhekieleen: sanoja sekoitetaan ja kieli on puutteellista ja runneltua.

Paanasen havainnot radiokieleen asennoitumisesta ovat saman suuntaisia. Ensinnäkin kirjakielellä puhumista toivottiin uutistenlukijoilta, esitelmänpitäjiltä ja juhlapuhujilta. Aineiston nuorimmista vastaajista tosin noin puolet olivat sitä mieltä, että kenenkään ei tarvitse puhua kirjakieltä missään tilanteessa. Kirjakielinen puhe on ”asiallisempaa”, mutta ”jäykempää” ja ”teennäisempää” kuin puhekielinen, joka puolestaan on ”lämmintä” ja tuo esiin puhujan persoonallisuuden. Ikäryhmittäin mielipiteet vaihtelivat niin, että vanhimmat suosivat kirjakielistä puhetta, ja nuorimmat puhekielistä. Valtaosa oli kuitenkin sitä mieltä, että kirjakieltä ja puhekieltä voi käyttää radiossa ohjelmatyypin mukaan vaihdellen. (Paananen 1996: 525–529, 532.) Omasta aineistostani en voi vertailla eri ikäryhmien asennoitumista, mutta edellä olleesta tamperelaistytön kirjoituksesta käy ilmi, että puhekieli sopii nuorten ohjelmiin, ja kuten jo todettua nuoret mieltävät puhekielen enemmän nuorille kuin vanhoille sopivaksi.

Myös jo Puhesuomen murroksen tutkimuksessa 1970–80-lukujen vaihteessa selvitettiin kielellisiä asenteita. Yhtenä tutkimuksen kohteena oli haastateltavien suhtautuminen kielenhuoltoon, missä yhteydessä haastateltavat arvioivat ammatteja tai tilanteita, joissa tuli käyttää kirjakieltä. Vastaajien mielestä kirjakieltä tulisi opettajien lisäksi käyttää julkisissa ammateissa toimivien sekä tiedotusvälineissä ja julkisissa tilanteissa. Kirjakielen käyttöä perusteltiin siten, että se on ”hienoa”, ”rikasta”, ”puhdasta”, ”hyvää”, ”oikeaa” ja ”kaunista” suomen kieltä. Kirjakieltä myös ymmärtävät kaikki. Noin viidesosa vastaajista (55 haastateltavaa) oli sitä mieltä, ettei kenenkään tarvitse puhua kirjakieltä. Nämä vastaajat perustelivat kantansa esimerkiksi siten, että kirjakieli on liian ”jäykkää” ja ”kaavamaista”, ja oma kieli tai murre on ”sopivaa”. Tällöin kirjakielellä puhumiseen liittyi mielikuva teennäisestä ja kielellisesti köyhästä puhujasta. Tutkimuksessa selvitettiin tarkemmin myös sitä, miten radiossa tai televisiossa tuli puhua. Lähes 90 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että radiossa ja televisiossa tuli puhua kirjakieltä tai hyvää yleisikieltä. (Paunonen 1996: 551–552.) Viimeksi mainitusta asenteet ovat varmasti muuttuneet enemmän puhekielen sallivaan suuntaan, kuten Paanasenkin havainnot osoittavat. Selvää kuitenkin on, että yhä edelleen kirjakielellä tai yleiskielellä puhumiseen suhtaudutaan neutraalimmin kuin puhekieleen tai murteisiin, kun kyse on julkisesta kielenkäytöstä.

5. SUOMEN KIELEN ASEMA JA TULEVAISUUS

Kolmantena tehtävänäni oli selvittää, millaiseksi nuoret mieltävät suomen kielen aseman ja tulevaisuuden. Aiheesta kirjoitettiin 34 vastineessa. Useissa teksteissä pohdittiin myös syitä ja seurauksia, jotka vaikuttavat niihin. Pohdintoihin kirjoittivat melko tasaisesti kaikki pohjatekstit. Vastineista 13 oli osoitettu tekstille *Äidinkieltä vaalittava*, yhdeksän tekstille *Äidinkielen taito on romahtanut*, viisi tekstille *Iso Omenassa, mitä kieltä?*, ja neljä kirjoittajaa otti kantaa tekstiin *Kielten opiskelussa oltava vaihtoehtoja*. Yhden imatralaistytön tekstistä ei selvinnyt, mille kirjoitukselle hän oli vastineensa suunnannut, mutta hän otti kirjoituksessaan kantaa kielen tulevaisuuteen. Seuraavat alaluvut on muodostettu kirjoitelmista nousseiden aihepiirien mukaan.

5.1. Arvioita suomen kielen asemasta

Maailmassa puhutaan 5000–6000:ta kieltä, joista vain 3 %:a puhutaan Euroopassa. Yksi niistä on suomen kieli. Yleisesti maailman kielten lukumäärä vähenee nopeaa vauhtia. On arvioitu, että joka toinen viikko maapalloilta katoaisi yksi kieli. On myös arvioitu, että noin puolet nyt maailmassa puhuttavista kielistä häviää seuraavan sadan vuoden aikana, ja vain 10 % on turvassa. Noin sadalla kielellä on valtion virallisen kielen oikeudet. (Helttunen 2004: 24; ÄKK 2004: 77.) Suomen kielestä puhuttaessa kaksi viimeksi mainittua seikkaa ovat merkityksellisiä. Niiden valossa voidaan olettaa, että suomen kieli säilyy.

Oppilaille jaetuissa kolmessa yleisönosastokirjoituksessa, lukuun ottamatta tekstiä *Iso omenassa, mitä kieltä?*, otettiin kantaa suomen kielen asemaan. Kaikissa teksteissä kirjoittajat esittivät huolensa suomen kielen tulevaisuuden puolesta. Suomen kielestä kirjoitettiin ”pienenä kielenä”, joka tarvitsee ”hoitoa” ja ”suojelua”, kielen arvioitiin myös ”köyhtyneen” tietokoneaikaan siirtymisen myötä, jolloin kyse on kielen ”rappeutumisprosessista”, eikä suomea osata kohta puhua kuin ”hengettömästi, ärrättä ja oudosti vingahtamalla”. Arviot kielen nykyasemasta ja tulevaisuudesta eivät olleet siis yhtä ruusuiset kuin asiantuntijoiden esittämänä.

5.1.1. Positiivinen vai negatiivinen muutos?

Suomen kielen asemaa arvioitiin 30 vastineessa. Kirjoittajista 14 arvioi kielen aseman heikoksi joko nyt tai tulevaisuudessa, loput eli hieman yli puolet puolestaan arvioivat sen vahvaksi. Negatiivisimmin kielen asemaan suhtautuivat torniolaiset kirjoittajat, positiivisimmin tamperelaiset. Myönteisissä arvioissa korostuvat omat havainnot ja kokemukset kielen **elinvoimaisuudesta**:

En ymmärrä mitä sillä tarkoitetaan, kun sanotaan, että kielemme on köyhtynyt tietokoneaikaan siirtymisen myötä. Minä en ole huomannut mitään muutosta. (Im8P2)

Suomen kieli voi kärsiä myös suomalaisten yritysten myymisestä ulkomaisille. – – Mutta en koe kielen asemaa hataraksi, ja kyllä suomalaisuuden tunto on useimmilla tallella. Hyvä niin. (To8T4)

Nimimerkki T.M. (AL 13.9) oli sitä mieltä, että suomen kielen taito on romahtanut. Onko tosiaan näin? – – Mielestäni meidän kaunis äidinkielemme ei ole kuihtumassa mihinkään, myös puhekieltä ja murteita pitää arvostaa (Tre8T2)

Myönteisissä arvioissa tuotiin esille myös näkemys kielen **muuttuvasta luonteesta**:

Luin Hannu Roineen kirjoituksen ja olin täysin eri mieltä. Miten kielemme on muka rapistunut? Onhan se tietenkin muuttunut ja joitain sanoja on lainailtu muista kielistä, mutta niinhän on tehty aina. – – Kaikki kielet kehittyvät eikä suomen kieli mihinkään häviä. (Tre8P3)

Mielestäni suomen kieli on tärkeää ja se tulee pysymään suomessa pääkielenä, mutta se tulee muuttumaan ainakin jonkin verran. (ImP8)

Miten niin Suomen kielen taito on romahtanut? Kieli vain muuttuu niin kuin se on aina tehnyt. (Im8P4)

Kielen muuttumisen nuoret mielsivät elinvoimaisuuden merkiksi. Elinvoimaisuudessa on kyse kielen käytettävyydestä: kun kieltä käytetään alati liikehtivässä arkipäivässä, tulee sen myös muuttua. Muuttuminen tarkoittaa siis kielen kilpailukykyä ja on keino selviytyä kielten välisessä taistelussa – suomen kielen on muututtava niin kuin muutkin. Näillä näkemyksillään nuoret osoittivat kehittyntä kielitietoutta ja suopeutta suomen kieltä kohtaan. Ajatuksen kielen muuttuvasta luonteesta toivat esiin erityisesti tamperelaiskirjoittajat.

Kielen muuttuminen ei tarkoittanut kuitenkaan aina yksinomaan hyvää. Negatiivisesti muuttumisen voi tulkita silloin, kun kyse on kielen ”sulamisesta” toiseen kieleen ja niin ikään sopeutumisesta tai periksi antamisesta.

Suomenkieli ei tietenkään saisi muuttua pelkäksi englanniksi, mutta ei se oikeastaan voi, jos jotkut puhuvat vielä kirjakieltä ja koulussa opetetaan sitä. Suomenkieli muuttuu kokoajan, mutta sitä tuskin huomaa... (Tre6T11)

Nimimerkki T.M. (AL 13.9.2001) ihmetteli äidinkielen taitomme rapistumista. – – Kieli muuttuu aina uuden sukupolven mukana, saa uusia slangisanoja ym. eikä muiltakaan muutoksilta ja puheen ”yksinkertaistamisilta” voi välttyä. Kielen kuuluukin elää, saada uusia muotoja puhujien suussa. – – sen sijaan vakavampi asia on englannin kielen koko ajan lisääntyvä käyttö.– – Kun meillä on oma suomalainen kieleemme, miksemme käytä sitä, vaikka kielen rakenteita hieman muunnellen? (Tre8T3)

Jotkut ihmiset ovat huolissaan myös siitä, että suomi sulaa englannin kieleen. En kuitenkaan henkilökohtaisesti ymmärrä sitä, sillä en ole itse huomannut mitään tähän viittaavaa, vaikka englantia käytetäänkin paljon. (Im8T7)

Esimerkeissä tulee jälleen esille ajatus kielenkäytöstä, tosin nyt hieman eri valossa kuin aiemmin. Jos kielen muuttuminen käyttötarpeiden mukaan mainittiin kieltä säilyttäväksi ominaisuudeksi, voi se myös muuttua uhaksi. Itse asiassa muutokset ovat hyväksyttäviä niin kauan kuin kielen omat ominaispiirteet ovat vallalla, kuten kahdeksaslukkalainen tamperelaistytö edellä mainitsee. Kun kieli alkaa saada liikaa piirteitä muista kielistä, ei se ole enää merkki elinvoimaisuudesta vaan periksi antamisesta.

Ajatukset negatiivisesta kielen muuttumisesta kohdistuivat kielen asemaan, laatuun tai suomalaisten äidinkielen taitoon. Kielen **heikentynyttä asemaa** ilmaistiin seuraavin tavoin: *kieli on työelämässä vähentynyt, kielen merkitys on hiipumassa, suomen kieli vähitellen ”kuolee”, kielen säilyminen on kyseenalaista ja kieli on menossa erittäin huonoon suuntaan*. Myös kielen **laatu** saattoi muuttua negatiivisesti, jolloin sitä luonnehdittiin äidinkielen *huonontumiseksi, ruostumiseksi, rappeutumiseksi tai köyhtymiseksi*. Kielen muuttumisen ohella myös suomalaisten **äidinkielen taidoissa** oli havaittu muutoksia: *suomen kielen taito on mennyt alaspäin ja äidinkielen taito on romahtanut, jopa selvästi*. Suomen kielen negatiivista muutosta luonnehdittiin kielikuvin toisin kuin positiivista muutosta. Muutos kuvattiin hitaaksi, ja tamperelaistytön mukaan sitä tuskin huomaa. Ainoastaan kielen romahtamisessa oli kyse nopeasta muutoksesta, tosin siinä arvioinnin kohteena olivat kielitaito ja kirjakieli eikä suomen kieli kokonaisuutena.

Heikki Paunonen (1996: 552) on kirjoittanut, että ”muutosten hyväksyminen on useimmille kielenkäyttäjille hyvin vaikeaa”. Paunosen havainto koskee mitä ilmeisimmin aikuisia kielenkäyttäjiä, sillä perusteena konservatiiviselle asennoitumiselle Paunonen esittää, että lapsuudessa ja nuoruudessa opitusta kielestä halutaan pitää kiinni, vaikka muutoin puhuttaisiinkin tai kirjoitettaisiinkin toisin. Oma aineistoni kuitenkin osoittaa, että myös nuoremmista kielenkäyttäjissä on niitä, jotka vastustavat kielen muuttumista tai mainitsevat sen negatiiviseksi asiaksi suomen kielen tulevaisuudelle. Koska nuorilla itsellään ei ole kokemusta pitkäaikaisesta kielen muutoksesta, lienevät asenteet kulttuurisesti ”perittyjä”. Esimerkiksi Paunosen (1996: 553) mukaan kielellinen suvaitsevaisuus ei ole kuulunut suomalaisen kielenohjailun perinteisiin periaatteisiin, minkä seurauksena myös monet kielenkäyttäjät kokevat kielen, kielenkäytön ja kieliyhteisön muutokset uhkaaviksi.

5.1.2. Pitääkö kieltä vaalia?

Kielen tilaa koskevien mielipiteiden ja arvioiden lisäksi kahdeksassa kirjoituksessa pohdittiin toimenpiteitä, joita pitäisi suomen kieleen kohdistaa. Yleisönosastokirjoitus *Äidinkieltä vaalittava* aiheutti todennäköisesti sen, että useissa vastineissa käytettiin verbiä *vaalia* joko yhteydessä ”suomen kieltä pitää vaalia” tai ”kieltä ei tarvitse vaalia”. Kaksi imatralaista oli ensimmäisen kannalla, mutta torniolaispoika oli toista mieltä: ”Äidinkieltä ei tarvitse vaalia.” Tekstissä *Äidinkielen taito on romahtanut* kirjoittaja puhui suomen kielen *suojelusta ja hoidosta*. Nämä sanavalinnat eivät esiintyneet sellaisinaan vastineissa, mutta herättivät keskustelua suomen kielen *säilyttämisestä*. Kaksi imatralaista kirjoitti, että suomen kieli ”on säilytettävä” tai ainakin sen ”voisi säilyttää”. Lisäksi kielelle esitettiin kannustuksia: imatralais- ja tamperelaistytöjen kirjoituksissa kehoitettiin *pitämään suomen kieli ylhäällä*. Yksi imatralaistyttö oli sitä mieltä, ”ettei suomen kieltä pitäisi tarkoituksella runnella, vaan *kunnioittaa* kaunista kieltämme” ja imatralaispojan mielestä ”suomalaisten *äidinkiellentaidoissa olisi parannettavaa*”. Vastakkaisiakin näkemyksiä tosin tuli esiin torniolaispoikien kirjoituksissa. Yhden mielestä äidinkieltä ei tarvitse vaalia, ja kaikki ihmiset saavat puhua miten haluavat. Toinen kirjoitti, että ”vaikka Suomen kieltä runnellaankin joissain kouluissa ja päiväkodeissa niin siitä ei pitäisi välittää”.

Pääosin nuorten kirjoituksista kävi ilmi, että aivan huolettomia tai välinpitämättömiä suomen kielen nykytilasta ja asemasta ei olla. Kielen asemaa ja säilymistä ei pidetä

itsestään selvyytensä, vaan kieltä tulee vaalia ja kunnioittaa, kuten mitä tahansa arvokasta ja omaa. Harri Mantila on kohdannut aineistoni kaltaista kirjoittelua tarkastellessaan sanomalehtikirjoituksia, joissa on kommentoitu Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittista ohjelmaa keväältä 1998. Kuudessa kirjoituksessa kymmenestä puhuttiin joko äidinkielen tai suomen kielen *suojelemisesta, varjelemisesta, säilyttämisestä tai vaalimisesta*. Sanavalinnat ovat siis hyvinkin samankaltaisia kuin aineistoni nuorten käyttämät ja myöskin samankaltaisia kuin pohjateksteiksi valituissa yleisönosastokirjoituksissa. Mantila kuitenkin huomauttaa, että kyseiset ilmaisut eivät esiintyneet kielipoliittisessa ohjelmassa vaan ovat kirjoittajien sanavalintoja, joista näkyy, että kirjoittajat pitävät suomen kieltä jonkinlaisena suojelukohteena. Tätä näkemystä Mantila pitää huolestuttavana, sillä se kertoo ajattelusta, jossa monikulttuurisuus, kansainvälistyminen ja angloamerikkalaisuus ovat ohittaneet suomalaisuuden. (Mantila 1999: 6–7.) Ja ikään kuin Mantilan esityksen jatkoksi Hiidenmaa (2003: 69) arvelee, että puhe kielen tuhosta, pienuudesta ja syrjäisyydestä on haitallisempaa kuin kielen todellinen muuttuminen. Puheiden myötä ihmiset alkavat nimittäin nähdä merkkejä tuhosta, ja tuhona pidetään sellaistaakin, mikä ei sitä ole. Näin oletan käyneen, kun puhutaan kielen muuttumisesta ja muutoksen tulkitsemisesta kielen tuhoksi. Kielenkäyttäjien näkemys suomen kielen tulevaisuudesta eroaa asiantuntijoiden arviosta – suomen kieli voi myös olla uhattuna. Mantila (1999: 7) esittää kuitenkin ratkaisun kielen aseman kohentamiseksi: moniarvoistuvassa maailmassa myös suomalaisilla on oltava jotain annettavaa, eikä meidän tulisi olla vain sokeita ulkoisten vaikutteiden vastaanottajia.

5.2. Suomen kielen uhkia

5.2.1. Vieraat kielet

Yleisönosastokirjoituksissa *Äidinkielen taito on romahtanut, Kielten opiskelussa oltava vaihtoehtoja* ja *Iso Omenassa, mitä kieltä?* kirjoittajat toivat eri tavoin esiin mielipiteensä siitä, että englannilla on negatiivinen vaikutus suomen kieleen. Ensimmäisessä tekstissä vieraitten kielten, lähinnä englannin, ”apinoinnin” väitettiin romahduttaneen tiedotusvälineiden kielen. Toisen tekstin kirjoittaja oli sitä mieltä, että Englanti ei mitenkään ”vahvista” suomen kieltä vaan pikemminkin ”tappaa” sen. Kirjoittajan mukaan

englannin valta-asema johtaa myös siihen, että kunnollisesta suomen opetuksesta tulee tarpeetonta. Kolmannen tekstin kirjoittajan suuttumus kohdistui mainosten kieleen. Varsinaisesti kirjoittaja ei moittinut mainoksia vieraiden kielten vaikutuksesta, mutta tekstile osoitetuissa vastineissa nuoret kirjoittivat usein mainoksissa esiintyvistä vieraskielisyyksistä.

Vastineista 31:ssä käsiteltiin vieraiden kielten ja suomen kielen suhdetta tai vieraita kieliä yksinään. Pääosin pohdinnat käsittelivät englannin kieltä, mutta mielipiteitä esitettiin muistakin kielistä, kuten ruotsista, saksasta ja ranskasta tai yleensä vieraista kielistä. Mielipiteitä ilmaistiin sekä vieraitten kielten puolesta että niitä vastaan. Tässä yhteydessä analysoin ensisijaisesti niitä mielipiteitä, joissa kirjoittaja otti kantaa siihen, uhkaavatko vieraat kielet suomea. Muuta kirjoittelua käsitellen luvussa 5.3.

Englannin kieli mainittiin aineistossani useimmin suomen uhaksi. Näkemys tuotiin esille yhteensä kymmenessä kirjoituksessa esimerkiksi seuraavin tavoin:

Mielestäni suomen kielessä on aivan liikaa englanninkielisiä lainasanoja, joille löytyisi suomenkielisiä vastineitakin. Kun lainasanoja käytetään, alkuperäiset vaipuvat unholaan ja kieli köyhtyy. Suomelle on tärkeää säilyttää omalaatuinen kieli lukuisine murteineen. (Im8T1)

[S]en sijaan vakavampi asia on englannin kielen koko ajan lisääntyvä käyttö. Aivan supisuomalaiset yritykset mainostavat englannin kielisillä mainoslauseilla, jossa ei kyllä ole mitään järkeä. Kun meillä on oma suomalainen kielimme, miksemme käytä sitä, vaikka kielen rakenteita hieman muutellen? (Tre8T3)

Yleinen käytäntö on nykyään se, että kaikki puhuvat ns. englanti-suomea, jota ei yksinkertaisesti voi sanoa hyväksi suomen kieleksi. Kuitenkin tosiasia on se, että suomen kieli on rappiolla ja jos tilannetta ei pian korjata, suomen kieli vähitellen ”kuolee”. (Tre6T5)

Meidän tulisi käyttää pääsääntöisesti omaa kieltämme, sillä muutenhan Suomi voi muuttua aikojen kuluessa ja vanhan väestön ikääntyessä englanninkieliseksi maaksi, joka liitetään EU:n toimesta johonkin muuhun valtioon. Huh huh! – – Suomen kieli voi kärsiä myös suomalaisten yritysten myymisestä ulkomaisille. (To8T4)

Englannin kielen koettu uhka perustuu pääosin yhteen asiaan; **englantia käytetään Suomessa yhä enemmän**. Ja nimenomaan edellisestä on syytä huomata, että englannin kieli ei sellaisenaan uhkaa suomea, vaan uhka onkin kielenkäyttäjät itse. Aineistosta poimituista esimerkeistäkin tämä käy selvästi ilmi: *lainasanoja käytetään, jolloin alkuperäiset vaipuvat unholaan, supisuomalaiset yritykset mainostavat englanninkielisillä*

mainoslauseilla ja kaikki puhuvat niin sanottua englantisuomea. Englannin kielen lisääntyneen käyttö on monilta osin siis suomalaisten oma valinta. Vastineissa nuoret esittelivät myös havaintojaan englannin kielen levinneisyydestä. **Sanastollinen** leviäminen oli havaittu selvimmin:

Itse en puheessani käytä varmaankaan muita sanoja kuin ”sori”. Englanti on osiaan aika laajalle levinnyt kieli varsinkin medioissa. (To8T3)

Toki se on huono asia, että nuoret eivät kohta osaa sanoa muutakuin so what, mutta etpä varmasti pelkkää suomea puhumalla pitkälle päase. (To8P1)

Englannista on lainattu suomen kieleen monia murre sanoja esim. ”mutsi” ja ”faija”. (To8P5)

Samasta aiheesta tamperelainen kahdeksaslukkalainen tyttö esitti tekstissään kysymyksen: ”Kun meillä on oma suomalainen kielemme, miksemme käytä sitä, vaikka kielen rakenteita hieman muutellen?” Kysymys on todellakin aiheellinen – miksi suomalaiset ovat valinneet englannin kielen ja korvanneet sillä osittain suomen kielen käyttöalaa?

5.2.2. Välinpitämättömyys

Suomen kieltä kohtaan osoitettu välinpitämättömyys oli yksi seikka, jonka mainittiin vaarantavan kielen asemaa. Ajatus tuli esiin jo yleisönosastokirjoituksissa ja edelleen myös niille osoitetuissa vastineissa. Tekstissä *Äidinkielen taito on romahtanut* välinpitämättömyydestä syytettiin tiedotusvälineitä sekä suomalaisia, tekstin *Äidinkieltä vaalittava* kirjoittaja kohdisti syytöksensä ”nykyiseen liian hätäiseen ja kiireiseen elämänmenoon”, joka aiheuttaa ”yleistä huolimattomuutta” ja ”välinpitämättömyyttä” erityisesti nuorissa opettajissa. Kirjoittajan mukaan myös tietotekniikka on saanut yliotteen elämästämme. Tekstissä *Iso Omenassa, mitä kieltä?* välinpitämättömästä kielenkäytöstä syytettiin mainostajia.

Jo luvussa 4.3 käsittelin mielipiteitä, joita nuoret esittivät julkisesta kielenkäytöstä. Kirjoituksista välittyi selvä viesti siitä, että julkisen kielenkäytön tulisi olla hyvää kieltä siis norminmukaista puhuttua ja kirjoitettua kieltä. Mainoksiin nuoret sallivat kuitenkin

vapaamman kielenkäytön, tosin englannin kieltä paheksuttiin voimakkaimmin. Välinpitämätön julkinen kielenkäyttö ei siis ole suotavaa, ei edes mainoksissa.

Keskustelu suomalaisten omasta välinpitämättömyydestä kieltään kohtaan yllätti minut. Aiheeseen oli kuitenkin tartuttu muutamissa vastineissa, ja kyse oli joko nuoren omasta välinpitämättömästä asenteesta tai nuoren havaitsemasta välinpitämättömästä käyttäytymisestä.

Ei sillä ole mitään väliä, jos ei puhuta kirjakieltä tai ei osata jotain ihmeen lauseenjäseniä. – – Minua ei haittaa, jos kaunokirjallisuus ja runous syrjäytetään. Kirjoittaja kutsuu asiaa ongelmaksi, mutta en näe siinä mitään ongelmaa, jos äidinkielestä ei välitetä enää niin paljoa, kuin ennen. (Im8P2)

Tottahan on, että suomalaisten äidinkielen taidoissa olisi parannettavaa. Sen huomaa esimerkiksi televisiossa pyörivien chat-ohjelmien viesteistä. Yhdyssanoissa ja sanoissa kuten 'naurakaa' tai 'olekaan', on kaikkein eniten virheitä. Uskon kuitenkin, että useimmat ihmiset osaavat kirjoittaa oikein, jos vain viitsivät. (Im8T7)

Edellisistä esimerkeistä ensimmäisessä kirjoittaja ei pidä välinpitämättömyyttä kielen uhkana, mutta se vahvistaa tekstien *Äidinkieltä vaalittava* ja *Äidinkielen taito on romahtanut* kirjoittajien esiin nostamaa näkemystä kielen uhasta. Kyse on siis nuoren itsensä osoittamasta välinpitämättömästä asenteesta. Toisessa esimerkissä nuori itse on havainnut välinpitämättömyyttä kielenkäytössä. Se ei varsinaisesti haittaa häntä, mutta havainto oikeasta kirjoitusasusta ja kielenkäyttäjien viitseliäisyydestä osittavat jo sellaisenaan asian merkityksellisyyden.

Luvussa 4.1 kirjoitetun kielen yhteydessä käsiteltiin myös äidinkielen opetusta. Jo tuolloin opetuksesta löydettiin sekä hyviä että huonoja asioita: äidinkielen opetuksen tasoon oltiin tyytyväisiä joskin opetettavat kielioppiasiat koettiin turhiksi, sillä niille ei nähty olevan tarvetta käytännössä. Äidinkielen opetusta ei kuitenkaan pidetty suomen kieltä uhkaavana vaan päinvastoin.

Varsin runsaasti nuoret ottivat vastineissaan kantaa tekstissä *Äidinkieltä vaalittava* esitettyyn mielipiteeseen tietotekniikan kieltä köyhdyttävästä vaikutuksesta. Aiheesta kirjoitti yhteensä 19 nuorta, joista 15 oli pohjatekstin kanssa eri ja neljä samaa mieltä. Tietotekniikan eduista kirjoitettiin eri näkökulmista seuraavasti:

Olen eri mieltä Hannu Roineen kanssa koska tietokoneetkin saa suomenkielisiksi ja tietokone korjaa virheet joista oppii aina ettei tee samoja virheitä ja sillä voi opetella muita kieliä. (To8P6)

[E]i kieleemme mihinkään köyhdy tietokoneen tultua. Suomea tarvitaan myös tietokoneella kirjoittaessa. (Im8P9)

Olen lukenut Hannu Roineen tekstin Äidinkieltä vaalittava ja en ole asiasta aivan samaa mieltä. Nimittäin nyt eletään 200-lukua ja tietokoneet, kännykät, telkkarit ja kaikki muukin elektroniikka kuuluu tämän päivän elämään. (Tre8P5)

Ei äidinkieli köyhdy koskaan vaikkotietokoneet tulee. tietokoneethan auttavat kirjoittamaan ja etsimään tietoja. (Tre6P2)

Tietotekniikkakeskustelu keskittyi lähes yksinomaan tietokoneisiin. Suomen kielellä ei kuitenkaan ajateltu olevan mitään hätää, sillä suomen kielen mainittiin sopivan hyvin myös tietokoneiden käyttökieleksi. Tietokoneilla mainittiin olevan myös opetuksellinen funktio; ne korjaavat virheitä, auttavat kirjoittamaan ja etsimään tietoja ja niiden avulla voi opetella myös muita kieliä. Nuorilla olikin varsin monipuolinen näkemys tietokoneista. Suurempi uhka suomen kielelle olisikin, jos sitä ei voisi käyttää tietokoneella työskennellessä. Tietotekniikkaa vastustavissa kirjoituksissa tulivat esille tietokonepelit, tekniikkaan kuluva aika sekä jonkinlainen vanhan ihannointi ja romantisoiminen.

Melkein jokaisella nuorella on nykyään tietokone ja kännykkä käytössään. Tietokoneen pelaaminen on vähentänyt huolestuttavasti nuorten kirjojen lukemista ja kännykkä on syrjäyttänyt kirjeiden kirjoittamisen, lankapuhelimen ja vanhan kunnan hevospöstit. (Tre8P2)

Tietokoneet ovat haitanneet äidinkielen opiskelua, koska esim. kirjoitusohjelma Microsoft Wordissä on automaattinen kielenkorjausohjelma. Se näyttää tekemäsi kirjoitusvirheen, jos kirjoitat vaikkapa tietone se näyttää, että se on väärin. (To8P4)

Tietokoneet ovat turhia samoin play station. Kaikki pojat ja jotkut tytötkin ovat nykyään tietokoneella. Nykyään suurin osa nuorisosta meilailee tietokoneella. Itse en ymmärrä melko mitään nuorison kielen käytöstä. Minä itse herään yöllä ja keksin runoja. (Tre6T7)

Kielen kohdistettu välinpitämättömyys ei aineistoni esimerkkien valossa vaikuta suurelta uhalta, mutta mielestäni se on syytä huomioida, kun tarkastellaan kielellisiä asenteita. Välinpitämättömyys antaa aina enemmän tilaa jollekin toiselle asialle, josta pidetään enemmän. Toisaalta välinpitämättömyyttä voidaan tarkastella myönteisenäkin asiana, jol-

loin kielenkäyttäjät pystyvät irtautumaan vanhoista käytänteistä, käyttämään kieltä luovemmin ja siten luovat kielelle tulevaisuutta. Itse asiassa välinpitämättömyys ei kohdistukaan välttämättä kieleen vaan pikemminkin normeihin.

5.3. Mielenpitoita englannin kielestä

Luvussa 5.2.1 esitettiin lainaus, jossa kahdeksaluokkalainen tamperelaistytty hämmästeli, miksi suomen kieltä ei käytetä vaikka hieman muunnellen vaan sen sijaan valitaan jokin vieras kieli, esimerkiksi englanti. Vastausta kysymykseen voi etsiä luonnehdinnoista, joita nuoret olivat esittäneet englannin kielestä. Heidän mukaansa englanti on

- | | |
|---|---|
| - tärkeä kieli (5 mainintaa) | - yleisin kieli nykyaikana |
| - tärkein kieli | - kieli, jota kaikkien pitäisi osata |
| - hallitseva kieli | - laajalle levinnyt kieli varsinkin medioissa |
| - maailmankieli | - yhä tärkeämpi virkakieli |
| - kaikkien yhteinen kieli | - tulevaisuuden kieli |
| - eurooppalaisten ihmisten yhteinen kieli | - ”pakkokieli” (2 mainintaa) |

Luonnehdinnat viestivät kolmesta seikasta: 1) englanti koetaan tärkeäksi, 2) se mielletään laajalevikkiseksi ja 3) sillä on käyttöarvoa.

5.3.1. Englannilla on käyttöarvoa

Edellisten luonnehdintojen selitykset ja perustelut täsmentävät erityisesti englannin kielen käyttöarvoa. Kaikilta osin käyttöarvo ei rajoitu yksin englannin kieleen vaan liittyy vieraisiin kieliin ja kielitaitoon yleisemmin. Vieraille kielille miellettyä käyttöarvoa voisi nimittää myös **hyötynäkökulmaksi**, sillä niiden osaamisesta arvellaan olevan hyötyä matkailussa, tulevassa työelämässä sekä kommunikaatiossa muiden maiden kanssa. Hyötynäkökulma tuli kirjoituksissa esille kaikkien kolmen kaupungin aineistoissa.

Voi olla että muut kielet vaikuttavat Suomen kieleen vahingoittavasti, mutta niistä on hyötyä elämässä. Koska jos kaikki ajattelisivat samalla tavalla, niin kukaan ei opettelisi muita kieliä. Joka taas merkitsisi sitä että kommunikointi muiden maiden

kanssa olisi mahdotonta, koska kukaan ei ymmärtäisi mitä toinen sanoo. Muita ”pakkokieliä” kuin Englanti ja Ruotsi ei kannattaisi kumminkaan ”sotkea” Englannin ja Ruotsin lisäksi ellei oppilas sitä itse halua alkaa opiskella. (To8T3)

On hyväksyttävä se tosiasia, että ulkomailla ei juuri kukaan osaa puhua suomea, joten me suomalaiset emme pärjää maailmalla, jos emme opiskele puhumaan vieraita kieliä. (Im8T3)

Kirjoittaja kirjoittaa myös siitä, kuinka englantia työssään puhuva liikemies näkee kunnollisen suomen kielen opetuksen turhana. Englannin kielestä on tullut yhä tärkeämpi virkakieli, jota tarvitaan lähes joka alalla. Eikä tälle asialle mahda mitään. Jos suomalaiset eivät osaisi, olisi yhteydenpito muuhun maailmaan varmasti paljon hankalampaa.

Kolmas esille tullut asia oli kielten vaihtoehtoinen opiskelu. Englanti on tärkeä kieli, mutta on hyvä osata myös muita kieliä. Tässä asiassa olen kirjoittajan kanssa täysin samaa mieltä. En ainakaan usko, että saksan, ruotsin ja ranskan kielen taidoista voisi olla haittaa.

Itse olen lukenut saksaa reilut viisi vuotta, ja voin sanoa, että vaikka saksan opiskelu ei aina kovin mielekästä olekaan, niin en voi väittää, että siitä haittaakaan olisi ollut. Eli vaikka englantia onkin tärkeä kieli, älkää silti unohtako muita kieliä! (Tre8T6)

Vieraista kielistä esitettyihin mielipiteisiin sisältyi usein myös ristiriitoja: toisaalta esimerkiksi englannin mainittiin olevan tärkeä kieli, mutta samalla sen mainittiin uhkaavaan omaa rakasta suomen kieltä. Edellisissä esimerkeissä imatralaistytty kirjoittaa *hyväksyttävästä tosiasista* ja tamperelainen *asiasta, jolle ei mahda mitään*. Se, hyväksyvätkö nuoret englannin kielen laajentuneen käytön myös suomen tilalla, ei siis aina ole itsestään selvästi kielenkäyttäjien oma valinta.

5.3.2. Laajalle levinnyt maailmankieli

Päivi Pahta (2004: 8) pohtii englantia maailmankielenä *Tieteessä tapahtuu* -lehteen kirjoittamassaan artikkelissa. Tekstinsä alussa Pahta kirjoittaa, että ”[e]nglannin kielen maailmanlaajuinen levinneisyys *lingua francana* onkin yksi sen nykyisistä tärkeistä ulottuvuuksista”. Laajalevikkisyyden vuoksi englannista ei voida puhua yhtenä kielenä, vaan levikkiä on pyritty mallintamaan eri tavoin. Perinteinen tapa on jakaa **englantia puhuvat** kolmeen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat englannin syntyperäiset puhujat, toisen monikielisissä yhteisöissä asuvat, jotka ovat opetelleet englannin siksi, että se on heidän yhteisönsä virallinen kieli ja kolmannen ryhmän muodostavat ne, joille

englanti on pääasiassa vain kansainvälisen kanssakäymisen kieli. Esitettyssä mallissa suomalaiset kuuluvat viimeksi mainittuun ryhmään.

Perinteinen malli ei vastaa enää nykyisen kansainvälistyneen maailman rakennetta englannin kielen käytöstä. Sen ohella on esitetty vaihtoehtoinen malli, joka hahmottaa englannin levinneisyyttä kielenpuhujien sijaan **alueellisesta näkökulmasta**. Mallissa ne maat, joissa puhutaan englantia, jaetaan kolmeen renkaaseen. Näin muodostuvat sisärenkas (perinteiset englanninkieliset maat), ulkorengas (englannilla on virallinen asema maan keskeisten instituutioiden kielenä) ja kasvava rengas. Viimeksi mainittuun kuuluvat maat, joissa tunnustetaan englannin rooli kansainvälisen kommunikaation kielenä ja joiden koulutusjärjestelmässä englannilla on tärkeä asema vieraan kielen opetuksessa. Tähän ryhmään kuuluu myös Suomi, jossa ”englannilla ei ole mitään erityisasemaa maan sisäisessä toiminnassa” mutta ”tärkeä asema kansainvälisen kommunikaation kielenä” ja jossa sitä opetetaan laajalti kouluissa. Kasvavan renkaan maissa englannin asema näkyy kansainvälisenä kielenä monilla elämän alueilla: kansainvälisessä järjestötoiminnassa, tutkimuksessa, koulutuksessa, liiketoiminnassa, mainonnassa, medioissa, viihdekulttuurissa ja matkailuissa. (Pahta 2004: 8–10.)

Kun nuoret kirjoittivat englannin kielestä, olivat he kiinnittäneet huomionsa moniin edellä mainittuihin elämän alueisiin. Mainonta ja media tulivat esille jo julkisen kielenkäytön yhteydessä. Nuoret olivat huomanneet tiedotusvälineissä käytetyn englannin, johon toiset suhtautuivat kielteisesti, toisten mielestä englannin kieli *puree nuorisoon*. Liiketoiminnan tai pikemminkin työelämän näkökulmasta ajatus laajalevikkisestä maailmankielestä tuli esille torniolaisnuorten kirjoituksissa.

Tottahan se on, maailmalla pärjää paljon paremmin englannin, saksan ja ruotsin kielen taidoilla kuin pelkällä suomella. Useissa Keskieuroopan maissa työpaikan yksi pääsyvaatimus on saksan tai vähintään englannin kielen taito. (To8T2)

Suomen kouluissa kieltenopiskelu saisi lisääntyä, menehän suomesta koko ajan enemmän ihmisiä ulkomaille töihin. Eihän Suomessa kaikille olekaan työpaikkoja. (To8T5)

Viihdekulttuuriin nuoret eivät yllättäen viitanneet yhdessäkään englannin kieltä käsittelevässä tekstissään, matkailu sen sijaan sai enemmän huomiota.

... oikeastaan olisi hyvä, jos kaikki kansat puhuisivat englantia, silloin ei tarvitsisi opetella englantia ja olisi helpompi matkustella ulkomailla. kaikilla muilla saisi olla myös yhteinen rahakin. (To8P12)

Mielestäni ruotsia ja englantia ei tarvita, koska jos ei matkustele niin tuskin niitä tarvitaan. ja jos matkustelee niin voihan ruotsin ja englannin ottaa valinnaisiksi [kouluaineiksi]. (Im8T2)

Englanninkieli on minulle myös tärkeä se takia että tulen toimeen ulkomailla. (Tre8P2)

Pahta on esittänyt artikkelissaan syitä sille, miksi englanti on vallannut alaa joillakin elämän alueilla toisia enemmän. Pääosin englannin käyttö perustuu kahteen seikkaan. (1) Funktionaalista käyttö on silloin, kun englanti on esimerkiksi kansainvälisten liikeneuvotteluiden kieli, koska sitä osataan niin yleisesti, ja kanssakäyminen sen avulla on siksi helppoa, tehokasta ja tuloksellista. (Pahta 2004: 10.) Samalla tavoin funktionaalisuuden näkökulmasta englannin kielen käyttöä perustelivat myös aineistoni nuoret. Englannin kielellä saavutetaan asioita, joita suomen kielellä ei voida saavuttaa. (2) Mielikuviin perustuvasta käytöstä on kyse esimerkiksi mainonnassa, jossa englannilla on muodikas, nuorekas ja trendikäs symboliarvo (Pahta 2004: 10). Tämäkin tuli esiin aineistossa: esimerkiksi englannin kielestä lainatut sanat kuuluvat nuorten käyttämään slangiin, jolla puolestaan tavoitellaan tietynlaista tyyliä, ja englanti hyväksyttiin mainoksiin, kun taas asiatyylisessä kirjoituksessa ja puheessa sitä paheksuttiin.

5.3.3. Tärkeä kielitaito

Kansainvälistyminen ja Euroopan yhdentymisen näkyivät nuorten teksteissä kannanottoina kielitaidosta. Useimmiten kielitaito tarkoitti vähintäänkin englantia, mutta sillä saatettiin tarkoittaa muidenkin kielten osaamista. Kielitaitoa pidettiin yleensä tärkeänä ja tavoiteltavana asiana, vaikka vastakkaisiakin mielipiteitä esiintyi. Suhtautuminen kielitaitoon riippui paljolti kirjoittajan omista kokemuksista ja tarpeista. Kielitaidon arvostaminen ei kuitenkaan tarkoittanut yksioikoisesti suomen kielen väheksymistä tai hylkäämistä, vaan se mainittiin pikemminkin lisäarvona oman kielemmeh ohella.

[K]aikkein tärkein kieli on tietysti oma äidinkieli, mutta täytyyhän nuorten osata vähintään englantia suomen lisäksi nyt, kun ollaan EU:ssa ja paljon tekemisissä muiden maiden kanssa. (To8P1)

Kun kirjoittaja kirjoittaa englantia on liikaa, täytyy muistaa, että Suomi kuuluu Eurooppaan ja englanti on hallitseva kieli, mutta silti ei saa unohtaa ainutlaatuista suomen kieltä. (Tre6T5)

Edellisissä esimerkeissä kirjoittaja ilmaisee ajatuksen vieraan kielen arvostuksesta omanaan. Kielitaidon arvostaminen ei kuitenkaan ollut itsestään selvästi nuorten oma mielipide, vaan pikemminkin koulusta tai vanhemmilta opittu arvo.

Nykyään sanotaan, että opiskele englantia, koska se on tulevaisuuden kieli tai että ilman sitä ei pärjää. Ja sitten kun melkein pakotetaan opiskelemaan, niin englannin kieleen tulee kielteinen asenne eikä sitten huvita tehdä läksyjä, opiskella sanoja tai keskittyä kielioppiin.

Mielestäni vanhempien ei pitäisi ”pakottaa” lapsiaan valitsemaan englantia ym. kieliä, vaan pitäisi tukea lastensa valintoja ja kertoa eri kielten ”hyödyistä”. Ruotsin kielikään ei saisi olla pakollinen koska siihenkin tulee kielteinen asenne. Joten ei saisi olla ns. ”pakkokieltä” vaan lasten täytyisi itse saada vaikuttaa siihen mitä haluaa opiskella, kuitenkin vanhempien mielipidekin on tärkeä ja sitä täytyy kuunnella ja ottaa huomioon. (Im8T4)

Koulun tärkeimpiin aineisiin kuuluvat kielet. Äidinkieli, tottakai. Mutta koulussa tunnutaan enemmän panostavan englannin ja ruotsin kielen opetukseen. Jankutetaan kuinka tärkeätä on osata kieliä tulevaisuuden kannalta. Ymmärrän kyllä itekin sen merkityksen, mutta se tuntuu olevan tärkeämpää kuin äidinkieli. Minä tykkään lukea eri kieliä, ja siksi aloitinkin tänä syksynä uuden kielen, Ranskan. Kieli on erittäin vaikea r- ja s-äänteineen, mutta silti haluan ottaa sen uutena haasteena.

[P]akkoruotsi pitäisi mielestäni poistaa, sillä vaikka Suomi onkin aikoinaan ollut ruotsin alaisena, ei sen velvollisuus ole lukea sen kieltä. Jokaisen pitäisi saada itse valita mitä kieliä lukee, mutta suomen kielestä ei saa luopua. (Tre8T7)

Kuten todettua, kaikki eivät pitäneet vieraiden kielten osaamista lainkaan tarpeellisena, sillä taidolle ei ollut tarvetta Tällä kannalla oli kuitenkin selvä vähemmistö kirjoittajista.

Toki vieraiden kielten osaaminen on tärkeää, muttei välttämätöntä nyky-yhteiskunnassa. Olisi kuitenkin hyvä pitää kielet erossa toisistaan. (Im8T1)

Kouluissa suomenkieli on pakollinen. Niikuin ruotsi ja englantikin. Mielestäni ruotsia ja englantia ei tarvita, koska jos ei matkustele niin tuskin niitä tarvitaan. Ja jos matkustelee niin voihan ruotsin ja englannin ottaa valinnaisiksi.

Ja jos me suomalaiset ei osata suomea niin etkäs sitten osaa... ruotsalaisetko? (Im8T2)

Edelliset esimerkit osoittavat myös, että vaikka suurin osa vieraista kielistä kirjoittanut mainitsi englannin kielen tärkeäksi kieleksi ja toi esille myönteisen suhtautumisensa englannin kieleen, muutamissa kirjoituksissa englantia luonnehdittiin *pakkokieleksi* tai esitettiin ajatus englannista pakollisena kielenä ruotsin rinnalla. Vapaaehtoisemmin suhtauduttiin muiden vieraiden kielten, kuten ranskan ja saksan, opiskeluun. Yllättävän monessa kirjoituksessa tuotiinkin esille ajatus, että muitakin kieliä (kuin englantia) tulee kunnioittaa.

5.3.4. Maantieteellisiä mielipide-eroja

Aineiston keruun yhtenä tavoitteena oli tarkastella mahdollisia maantieteellisiä eroja nuorten asennoitumisessa vieraisiin kieliin. Ennako-oletusten kaltaista selvää eroa eri kaupungeista kerättyjen kirjoitelmien välillä ei muodostunut, mutta joitakin eroja oli. Torniolaiset pohtivat kaikkein ahkerimmin vieraiden kielten merkitystä. Yhteensä 16 kirjoittajaa esitti mielipiteitään vieraista kielistä. Torniota kerätyssä aineistossa suhtauduttiin positiivisesti kielten osaamiseen, ja englannin kielen lisäksi korostettiin kielitaitoa laajemminkin.

Täällä Tornion seudulla puheessa voi kuulla paljon ruotsinkielestä peräisin olevia sanoja, esim. 'kahveli', joka tarkoittaa haarukkaa, on peräisin ruotsin samaa tarkoittavasta sanasta kaffel. Voisin keksiä esimerkkejä vaikka kuinka paljon, tuo nyt vain tuli ensimmäisenä mieleeni. (To8T2)

Kaikissa kodinkoneissa pitää olla suomalaiset käyttöohjeet. Kun perheeni osti Haaparannalta Thomson-merkkisen television niin sen mukana ei tullut suomenkielisiä käyttö-ohjeita. Kyllä ne haaparantalaiset osaavat suomea hyvin, mutta en tiedä osaavatko suomalaiset hyvin ruotsia. (To8P4)

Englanti ja ruotsi ovat myös tärkeitä kieliä, sillä englantia puhutaan miltein kaikkialla ja ruotsi on meidän naapuri maa.

Mielestäni suomalaisten pitäisi panostaa ruotsin kielen opiskeluun, sillä suomessa asuu paljon ruotsin kielisiä. Hekin voisivat vähän opiskella suomea, koska onhan Suomi sentään ruotsin naapurimaa. (To8P11)

Kirjoituksista kävi myös ilmi, että torniolaisille ruotsin kieli on tutumpaa ja sitä kuulee enemmän kuin aineiston kahdessa muussa kaupungissa. He olivat kohdanneet ruotsia arkipäivän tilanteissa lainasanoina, kodinkoneiden käyttöohjeina ja havainneet maiden naapuruussuhteen. Torniolaisille ruotsi oli tärkeä kieli siinä missä englantikin. Heidän myönteisyytensä vieraita kieliä kohtaan meni jopa niin pitkälle, että jotkut olivat valmiita vaihtamaan englannin kielen äidinkielekseen tai kannattivat ”kaikille kansoille” universaalia englantia.

... oikeastaan olisi hyvä, jos kaikki kansat puhuisivat englantia, silloin ei tarvitsisi opetella englantia ja olisi helpompi matkustella ulkomailla. kaikilla muilla saisi olla myös yhteinen rahakin. Ei englannin kielen tarvitse vahvistaa suomea. (To8P12)

Suomenkieli on huippu homma, mutta mielestäni olisi kuitenkin helpompi jos kaikki puhuvat samaa kieltä. Englanti olisi sellainen kieli, jota kaikkien pitäisi osata sillä se on yleisin kieli nykyaikana. Ei tietenkään tällainen olisi mahdollista, sillä maailmassa on paljon erilaisia kieliä. Uskon, että kaikki suomalaiset tahtoisivat muiden puhua suomea. (To8P13)

Vaikka itse en olekaan hyvä englannissa, voisin puhua sitä äidinkielenäni. Kun kaikki puhuisivat englantia äidinkielenään niin uskon, että ihmiset matkustaisivat paljon enemmän.

Tosiasiassa en halua että suomenkieli hävitettäisiin kokonaan. Voisihan koulussa englantia ottaa äidinkieleksi ja suomea voisi puhua pakollisena lisäkielenä. Itse otan vastaan täysin rinnoin englanninkielen tai jonkun muun kielen lisääntymisen. (To8T5)

Imatralta kerätyssä aineistossa ei ollut yhtään mainintaa venäjän kielestä, vaikka niin olisi olettanut olevan. Kahdeksan imatralaista otti kirjoitelmaansa kantaa vieraisiin kieliin, ja suhtautuminen oli torniolaisia ja tamperelaisia negatiivisempaa. Kaksi kirjoittajaa ei pitänyt vieraiden kielten osaamista välttämättömänä, kolme kirjoittajaa oli sitä mieltä, että koulussa ei pitäisi lukea ruotsia. Viimeksi mainituista kaksi mainitsi myös englannin kielen turhaksi. Kolme kirjoittajaa piti kielten opiskelua tärkeänä. Negatiivisimmin mielipiteensä toi esille eräs imatralaispoika, joka oli muotoillut suhtautumisensa seuraavasti:

Mielestäni Suomen kieli on ainut ja oikea kieli muut kielet voivat haistella persettä, Suomi rentoo. Suomea voi puhua joka paikassa. (Im8P5)

Vaikka torniolaiset suhtautuivat vieraisiin kieliin aineistoni muita ryhmiä positiivisemmin, oli suomen kieli myös heille hyvin rakas, eikä siitä oltu niin valmiita luopumaan kuin yksittäiset kirjoitukset antoivat ymmärtää. Tampereelta kerätyssä aineistossa kahdeksan kirjoittajaa pohti vieraita kieliä. Esitetyissä mielipiteissä korostui englannin kieli, jota arvioitiin lähinnä hyötynäkökulmasta. Yhdessä kirjoituksessa mainittiin, että pakkoruotsin voisi poistaa kouluista, toisessa puolestaan ruotsin kielen opiskeluun suhtauduttiin myönteisesti. Tamperelaisnuoret eivät osoittaneet mitenkään henkilökohtaisia reaktioita vieraita kieliä kohtaan vaan suhtautuivat neutraalisti.

6. MITEN ASEENTEITA ILMAISTIIN?

6.1. Omat mielipiteet

Kirjoitelmien mielipiteet on jaettavissa nuorten *omiin*, *ryhmän* sekä *epämääräisen toimijan* kautta ilmaistuihin mielipiteisiin. Aloitan käsittelyn ensiksi mainitusta. Nuorten ”omilla” mielipiteillä tarkoitan niitä ilmaisuja, jotka **muodon** perusteella osoitetaan omiksi. Kyse on siis ilmauksista, joissa mielipide sisälsi **yksikön 1. persoonan**. Minä tuotiin aineistossa esiin eri tavoin, esimerkiksi *minä*-pronominilla, verbin yksikön 1. persoonamuodon avulla, persoonapäätteen avulla tai ilmauksilla *mielestäni*, *omasta mielestäni* ja *mielipiteeni on* jne.. On kuitenkin myönnettävä, että kyse on yksinomaan muodon perusteella tehdystä valinnasta eikä ajatuksen osoittaminen omaksi kerro mielipiteen todellista alkuperää. Omiksi osoitetut mielipiteet voivat olla tiedostamatta omaksuttuja ja siten tuntuvat omilta. Kielen puhetavat ovat myös niin syvällä kulttuurissa, että on jopa mahdotonta erotella mielipiteet niiden alkuperän mukaan. Ylipäätään voidaan kyseenalaistaa, onko yksikään nuorten kirjoitelmissa esiintynyt mielipiteenilmaus heidän *omansa*. Onko *omaa* mielipidettä edes olemassakaan? Tässä yhteydessä mielipiteen todellinen alkuperä ei kuitenkaan ole ongelma, sillä tarkastelun kohteena ovat ilmaisujen muodot, joiden oletan peilaavan kirjoittajien asenteita.

Omat mielipiteet erottuivat kirjoituksista selvimmin, sillä ne olivat selkeitä kannanottoja ja niitä oli määrällisesti eniten. Aineistoni 68 nuoresta 62 ilmaisi tekstissään mielipiteitään minän kautta. Toiset mainitsivat itsensä vain muutamaan kertaan, toiset toivat itsensä esille hyvinkin voimakkaasti. Runsaan itsen esille tuonnin oletan johtuvan oppilaille jaetusta tehtävänannosta, jossa heitä kehoitettiin esittämään omia mielipiteitään.

Itseä tuotiin esille erilaisissa yhteyksissä, jotka olen jakanut kolmeen ryhmään: (1) kirjoittajan *minä esittää mielipiteen*, (2) kirjoittajan minän avulla ilmaistaan *oma positio suhteessa pohjatekstiin* ja (3) kirjoittajan minä esittää *henkilökohtaisia kokemuksia ja havaintoja* puheena olevasta asiasta.

6.1.1. Minä esittää mielipiteen

Nuorista 41 käytti yksikön 1. persoonan ja mieli-sanan yhdistelmää ilmentääkseen itseä mielipiteen esittäjänä. Ilmaukset olivat seuraavan kaltaisia:

Minun mielestäni suomi on hieno kieli, jota pitää vaalia. (Im8P1)

Jos äidinkieli on ongelmana koulussa sen määrää pitäisi hiukan vähentää, eikä lisätä.
Minä ainakin olen sitä mieltä että äidinkieltä on vähennettävä. (To8P14)

Mielipiteeni on siis että Suomi on ainoa laatuaan, eikä Suomessa tartte muita kieliä kun Suomea. (Tre6P1)

Ensimmäisen esimerkin kaltaiset ilmaukset olivat aineistossa tyypillisimpiä. Niissä kirjoittajat osoittivat mielipiteensä selvästi omikseen. Toinen esimerkki osoittavat samalla tavoin mielipiteen olevan kirjoittajan oma, mutta lisäksi siinä korostuu juuri kyseisen kirjoittajan mielipide asiasta – toiset voivat olla toista mieltä. Kolmannessa esimerkissä kirjoittaja ikään kuin kertaa tekstinsä lopuksi, mikä hänen mielipiteensä asiasta on. Tässä vastineen loppuun kirjoitetussa mielipiteessä käytetään mahdollisimman selkeää ilmaisua, jonka sanoman kertaavaa ja tiivistävää sävyä tuodaan esille *siis*-partikkelilla.

Mielipiteen ilmaisuja nuorten teksteissä ovat tarkastelleen pro gradu -tutkielmissaan Annukka Räihä (2000) ja Anna Rätty (2001). Räihä on tutkinut nuorten kirjoitelmista heidän arvojensa peilautumista. Aineistostaan hän on tarkastellut esimerkiksi persoonamuotoja, joita teksteissä on käytetty. Yhdeksi analyysin osaksi hän valitsi *minä*-pronominin. Itsen korostamisen sijaan Räihä tulkitsee runsaan *minä*-muodon käytön pikemminkin kertovan kirjoittajien vahvasta sitoutumisesta siihen, mitä he kirjoittavat. *Minä*-muodon avulla kirjoittajat tunnustavat mielipiteet omikseen. (Räihä 2000: 16.) Rätty tarkasteli tutkielmassaan muiden muassa mielipidetekstien dialogisuutta, johon liittyi kirjoittajan tapa tuoda esimerkiksi itsensä esiin. Ilmiötä Rätty kutsui tekstiin kirjoittautumiseksi. Tekstiin kirjoittautuminen oli aineistossa voimakasta ja se tuli esiin eri yhteyksissä. Eräs tekstiin kirjoittautumisen tapa oli, että kirjoittaja esitti mielipiteensä minän avulla, ja tämän Rätty tulkitsee kirjoittajan haluksi ilmaista selvästi mielipiteensä tai korostaa väite omakseen. (Rätty 2001: 78–79.)

Pekka Pälli (1999: 130–131) puolestaan on tutkinut diskursiivisesta näkökulmasta puhutun haastatteluaineiston pohjalta haastateltavan omia mielipiteitä. Oman mielipiteensä

haastateltava osoittaa selvittelyoperaattorilla, joka on edellä mainitun kaltainen ilmaus, kuten *minun mielestäni*, *mielestäni* tms., ja varsin yleinen ainakin puhekielessä. Oman mielipiteen ilmaisevien selvittelyoperaattoreiden käytöstä Pälli on tehnyt mielenkiintoisen havainnon: yleensä suomessa vältetään tuomasta esille persoona tai ilmaisemaan vastuu, selvittelyoperaattorit toimivat kuitenkin päinvastoin. Niiden avulla puhuja ei voi tai ei halua yleistää mielipidettään yleiseksi totuudeksi vaan tuo oman persoonan esille mielipiteen vastuullisena kantajana, vaikka se ei aina olisi välttämätöntäkään. Samalla puhuja tunnustaa mahdollisten kilpailevien mielipiteiden olemassaolon ja rakentaa omaa asennepositiotaan suhteessa muihin mielipiteisiin ja lieventää myös sanottua mielipidettä. Diskursiivisesta näkökulmasta Pälli esittää myös aiheellisen pohdinnan siitä, missä määrin kieli voi harhauttaa ottamaan sanotun mielipiteen juuri puhujan omana mielipiteenä.

Omasta aineistostani sekä Rätyn ja Rähän havainnoista päätellen oman mielipiteen esille tuominen on tyypillistä myös kirjoitetulle kielelle, vaikka teksteihin sisältyisikin oletus siitä, että esitetyt mielipiteet olisivat kirjoittajan. Funktioltaan aineistossani käytetyt yksikön 1. persoonan ilmaukset viestivät kirjoittajan oman mielipiteen lisäksi Rätyn tulkinnan tavoin myös itsen korostamisesta. Näin voidaan päätellä ensimmäisen esimerkin *minun mielestäni* -ilmauksesta, jonka lisäksi kirjoituksissa käytettiin paljon ilmausta *mielestäni*. Molemmissa ilmauksissa kirjoittaja osoittaa mielipiteen omakseen, mutta *minun*-muoto on tulkittavissa tyyliltään vahvemmas ilmaukseksi, jolla kirjoittaja korostaa joko tietoisesti tai tahtomattaan itseään.

6.1.2. Oma positio suhteessa pohjatekstiin

Runsasta yksikön 1. persoonan käyttöä esiintyi myös silloin, kun kirjoittaja otti kantaa pohjatekstin väitteisiin. Tällöin ilmaukset olivat tyyppiä *olen samaa mieltä* tai *olen eri mieltä*. Edellisten minän esittämien mielipiteiden tavoin myös tämän ryhmän ilmauksissa esiintyi mieli-sana. Nuoret ilmaisivat oman kantansa asiaan esimerkiksi seuraavin tavoin:

Englanti on tärkeä kieli, mutta on hyvä osata myös muita kieliä. Tässä asiassa *olen* kirjoittajan kanssa *täysin samaa mieltä*. (Tre8T6)

Olen kirjoittajan kanssa *samaa mieltä* siitä, ettei suomen kieltä pitäisi tarkoituksella runnella, vaan kunnioittaa kaunista kieltämme.

Eri mieltä olen kuitenkin siitä, että kauppojen, kauppakeskusten yms. liikeyritysten nimet pitäisi aina olla kielioppisääntöjen mukaisia. (Im8T8)

Olen melko samaa mieltä kirjoittajan kanssa, jokainen viestintäväline ”tuuttaa” englantia, suomea ja niiden sekoitusta. (Tre6T5)

Äidinkieltä ei tarvitse vaalia. olen eri mieltä kuin Hannu Roine. Koska minun mielestä kaikki ihmiset saavat puhua miten haluavat. (To8P7)

Luin Hannu Roineen kirjoituksen ja olin täysin eri mieltä. Miten kieleemme on muka rapistunut? (Tre8P3)

Edellisen kaltaisilla ilmauksilla nuoret halusivat tehdä lukijalle selväksi, miltä osin he olivat pohjatekstin kanssa joko samaa tai eri mieltä. Näitä ilmauksia esiintyi erityisesti vastineiden alussa, jolloin seuraavat mielipiteet liittyivät ikään kuin automaattisesti kirjoittajan määrittelemään position. Olennaista kannanotoissa kuitenkin on, että ne on aina osoitettu jollekin yksittäiselle pohjatekstin mielipiteelle eikä siis koko tekstille. Havainnollisesti tämä tulee esille viimeisestä esimerkistä, jossa vastineen kirjoittaja on yhdessä asiassa pohjatekstin kanssa samaa mieltä mutta toisessa eri mieltä. Huomattavaa myös on, että yksikön 1. persoonalla on eri funktio pohjatekstiä myötäilevissä ja vastustavissa viittauksissa. Kun kirjoittaja tuo itsensä esille myötäillessään pohjatekstiä, hän lieventää suhdettaan mielipiteeseen ja jakaa sen pohjatekstin kirjoittajan kanssa. Kun kirjoittaja kertoo olevansa pohjatekstin kanssa eri mieltä, hän vahvistaa itseä mielipiteen ilmaisijana ja erottautuu pohjatekstin kirjoittajasta.

Määrittelemällä oman positionsa pohjatekstiin nuori toi samalla esiin asenteensa puheena olevaa asiaa kohtaan. Pohjatekstin kanssa käyty dialogi paljasti nuorten näkemyksistä monia sellaisiakin asioita, joita he eivät olisi tuoneet esille suorissa mielipiteenilmauksissaan. Kannanottojen väittäisinkin olevan hyvin tiedostettuja mielipiteen ilmaisuja, jotka kirjoittaja on halunnutkin tuoda esille, mutta niistä välittyvän asennoitumisen epäilisin olevan huomattavasti tiedostamattomampaa.

6.1.3. Henkilökohtaisia kokemuksia ja havaintoja

Kolmas tapa, jolla aineistoni nuoret osoittivat mielipiteet omiksi tuli esiin, kun he kertoivat omista henkilökohtaisista kokemuksistaan ja havainnoistaan.

Itse en ymmärrä melko mitään nuorison kielenkäytöstä. *Minä itse herään* yöllä ja keksin runoja. (Tre6T7)

Itse olen lukenut saksaa reilut viisi vuotta, ja voin sanoa, että vaikka saksan opiskelu ei aina kovin mielekästä olekaan, niin en voi väittää, että siitä haittaakaan olisi ollut. (Tre8T6)

Katselin taannoin TV:stä jonkun mallin haastattelua. *Ihmettelin*, että miten kyseinen henkilö on voinut unohtaa suomen niin perusteellisesti asuttuaan vasta kaksi vuotta New Yorkissa: hän nimittäin kyseli koko ajan haastattelijalta, miten joku asia sanotaan suomeksi! *Tarkoitan* vain sitä, että suomalaisen ei pitäisi unohtaa, missä juuret ovat, asuipa sitten New Yorkissa, Hampurissa, Kalkutassa tai Kapkaupungissa. (To8T2)

Jotkut ihmiset ovat huolissaan myös siitä, että suomi sulaa englannin kieleen. *En kuitenkaan henkilökohtaisesti ymmärrä* sitä, sillä *en ole itse huomannut* mitään tähän viittaavaa, vaikka englantia käytetäänkin paljon. (Im8T7)

Kertomalla omista kokemuksistaan ja havainnoistaan nuoret toivat teksteihin ”asiantuntemusta” ja vakuuttivat mielipiteen pohjautuvan todellisiin olemassa oleviin ja koettuihin asioihin. Kokemukset ja havainnot toimivat teksteissä siis todistusaineistona esitetyille mielipiteille. Toisaalta itse kokemissaan tilanteissa nuoret olivat myös ikään kuin asiantuntijoita (koululainen, televisiokatsoja, suomen kielen puhuja), he ovat puheena olevan asian todellisia kokijoita ja havaitsijoita.

Edellisen kaltaiset ilmaisut Rätty (2001: 79) on luokitellut sen mukaan, että niissä minä on toimijana. Niissä kerrotaan, mitä kirjoittajalle on tapahtunut tai mitä jollekin toiselle on tapahtunut. Oman aineistoni ilmaisuissa kuitenkin toimijuutta enemmän korostui kirjoittajan kokemus tai havainto. Aineistoni tavoin myös Rätyn havainnot osoittivat, että ilmaisut esiintyvät samoissa yhteyksissä; ne liittyvät esitettyihin perusteluihin, jolloin kirjoittaja toimii eräänlaisena todistajana.

Kun nuoret kirjoittivat kokemuksistaan ja havainnoistaan, käyttivät he usein *itse*-sanaa joko yksikön 1. persoonan lisäksi tai korvikkeena. Tällä tavoin omakohtaisuus korostui teksteissä, ja kokemus tai havainto osoitettiin omaksi. *Itse*-sanan lisäksi imatralaistytön

ilmaisu *henkilökohtaisesti* rajasi kokemuksen tehokkaasti kirjoittajan omaksi. Myös Rähä analysoi aineistostaan *itse*-sanankäyttöä. Sanan runsaan käytön hän arveli johtuvan siitä, että yksikön 1. persoonassa on liian laimea tai tavanomainen ilmaus, joten sitä vahvistetaan *itse*-sanalla. Rähä kuitenkin toteaa, että *minä*-pronomini ja *itse*-sana eivät ole keskenään täysin symmetrisiä. Koska tarkastelun kohteena olivat arvot, tulkitsee Rähä *itse*-sanankäytön ilmentävän kirjoittajan itsenäisyyttä. Lisäksi sillä on mahdollista ilmaista vastakohtaisuutta myös itsen ja muiden välillä. (Rähä 2000: 17.) Omassa aineistossani en havainnut *itse*-sanaa käytettävän ilmaisemaan kirjoittajan itsenäisyyttä. Sen sijaan Rähän havainto yksikön 1. persoonasta laimeana tai tavanomaisena ilmaisuna kuvaa aineistoni *itse*-sanankäyttöä. Kaiken kaikkiaan sen avulla korostetaan minää kokijana sekä havainnon henkilökohtaisuutta.

6.2. Kyseenalaistamiset

Vastineissa käytettiin pohjatekstin kommentoinnin lisäksi toisenlaistakin reagoitua. Mikäli aineiston nuori oli jossakin asiassa eri mieltä kuin pohjatekstin kirjoittaja, saattoi hän ilmaista eriävän mielipiteensä kyseenalaistamalla pohjatekstissä esitetyn näkemyksen kysymyksellä. Kysymyksiä esitettiin yhteensä kymmenessä tekstissä ja niiden avulla perättiin pohjatekstin kirjoittajalta parempia perusteluja esitetuille näkemyksille tai osoitettiin vastakkainen suhtautuminen esitettyyn asiaan.

Nimimerkki T.M. (AL 13.9) oli sitä mieltä, että suomen kielen taito on romahtanut. Onko tosiaan näin? T.M. kertoi löytävänsä jatkuvasti virheitä muun muassa tv- ja radio-ohjelmista. Mitä ohjelmia kyseenalainen henkilö on romahtanut seurata? (Tre8T2)

Nimimerkki Tuu tii tu tööti tuu (TS 20.8.) kertoi kirjoituksessaan siitä, kuinka englannin kieli tuhoaa ennemmin kuin vahvistaa suomen kieltä. Mutta onko asia todellakin näin? Jos suomen kielestä poistettaisiin kaikki sanat, jotka ovat lainattu tai johdettu englannin kielestä, olisi sanavarastomme aika pieni. (Tre8T6)

Miten niin Suomen kielen taito on romahtanut? Kieli vain muuttuu niin kuin se on aina tehnyt. (Im8P4)

Olen samaa mieltä nimimerkki T. M.:n kanssa, että Suomen äidinkielen taito on romahtanut selvästi, mutta mitä se haittaa jos ei puhutakaan kirjakieltä? Onhan englannin kieli lisääntynyt koulussa, ja se on valtaamassa Eurooppalaisten yhteiseksi kieleksi. Siis ei ole ihmeäkään jos se lisääntyisi Suomessakin. (To8T5)

Pohjatekstin kirjoittajan mielipiteen kyseenalaistamista seurasi yleensä nuoren oma näkemys asiasta – tietenkin paremmin perusteltuna ja edellinen väite kumottuna. Tällainen hieman haastavakin tapa reagoida toisen mielipiteeseen viestitti nuoren itsevarmuudesta asiaa kohtaan sekä halusta ottaa kantaa. Tavan voi tulkita viestittäjän myös asenteesta ja sen voimakkuudesta, joiden tulkitsisin olevan melko vahvoja kyseenalaistamisien yhteydessä: pohjatekstin väite kyseenalaistetaan silloin, kun itse ollaan vahvasti toista mieltä. Ensimmäisessä, kolmannessa ja viimeisessä esimerkeissä nuoret reagoivat haastavasti väitteeseen, että suomen kieli olisi romahtanut, toisessa esimerkissä nuori ei koe englannin kieltä niin suureksi uhaksi kuin pohjatekstin kirjoittaja väittää.

Rätyn (2001: 86–87) tutkimat mielipidekirjoitukset eivät olleet vastineita, joten siltä osin aineistot ovat hyvin erilaisia. Kuitenkin myös hänen aineistossaan nuoret käyttivät kysymyksiä, jotka oli jaettavissa retorisiin kysymyksiin, kysymyksiin, joihin kirjoittaja itse vastaa ja vasta-argumentin esittäviin tai kumoaviin kysymyksiin. Retorisilla kysymyksillä Rätyn aineiston nuoret herättivät yleisön ajattelemaan asioita tai esittivät oman näkemyksensä. Myös kysymykset, joihin kirjoittaja itse vastasi, toimivat samalla tavoin. Vasta-argumentin esittävät tai kumoavat kysymykset puolestaan lievensivät argumenttia, jolloin se ei ollut niin jyrkkä kuin väitelauseena esitettyä. Omassa aineistossani ei esiintynyt lainkaan retorisia kysymyksiä. Kaikki esitetyt kysymykset liittyivät pohjatekstin väitteisiin, joita nuoret kyseenalaistivat. Tällöin kysymykset voisi tulkita funktioltaan samankaltaisiksi kuin Rätyn vasta-argumentin esittävät tai kumoavat kysymykset: kysymyksellä nuori lievensi tapaa esittää eriävä mielipiteensä.

6.3. Ryhmien mielipiteet

Kaikkia mielipiteitä nuoret eivät kenties arvanneet kirjoittaa omiin nimiinsä, jolloin he turvautuivat ”nuorison”, ”joidenkin”, ”suomalaisten” tai ”kaikkien” mielipiteisiin. Uskalluksen lisäksi kyse voi olla myös kirjoittajan korostamasta me-hengestä, jolla hän luo yhteydentunnetta yleisöönsä (Luukka 1994: 31). Yhteydentunteen luomisesta on osittain kyse ainakin silloin, kun kirjoittaja osoitti mielipiteen ilmaisijaksi ”nuoret” tai ”suomalaiset”, jolloin niiden rinnalla esiintyi usein myös *me*-pronomini.

Nykypäivän nuorison mielestä suomalaiset TV-ohjelmat, joissa puhutaan kirjakielellä ovat vanhanaikaisia ja tylsiä. (To8T1)

Äidinkieli on kaikille *suomalaisille* tärkeä koska se on luonnollisesti Suomen yleisin kieli. (To8P5)

Suomen kieli on *meille* erittäin tärkeä sillä se on ainoa virallinen kieli suomessa. (To8P2)

Kuusi nuorta esittivät mielipiteensä nuoriso-ryhmän näkökulmasta. Tällöin mielipide pyrittiin yleistämään nuorten näkemykseksi asiasta ja omaa henkilökohtaista suhtautumista lievennettiin. Nuori oli asiasta jotakin mieltä, koska nuoret ajattelevat niin. Kuten torniolaistytön tekstistä lainattu ensimmäinen esimerkki osoittaa, ei ilmaisusta edes käy ilmi, onko kirjoittaja samaa mieltä kuin *nykypäivän nuoriso*. Varsinaisen mielipiteensä hän esittääkin ennen yleistystä ja kirjoittaa: ”Omasta puolestani voin sanoa, että katson paljon mieluummin TV-ohjelmia, joissa puhutaan puhekielellä.” Näin ollen omaa mielipidettä seuraava nykypäivän nuorison mielipide on puolustus omalle mielipiteelle.

Suomalaisten mielipiteen toi esille 11 nuorta. Yleensä suomalaisten mielipiteeksi kohdistettu ajatus ilmaistiin *me*-pronominilla ja ajatus suomalaisuudesta tuli esille joko suomen kielen tai Suomen välityksellä. Torniolaispoikien vastineissa (toinen ja kolmas esimerkki) sama ajatus on ilmaistu eri kokijan kautta: toinen puhuu suomalaisille tärkeästä äidinkielestä ja toinen meille tärkeästä suomen kielestä. Molemmilla tavoin ajatus on tulkittavissa myös kirjoittajan mielipiteeksi, vaikka hän ei itseään tuokaan tekstissä esille. Kun kirjoittaja puhuu *suomalaisille* tärkeästä kielestä, kuuluu hän nimenomaiseen ryhmään erikseen mainitsematta. Olisi toki mahdollista puhua suomalaisista, niin ettei sisällyttä itseään ryhmään, mutta kirjoittajan käyttämä *kaikki*-sana sulkee pois sen mahdollisuuden. Kun puheena on *meille* tärkeä kieli, viestittää *me*-pronomini kirjoittajan samaistumisesta puheena oleviin.

Edellä olleissa tapauksissa mielipide esitettiin sellaisen ryhmän näkökulmasta, johon kirjoittaja kuului itse. Toisella tapaa ryhmän näkökulma tuotiin esille ilmauksissa, joissa kirjoittaja ei sisällyttänyt itseään ryhmään kuuluvaksi. Tällöin mielipiteen ilmaisijoita olivat *jotkut* tai *kaikki*.

Jotkut ihmiset ovat huolissaan myös siitä, että suomi sulaa englannin kieleen. (Im8T7)

Kaikki puhuvat siitä, että tietokoneet rappeuttavat äidinkielen, mutta samaa sanottiin radioista ja televisiosta silloin kun ne tulivat. (Tre8P3)

Ensimmäisessä esimerkissä imatralaistyttö kirjoittaa siitä, mitä jotkut ihmiset ajattelevat suomen ja englannin suhteesta. Samalla kirjoittaja tuo esille oman näkemyksensä asiasta: Ensinnäkin hän sulkee itsensä mielipiteen ulkopuolelle ilmaisulla *jotkut ihmiset*. Seuraavassa lauseessa hän korostaa omaa mielipidettään: ”En kuitenkaan *henkilökohtaisesti* ymmärrä sitä, sillä *en ole itse huomannut* mitään tähän viittaavaa, vaikka englantia käytetäänkin paljon.” Mielipide-ero joidenkin ihmisten ja itsen välillä tehdään hyvin selväksi, ja kirjoittajan mielipide tulee esille vasta-argumentin kautta. Toisen esimerkin tamperelaispojan toteamus, että *kaikki puhuvat*, rajaa *kaikki*-sanasta huolimatta kirjoittajan mielipiteen ulkopuolelle (vrt. kaikki suomalaiset). Kirjoittajan oma positio puheena olevaan asiaan käy nimittäin ilmi vastineen alussa, jossa hän kirjoittaa: ”Luin Hannu Roineen kirjoituksen ja olin täysin eri mieltä.” Ja kuten jo todettua, vastineen alussa määritelty positio säätelee lopunkin tekstin näkökulmaa. Kirjoittajan erottautuminen ryhmästä tulee myös ilmi hänen rinnastaessaan *kaikki* niihin, jotka sanoivat myös radion ja television rappeuttavan äidinkielen. Kirjoittaja on liian nuori kuuluakseen mainitsemaansa ryhmään.

6.4. Piilotetut toimijat

6.4.1. Passiivi

Suomen kielen passiivilla ilmaistaan sellaista toimintaa, jonka tekijä on epämääräinen persoona (esimerkiksi *laiva on upotettu*). Passiivi ei siis ole persoonaton, vaan siihen kuuluu henkilötekijä. (Ks. esim. KK 1997: 165; Ikola 2003: 56.) Passiivin epämääräiseksi luonnehdittu persoona on myös osittain selvitetävissä. Eri tavoin ilmaistusta passiivista on mahdollista päätellä, onko tekijä monikollinen ja kuuluuko puhuja epämääräiseen tekijäjoukkoon. Passiivin p-prototyypiksi kutsutaan puheelle tyypillistä verbiä alkuisia passiivia, jota käytetään käskynä tai kehotuksena. Siinä tekijä ajatellaan yleensä monikolliseksi ja usein puhujan ymmärretään olevan joukossa mukana. Kirjoitukselle tyypillinen on sen sijaan passiivin k-prototyyppi, jolloin kohteen ilmaiseva lauseke tulee ennen verbiä.

Tällöin puhujan ei yleensä ymmärretä kuuluvan epämääräisen tekijäjoukon piiriin. (KK 1997: 166.)

Aineistossani 26 kirjoittajaa ilmaisi tekstissään mielipiteitä passiivin avulla. Kaksi kirjoittajaa käytti passiivin p-prototyypin mukaisia ilmaisuja:

Puhutaan suomea ja olaan siitä ylpeitä! (Im8P1)

Pidetään Suomen kieli ylhäällä. (Tre6T7)

Ilmaisuja käytettiin selvinä kehotuksina suomen kielen aseman parantamiseksi. Ne oli kohdistettu myös monikolliselle joukolle, mahdollisesti kaikille suomalaisille, jolloin kirjoittajat itsekkin kuuluivat ryhmään. Loput passiivin avulla ilmaistuista mielipiteistä oli k-prototyypin mukaisia ja esimerkiksi seuraavien kaltaisia:

Mielestäni suomen kielessä on aivan liikaa englanninkielisiä lainasanoja, joille löytyisi suomenkielisiä vastineitakin. Kun lainasanoja *käytetään*, alkuperäiset vaipuvat unholaan ja kieli köyhtyy. (Im8T1)

Ulkomaalaisten kauppojen mainoksissa *on* suomen kieltä *käännetty*, *väännetty* ja kaikkea siltä väliltä. (Tre8P4)

Englantia *tarvitaan* ulkomailla. (To8P3)

Esimerkit osoittavat, että kirjoittaja ei lue itseään kuuluvaksi mainittuihin epämääräisiin tekijäjoukkoihin. Silti tekijäjoukot eivät jää täysin rajaamattomiksi. Ensimmäisessä esimerkissä tekijöitä ovat ne, jotka ovat suomenkielisiä ja viljelevät puheessaan englanninkielisiä lainasanoja. Kärjistäen tulkittuna kirjoittaja myös syyttää lainasanojen käyttäjiä suomen kielen köyhtymisestä. Toisessa esimerkissä suomen kielen kääntäjiä ja vääntäjiä ovat ne, jotka laativat ulkomaisten kauppojen mainokset – tekijäjoukko on jälleen rajattu. Samalla kirjoittaja tuo esille mielipiteensä mainosten kielestä; se on väänneltyä ja käänneltyä, ei siis ihanteen mukaista suoraa ja mutkatonta. Kolmannessa esimerkissä tekijäjoukko on kaikkein epämääräisin. Se ei rajaudu välttämättä suomalaisiin vaan voi koskea laajempaakin ryhmää, toisaalta kirjoittaja ei sulje itseäkään mahdollisten tarvitsijoiden ulkopuolelle. Mielipiteenilmaisuna toteamus on kuitenkin selvä.

Passiivimuotoisista mielipiteenilmauksista huolimatta nuoret esittivät niiden välityksellä asennoitumistaan puheenaolevaan asiaan. Passiivilla yleensä rajattiin kirjoittaja itse

tekijäjoukon ulkopuolelle. Näin tehtiin erityisesti silloin, kun hän oli asiasta eri mieltä eikä siis halunnut kuulua joukkoon. Passiivin avulla kirjoittaja välttyi siis ”syyllistämästä” tarkoin määriteltyjä tekijöitä, mutta pystyi ilmaisemaan oman eriävän mielipiteensä. Myös Rähän tarkastelemisissa teksteissä nuoret toivat esiin omia käsityksiään ja arvojaan passiivin eli neljännen persoonan avulla. Rähän aineistossa neljättä persoonaa käytettiin lähes yksinomaan kuvaamaan täysin epämääräisen tekijän toimintaa. Kuitenkin kirjoittajat käyttivät neljättä persoonaa oman aineistoni tavoin ilmaisemaan toimintaa, joka oli heidän omia käsityksiään ja arvojaan vastaan. Neljännellä persoonalla kirjoittajat tekivät eron itsensä ja muiden välille. (Räihä 2000: 28–29.)

6.4.2. Subjektiton yksikön 3. persoona

Myös yksikön 3. persoonan muoto voi ilmoittaa tekijäksi tavallaan epämääräisen tekijän. Funktioltaan muoto ei kuitenkaan ole aivan sama kuin passiivi. Ikola (2003: 56) ehdottaakin, että tekijänä on tuolloin **mielivaltainen persoona** ja subjektiksi voitaisiin ajatella **kuka tahansa**. Kielioppityöryhmä (KK 1997: 165) kutsuu subjektitonta yksikön 3. muotoa **geneeriseksi persoonamuodoksi**, joka muodostaa parin passiivin kanssa. Erona muodoilla on, että passiivi on monikkoviitteinen, kun taas geneerinen muoto on yksikköviitteinen. Aineistossani subjektitonta yksikön 3. persoona käytettiin esimerkiksi seuraavanlaisissa ilmauksissa:

Jos *opiskelee* muitakin kieliä kuin englantia, se auttaa saamaan paremman työpaikan aikuisena. (Im8T5)

Olen eri mieltä Hannu Roineen kanssa koska tietokoneetkin *saa* suomenkielisiksi ja tietokone korjaa virheet joista *oppii* aina *ettei tee* samoja virheitä ja sillä *voi* myös *opetella* muita kieliä. (To8P6)

Englanti on tärkeä kieli, mutta *on hyvä osata* myös muita kieliä. (Tre8T6)

Esimerkeissä, kuten aineistossani yleensäkin, subjektittomien yksikön 3. persoonien tekijöiksi voidaan ajatella ’kuka tahansa’. Havaintoni poikkeaa Rähän vastaavasta. Hänen aineistossaan osa nuorista identifioi geneerisen kolmannen persoonan itseensä, jolloin ilmaisut oli jaettavissa kahteen ryhmään: a) sellaisiin, joissa tekijä on kirjoittaja itse, ja b)

sellaisiin, joiden tekijä on 'kuka tahansa' (Räihä 2000: 23). Aineistossani ajatus siitä, että subjektittoman 3. persoonan tekijä on kuka tahansa, ei kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta, etteikö tekijä voisi olla kirjoittaja itse. Tämä päti myös Rähän aineistossa. Erityisesti torniolaispojan tekstistä lainattu esimerkki viittaa siihen, että geneerisen persoonamuodon tekijä voisi olla myös kirjoittaja itse. Esimerkissä kirjoittaja esittää ensin mielipiteensä, jossa tuo itsensä vahvasti esille yksikön 1. persoonamuodon kautta. Mielipideilmaisua seuraa perustelu, jonka voisi rinnastaa samankaltaiseksi kuin aiemmin analysoidut omat kokemukset ja havainnot.

Vaikka subjektittomassa 3. persoonassa on kyse passiivin tavoin häivytytystä toimijasta, käytettiin niitä teksteissä eri tavoin. Passiivista käyttäessään kirjoittaja mahdollisesti vältteli määrittelemästä toimijaa tarkasti. Subjektittoman 3. persoonan käytössä kyse ei varmastikaan ollut yhtä tietoisesta toimijan häivyttämisestä. Mahdollisesti sitä käytettiin osittain täysin tiedostamattomasti, osittain sen avulla saatettiin yleistää mielipide koskemaan muitakin kuin vain itseä. Subjektitonta 3. persoonaa käytettiin usein yhteyksissä, jotka käsittelivät yleisiä asioita.

6.5. Metaforat

Tutkielman alussa, luvussa 2, määriteltiin 'asenne' ja sillä todettiin olevan sosiaalinen alkuperä. Samalla tavoin kielen on esitetty olevan sosiaalista: Kielellä on yhteisöllinen luonne siten, että yhteisössä syntyvät ne merkitykset, joiden varassa kieli toimii. Kieli opitaan sosiaalisessa kontaktissa ja sen lisäksi opitaan myös kieleen liittyvät arviot ja arvot. (Hiidenmaa 2003: 18.) Samasta aiheesta kirjoittaa myös Auli Hakulinen (1993) todeten puheyhteisön vaikuttavan niihin asenteisiin, jotka vallitsevat eri kieliin ja erikieliisiin. Erityisesti nuoret mainiten Hakulinen jatkaa, että "[a]senteita koskeva tieto on myös tietoa kielestä, sen varianteista ja kielen merkityksestä siinä yhteisössä, jossa elämme", ja tiedon lisäksi "nuorille muodostuu vähitellen käsitys suomen kielen sisäisestä monenkirjavuudesta, heterogeenisyydestä ja sen variantteihin liittyvistä erilaisista arvostuksista". (Hakulinen 1993: 10–11.)

Viidenneksi tavaksi, jolla nuoret ilmaisivat asenteitaan, erotin aineistosta metaforiset ilmaukset. Metafora on vertaukseen perustuva kielikuva (PS s.v. *metafora*), jonka avulla ihminen käsitteellistää maailmaa – rakentaa maailmankuvaansa (Mäntynen 1996: 511).

Metaforiset ilmaukset otin yhdeksi analyysin kohteeksi, sillä niitä esiintyi suhteellisen runsaasti. Metaforien kautta minun on myös mahdollista tarkastella, millaisia kulttuurisesti perittyjä puhetapoja nuoret olivat omaksuneet puhuessaan kielestä, millaisia käsityksiä eri kielimuotojen suhteista niiden avulla välitettiin ja millaiseksi olioksi nuoret hahmottivat kielen.

Tarkastelun lähtökohta on peräisin Mäntyseltä (1996), joka on tutkinut kolmen eri tiedotusvälineen tekstejä muiden muassa kielimuotojen nimeämisen ja luonnehdintojen näkökulmasta ja analysoinut metaforisuutta eli sitä, millaisen kielijärjestelmän avulla kielestä puhutaan ja mitä se kertoo arvoistamme. Aineistostaan Mäntynen havaitsi, että kieltä luonnehdittiin metaforien avulla. Yhdeksi metaforaksi osoittautui kielen hahmottaminen metaforan *enemmän on ylhäällä* ja edelleen *hyvä/rationaalinen on ylhäällä* kautta. (Mäntynen 1996: 510.) Arvoasteikolla sisällökkäämpi ja arvokkaampi sijoitettiin siis ylös, kuten länsimaisessa kulttuurissa yleensäkin.

Metaforat ovat kiinteästi yhteydessä kulttuuriseen arvojärjestelmäämme ja heijastelevat sitä (Mäntynen 1996: 511), joten niiden kautta oletin välittyvän myös sosiaalisesti opittujen tapojen puhua kielestä. Ensimmäinen havaintoni liittyi juuri edellä mainittuun metaforaan, jossa hyvä ja sisällökkäämpi on ylhäällä. Tämä kulttuurinen puhetapa tuli esiin kahdessa vastineessa:

Pidetään Suomen kieli ylhäällä. (Tre6T7)

Suomen kielen taito on kenties mennyt alaspäin. (To8P4)

Toisella tapaa metaforisuus tuli aineistossani ilmi eri kielimuotojen suhteita tarkastellessani. Vastineissa puhuttiin *puhtaasta* kielestä, *sekakielestä* ja *kielen sekoittumisesta*. Täydellistä puhtaan vastakohtaa (esimerkiksi likainen/epäpuhdas) teksteissä ei käytetty, mutta siitä huolimatta kielimuotojen luonnehdinnat järjestäytyivät janalle puhdas-sekoittunut–likainen/epäpuhdas. Puhtaalla kielellä viitattiin joko puhuttuun tai kirjoitettuun kirjakielen, sekakielellä suomen ja muiden kielten sekoittumiseen joko puhuttuna tai kirjoitettuna. Kirjakielinen puhe arvotettiin teksteissä siis muuta puhetta hierarkkisesti korkeammalle, missä voi nähdä kirjoitetun kirjakielen oikeakielisyysnormin ulottuvan myös puhuttuun kieleen.

Kolmas havainto metaforisuudesta liittyi Mäntysenkin havaitsemaan niin sanottuun tautimetaforaan, joka kertoi siitä, millaisena oliona kieli nähdään. Tautimetaforia

käytetään erityisesti kielen muutoksista ja poikkeuksista puhuttaessa. Tällöin muutoksista puhutaan esimerkiksi oireina, jotka ovat indeksikaalisia merkkejä muutoksesta. Vertailukohteena on tietysti terve kieli, joka on suhteellisen muuttumaton tai ainakin yksiselitteinen. Tautimetaforan taustalla on ajatus kielestä elävänä organismina. (Mäntynen 1996: 512.) Aineistoni kirjoittelusta oli havaittavissa samankaltaisia ajattelumalleja: kieli hahmotettiin eläväksi ja muutoksesta kirjoitettiin metaforisesti. Nuorten metaforinen kirjoittelu ei ollut yksiselitteisesti tulkittavissa tautimetaforiseksi, vaikka yksi kirjoittaja epäilikin kielen vähitellen *kuolevan*. Metaforisuutta osoittivat kuitenkin ilmaisut *kielen vähentyminen*, *kärsiminen*, *säilyminen* ja *meneminen erittäin huonoon suuntaan*. Kielen mainittiin myös *huonontuneen*, *ruostuneen* ja *rappeutuneen*. Kaikki edelliset ilmaukset sisälsivät ajatuksen kielestä toimijana – subjektina. Näin ollen kieli ei ole muuttumaton tai vain muutettavissa oleva vaan myös itsenäinen toimija, siis elävä. Nuorten kirjoituksia selvemmin tautimetaforista kirjoittelua esiintyi oppilaille jaetuissa yleisönosastokirjoituksissa, joissa puhuttiin ”pienestä kielestä”, ”hoitoa” ja ”suojelua” tarvitsevasta kielestä sekä ”hengettömästi”, ”ärrättä” ja ”oudosti vingahtamalla” puhumisesta. Metaforista puhetta kielestä ilmensivät myös ilmaukset ”suojeleminen”, ”varjeleminen”, ”säilyttäminen” ja ”vaaliminen”, joista viimeksi mainittu esiintyi myös pohjatekstissä.

7. DISKURSSEJA KIELESTÄ

Lukujen 3–6 analyysi toi esiin monenlaisia tapoja, joiden kautta nuoret ilmaisivat asennoitumistaan suomen kieltä kohtaan. Mielenpitoja ilmaistiin 1) kieltä luonnehtimalla, 2) kertomalla kielen käyttöön liittyvistä kokemuksista, 3) havainnollistamalla kokemuksia esimerkein, 4) reagoimalla pohjateksteihin joko myönteisesti tai kielteisesti, 5) vertailemalla eri kielimuotoja ja kieliä, 6) arvottamalla eri kielimuotoja ja kieliä vertailun pohjalta, 7) esittämällä kieleen liittyviä arvioita (esimerkiksi nykytila ja tulevaisuus) ja 8) toistamalla yleisen totuuden kaltaisia kliseitä kielestä. Eri tavoin ilmaistujen mielenpitojen kautta välittyi nuorten positiivinen tai negatiivinen asennoituminen suomen kieleen. Asenteenilmaisujen ohella muodostui myös diskursseja, joissa kielestä keskusteltiin ja kerrottiin jotain kokonaisvaltaisempaa kuin yksittäiset mielenpitoilmaisut olivat.

7.1. Kieli osana suomalaisuutta

Luvussa 3 analysoin kirjoitelmista ilmaisuja, joilla nuoret luonnehtivat suomen kieltä. Määrällisesti ilmaisuja oli runsaasti, jonka lisäksi ne oli helposti havaittavissa affektiivisuutensa vuoksi. Ilmaisuihin kirjoittajat viestivät tunnepitoisesta suhtautumisestaan kieleen. Luonnehdintojen tarkempi analyysi osoitti, että ne olivat sävyiltään pääosin positiivisia. Ilmauksia en kuitenkaan tulkinnut Häkkinen (2002b: 30) tavoin topeliaanisiksi ilmauksiksi vaan pikemminkin kansallista identiteettiä ilmentäviksi. Luonnehdinnat ovat tulkittavissa laajempaanakin keskusteluna; se on kielen luonnehdintojen kautta rakennettua suomalaisuutta, ja sen erotin ensimmäiseksi diskurssiksi.

Toki suomalainen kansallinen identiteetti juontaa juurensa 1800-luvun puolivälistä ja ulottuu aina 1900-luvun alkuun asti ja sisältää siksi suomalaisuusaatteen snellmanilaisia ja topeliaanisia vaikutteita. Nämä vaikutteet ovat epäilemättä sisältyneet vahvasti suomalaiseen koulukulttuuriin sekä isovanhemmilta kulttuuriin tarinoihin ja siirtyneet edelleen 2000-luvun nuorison puhetapoihin. Topeliaaninen tai kansallisen identiteetin näkökulmasta tulkittu puhe kielestä on kuin tarkastelisi saman kolikon kahta puolta. Itse Topeliuksen kirjoitusten epäilen kuitenkin olevan nykynuorisolle jokseenkin vieraita, jolloin puhettavat ovat muuta kautta omaksuttuja ja kuuluvat siten laajempaan suomalaiseen kansalliseen identiteettiin.

Luvussa 3.3 analysoidut monikon 1. persoonan avulla ilmaistut luonnehdinnat, kuten *oman kotimaamme kieli*, *meidän kieli* ja *äidinkielemme* eivät sellaisenaan välitä ajatusta juuri muusta kuin yhteisöllisyydestä 'me suomalaiset'. Jotta voitaisiin todella puhua kielen yhteydestä kansalliseen identiteettiin, tulisi kirjoitelmista löytyä viittauksia muihinkin kansalliseen identiteettiin viittaaviin symboleihin, joiksi monien tutkijoiden tavoin Mirja Saari on luettellut kielen ohella Suomen luonnon, historian, kristinuskon ja suomalaisen yhteiskunnan demokraattiset periaatteet (Saari 1999: 267). Luontoa tai kristinuskoa ei mainittu keräämissäni kirjoitelmissa, mutta niiden sijaan historiaan viitattiin muutamissa vastineissa, samoin demokraattisiin periaatteisiin. Historiallisia viittauksia olivat suorat maininnat käydystä itsenäisyysodasta, mutta myös vastikään menetetyistä markasta.

Suomen kieli on tietenkin se tärkein kieli. sen puolestahan pappammekin sodassa taistelivat. He varmaan kääntyisivät haudoissaan, jos kuulisivat miten nykynuoret puhuvat, mutta ei kai se kielitaitokaan paha-asiakaan ole. (To8P1)

Suomen kieli on tärkeä, eihän suomi olisi suomi ilman suomen kieltä. Nyt kun Suomen markkakin on menetetty, meidän tulisi vaalia entistä enemmän omaa kieltämme. (To8T4)

Demokraattisiin periaatteisiin viittasivat kirjoitukset, joissa rinnastettiin kieli ja valtiollinen itsenäisyys.

Meidän tulisi käyttää pääsääntöisesti omaa kieltämme, sillä muutenhan suomi voi muuttua aikojen kuluessa ja vanhan väestön ikääntyessä englanninkieliseksi maaksi, joka liitetään EU:n toimesta johonkin muuhun valtioon. Huh huh! Onhan meidän kunnioitettava edes sen verran sotaveteraanejamme, ettemme anna ilmaiseksi rakasta isänmaatamme pois. (To8T4)

Suomen kieli on tärkeää, koska pitäähän jokaisella maalla olla oma virallinen kieli. olisihan se perin oudoksuttavaa jos Suomen virallinen kieli olisi, vaikkapa englanti. – – Ajatella jos suomalaiset eivät enää puhuisikaan suomea. Eiväthän he olisivat suomalaisia, vaan jonkun muun maan kansalaisia. (To8P4)

Kansallisen identiteetin tavoin kielestä voidaan yleisemmässä merkityksessä puhua yhteisöllisyyden luojana, jolloin on mahdollista tukeutua yleisiin identiteettiä koskeviin teoretisointeihin. Jo aiemmin mainitsin Nikanteen todenneen, että äidinkieli on yksilölle ehkä kaikkein selvimmän osa hänen identiteettiään. Kielen kautta määrittyvä identiteetti jakaantuu edelleen sekä yksilölliseen että ryhmäidentiteettiin. Ryhmäidentiteetissä kyse on

yksinkertaisesti siitä, että ”muut ihmiset pitävät yksilöä osana omaa ryhmäänsä, jos hänen puhumansa kieli muistuttaa heidän omaa kieltään”. (Nikanne 2002: 29–30, 33.) Saman näkemyksen kielen yksilöllisyydestä ja yhteisöllisyydestä toi esiin Hiidenkiivi (2003: 18), kun nimitti kieltä paradoksiksi sen kahtalaisuuden vuoksi; kieli on yhteisöllistä, koska sillä on sosiaalinen luonne. Yhteisöllisen käytön surauksena kieli opitaan, ja se saa merkityksensä. Yhteisölliseksi kieli voidaan määritellä myös Tuula Gordonin ajatuksen pohjalta, missä suomalaisuus rakentuu läsnäololle ja poissaololle. Suomen rajojen ulkopuolelle sijoitetaan maailma, johon kuuluu ei-suomalaisia, ei-valkoisia, vieraita ja muukalaisia. (Gordon 2001: 26.) Samaa kaavaa mukailien sinne voidaan sijoittaa myös ei-suomea puhuvia. Kieli on yhteisöllisyyden näkökulmasta erityinen asia, joka erottaa meidät muista.

Hiidenkiven (2003: 18–19) ajatusta jatkaakseni kieli on toisaalta yksityistä, sillä se on jokaiselle omanlaisensa heijastaen yksilön minää. On kuitenkin huomattava, että yksilöllinen kielikään ei muodostu ilman sosiaalista ympäristöä, vaan tarvitsee rakennusaineita, joista yksilö valitsee itselleen omimmat. Yksilöllisestä kielestä osa on tietoisesti rakennettua, osa tiedostamatonta. Yksilön eri tavoin omaksumista aineksista kielestä muotoutuu lopulta osa hänen yksilöllistä identiteettiään, joka on omaa. Aineistosani yksityisesti koettu kieli tuli esille esimerkiksi siten, että kirjoittaja rajasi esittämänsä mielipiteen koskemaan vain itseään: ”Suomenkieli merkitsee minulle sitä, että...”.

7.2. Tulevaisuus, hyöty ja menestys

Kielen tulevaisuuden ennustaminen on vaikeaa jopa kielitieteilijöille, toteaa Matti Leiwo (2000) suomen kielen ja yleensä kielten tulevaisuutta käsittelevässä artikkelissaan. Vaikeaksi ennustamisen tekee se, että puhuttaessa kielen tulevaisuudesta kyse ei ole yksin kielitieteellisestä ilmiöstä, vaan se on teoretisointia laajemminkin ihmisen käyttäytymisestä – se on riippuvaista kaikesta siitä, mihin kieli on kytköksissä. Aineiston keruun yhteydessä jakamani mielipidekirjoitukset ohjasivat nuoria esittämään ajatuksiaan suomen kielen nykytilasta ja tulevaisuudesta. Suomen kielen asemaa ja tulevaisuutta käsittelevästä kirjoittelusta muodostui aineiston toinen diskurssi. Tämä keskustelu ei jäänyt luonnollisestikaan suomen kielen sisäiseksi kädenväänöksi, vaan vallitsevaksi näkökulmaksi muodostui valtataistelu vieraiden kielten, etenkin englannin, ja suomen välillä.

Yhtenäistä näkemystä suomen kielen tulevaisuudesta ei näyttänyt kirjoituksista muodostuvan. Osa nuorista asennoitui suomen kielen tulevaisuuteen hyvinkin negatiivisesti, osa puolestaan luottavaisen positiivisesti, osa nuorista osoitti välinpitämättömyyttä koko keskustelua kohtaan. Suomen kielen tulevaisuutta kohtaan osoitettu epäyhtenäisyys saa selityksensä yleisemmästä teoriasta, jota Leiwo on esitellyt artikkelissaan: Kielen tulevaisuuden arviointi ei ole vain objektiivista kielen elinvoimaisuuden arvioimista, vaan se on myös subjektiivista, jolloin kyse onkin sellaisista seikoista kuin 'ryhmäidentiteetti' ja 'kieli-identiteetti', joihin liittyy puolestaan käsite 'arvo'. Subjektiivisuudessa on kyse kielen puhujien käsityksistä kielen elinvoimaisuudesta. (Leiwo 2000: 389–390, 394.) Subjektiivista käsityksistä on kyse myös nuorten kirjoitelmissa.

Ryhmäidentiteetissä korostetaan ryhmän erityispiirteitä, kieli-identiteetissä korostetaan ryhmän kielellisiä erityispiirteitä, ja määritellään suhteet muihin kieliryhmiin niiden pohjalta. Edelleen kieli-identiteetti kytkeytyy puhujien etniseen identiteettiin, jollaisesta on kyse esimerkiksi Suomen kansallisuudessa. Eri identiteettien väliset suhteet eivät kuitenkaan ole selvärajaisia, vaan niihin liittyy erimielisyyksiä määrittelyistä ja rajauksista. (Leiwo 2000: 389–391.) Kirjoitelmien epäyhtenäisiin mielipiteenilmauksiin edelliset käsitteet liittyvät seuraavasti: Ryhmäidentiteetti tuotiin esiin kahdella tavalla, ensinnäkin ryhmän muodosti kielen kautta koettu suomalaisuus, kuten edellisissä luvuissa on todettu, toisaalta taas ryhmäksi miellettiin eurooppalaisuus tai maailmankansalaisuus, jolloin suomen kielen tulevaisuus jäi hyvinkin heikkoon asemaan. Kun suomen nykytilan arvioitiin olevan vahva, puhuttiin suomesta Suomen enemmistökielenä ja vieraiden kielten lainoista ja kielikontakteista rikkautena ja kehityksenä. Kun taas puhuttiin kielen tulevaisuudesta, nähtiin kielikontaktit suomen kielen tulevaisuuden uhkina ja kieltä köyhdyttävinä. Nämä näkemykset Leiwokin toi esiin tiivistäen keskustelun suomen kielen tulevaisuudesta niin sanotuksi ”pelkodiskurssiksi”, jonka olennainen osa on ajatus suomen jäämisestä eurooppalaiseksi vähemmistökieleksi (Leiwo 2000: 393). Samansisältöinen pelkodiskurssi on havaittavissa myös nuorten suomen kieltä koskevassa tulevaisuuskirjoittelussa.

Luvussa 5 analysoitiin mielipiteitä, joita nuoret esittivät suomen kielen ja englannin kielen vertailun pohjalta. Epäyhtenäinen kirjoittelu sisälsi mielipiteitä molempien kielten puolesta ja molempia vastaan. Suomen kielen valttina kielten välisessä kamppailussa näyttää olevan sen vahva asema ja elinvoimaisuus Suomessa. Kielen aseman hienoisesta alakynnestä kielivät kuitenkin kirjoituksissa esiintyneet ilmaisut, kuten *suomalaisen ei*

pitäisi unohtaa omaa kieltään, meidän tulisi vaalia omaa kieltämme, kieltä pitäisi kunnioittaa, suomen kieli voi kärsiä, äidinkielen taito on romahtanut jne. Tällaisten ilmaisujen käyttö selittyy ensisijaisesti pohjatekstien sananvalinnoista, joita nuoret toistivat omissa kirjoituksissaan, mutta niiden voi sanoa kuulua yleisemminkin kieltä koskevaan kirjoitteluun, etenkin kun kyseessä on suomen ja englannin vastakkainasettelu. Esimerkiksi Harri Mantila on havainnut tarkastellessaan kymmentä sanomalehtikirjoitusta, joissa on kommentoitu Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittista ohjelmaa, että yli puolessa kirjoituksista puhuttiin joko äidinkielen tai suomen kielen suojelemisesta, varjelemisesta, säilyttämisestä tai vaalimisesta. Tämän Mantila toteaa paljastavan kirjoittajien kielinäkemyksiä: kielen suhtaudutaan kuin harvinaiseen lajiin, jota pidetään hengissä erityistoimin. (Mantila 1999: 6.) Pohjateksteissä esiintyneiden ilmausten ohella nuoret olivat keksineet vastaavanlaisia omia ilmauksia tai tarttuneet pohjatekstin sananvalintaan. Lisäksi suomen kielen näkeminen jonkinlaisena suojelukohteena saattoi heijastua muissakin sananvalinnoissa, joissa kielestä puhuttiin esimerkiksi *kauniina*, *hienona* tai *rakkaana*. Vastaavanlaisiin ilmauksiin oli myös Mantila kiinnittänyt huomionsa ja tulkinnut tällaiset ilmaukset osoituksena siitä, että kieli on ”kaunis ja kallis esine, joka pitää panna vitriiniin ja ottaa juhlapäivänä esille, mutta arkipäiväisenä työkaluna se ei enää kunnolla toimi” (mts. 7). Oman tulkintani mukaan edellä mainitun kaltaiset ilmaukset muodostuvat opituista puhetoivoista.

Mantilan näkemystä voidaan tarkastella omassa aineistossani suomen ja englannin välisessä keskustelussa usein esiintyneiden *tarvita* ja *pärjätä* -verbien kautta. Molemmista kielistä kirjoitettaessa keskeiseksi näytti muodostuvan verbi *tarvita*, jonka merkitykset olivat seuraavat: ”suomea tarvitsee ainoastaan omassa maassamme” ja ”Englannin kielestä on tullut yhä tärkeämpi virkakieli, jota tarvitaan lähes joka alalla”. Toiseksi merkittäväksi verbiksi muodostui *pärjätä*, jota käytettiin yksinomaan vieraista kielistä puhuttaessa, esimerkiksi seuraavin tavoin: ”me suomalaiset emme pärjää maailmalla, jos emme opiskele puhumaan vieraita kieliä” tai ”maailmalla pärjää paljon paremmin englannin, saksan ja ruotsin kielen taidoilla kuin pelkällä suomella”. Vastakkainasettelu suomen ja vieraiden kielten välillä on edellä esitettyjen esimerkkien kautta seuraava: suomen kieltä ei tarvita muualla kuin Suomessa, englannilla pärjää koko maailmassa. Tämän asenteen oletan olevan ennen kaikkea opitun, tai ainakin nuoret toivat kirjoituksissaan esille sen, että näkemys oli peräisin muualtakin kuin heidän omista kokemuksistaan. Vieraiden kielten opiskelu ja sen kautta saavutettu pärjääminen omaksutaan vanhempien puheesta, se

havaitaan koulun opetussuunnitelmista ja käytänteistä ja se on myös yleisesti kuultu tosiasia.

7.3. Hyvä, huono ja puhdas kieli

Voidaanko kielestä puhua niin, ettei jossain vaiheessa keskustelu käänny kysymyksen asetteluun hyvästä ja huonosta tai oikeasta ja väärästä kielestä? Jos kielestä keskustelevat nuoret peruskoululaiset, jotka elävät puhutun ja kirjoitetun kielimuodon jatkuvassa ristipaineessa, lienee mahdotonta välttyä sellaiselta kieltä koskevalta arvottavalta kirjoittelulta, jossa esitetään näkemyksiä hyvästä ja huonosta tai oikeasta ja väärästä kielestä. Tällainen keskustelu sisältyi myös aineistoni nuorten kirjoitelmiin, joita analysoitiin luvussa 4. Tosin huomattava on, että nuorille jaetut pohjatekstit provosoivat myös arvottavaan keskusteluun samoin kuin äidinkielen oppitunnilla teetetty aineistonkeruutehtävä.

Anne Mäntynen (2003b) on tarkastellut väitöskirjassaan suomen kielen asiantuntijoiden kielijuttuja ja havainnoinut niistä esimerkiksi sitä, miten kielestä kerrotaan ja millaista retoriikkaa kielijutuissa käytetään. Nuorten näkemykset kirjoitetusta ja puhutusta kielestä muistuttavat tätä retoriikkaa, sillä Mäntynen mukaan ”keskeistä kielestä ja normeista puhuttaessa on eronteko oikean ja väärän sekä hyvän ja huonon välillä”. Toisena ilmiönä Mäntynen mainitsee metaforien käytön, joista osa liittyy kielen muuttumiseen, osa kuvaa kieltä aistillisin tai esteettisin kielikuvin. Mäntynen aineistossa sanat voivat ”taistella” muuttumista vastaan ja hyvä kieli on ”selkeää”, ”kirkasta” tai ”kodikasta”, kun taas huono kieli on ”koukeroista”, ”ontuvaa” ja ”kömmähtelevää”. (Mäntynen 2003a: 286–287, 390–391.) Samanlaisiin luonnehdintoihin olivat osuneet myös aineistoni nuoret: kielen on ”taisteltava”, tosin ei sisäistä vaan ulkoista uhkaa vastaan, kieleen voi sisältyä ”virheellisiä taivutusmuotoja” sen sijaan että se olisi ”täydellisen virheetöntä” tai ”järkevää kirjoitettuna ja luettuna”. Nuoret arvottivat kieltä myös mainiten ”hyvän puhetavan” ja ”oikean puhettavan” sekä ”huonon suomen” ja ”väärin puhumisen ja kirjoittamisen”.

Mäntynen pohtii väitöskirjassaan (2003b: 165) laajemminkin adjektiivien ilmaisuvoimaa ja toteaa niiden olevan keskeisiä, kun kielijutuissa kuvataan hyvää ja huonoa kieltä. Myös omassa aineistossani adjektiivien käyttö on ilmeistä, ja ne viestittävät selvästi asennoitumisesta kieleen. Erona Mäntynen tutkimukseen kuitenkin on, että hän on

tarkastellut hyvän ja huonon kielen määritteitä, kun taas minun aineistossani nuorten luonnehdinnat jakautuvat sen mukaan, miten he kuvaavat puhuttua ja miten kirjoitettua kieltä. Jos kirjoitettu kieli mielletään lähes vastaavaksi kuin Mäntysen hyvä kieli ja puhuttu kieli huonoksi, ovat aineistoissamme esiintyneet määritelmät yhtenäisiä. Mäntysen havainnot (2003b: 166) osoittavat, että asiantuntijoiden luonnehtimana hyvä kieli on ”aitoa”, ”normien mukaista”, ”asiallista”, ”virheetöntä” ja ”hienoa”, huono kieli on puolestaan ”huonoa”, ”virheellisenä pidettävää”, ”kömpelöä” ja ”tyylitöntä”. Omassa aineistossani kirjakieli kuvailtiin esimerkiksi ”puhtaaksi alkuperäiseksi kieleksi”, ”sääntöjenmukaiseksi”, ”hyväksi puhetavaksi” ja ”täydellisen virheetömäksi”, puhuttu kieli sen sijaan luonnehdittiin ”huonoksi suomeksi”, ”virheelliseksi suomeksi” ja ”huolimattomaksi”. Kaikilta osin puhuttu kieli ei kuitenkaan ollut aineistossani identtinen huonon kielen eikä kirjakieli hyvän kielen kanssa: murretta kuvailtiin esimerkiksi kotoisaksi ja slangin mainittiin kuulostavan hienommalta. Mäntysen aineistossa vastaavanlaisia määritelmiä sai hyvä kieli. Kirjakieli saattoi nuorten mielestä olla myös tyhmän kuuloista ja nuorten suusta kuulutuna hölmöä, saman suuntaisia määritelmiä annettiin Mäntysen aineistossa huonolle kielelle. (Mäntynen 2003b: 166.) Kyse siis lieneekin omassa aineistossani siitä, että sekä puhuttu että kirjoitettu kieli ovat hyviä, kunhan ne vain esiintyvät oikeissa konteksteissa ja päinvastoin.

Suomen kirjoitetun kielen alkua ajoista 1800-luvulta lähtien kielen kehitykseen, opetukseen ja tutkimukseen on kuulunut ihanne **puhtaasta kielestä**. Aluksi puhtaaseen kieleen on sisällynyt ajatus suomen kielen puhdistamiseksi ruotsalaisuuksista, sillä kieli edusti kansakunnan myyttistä henkeä ja sen tuli olla mahdollisimman alkuperäistä. Puhdas kieli vahvisti käsitystä yhdestä yhtenäisestä kielestä ja edelleen käsitystä yhtenäisestä kansasta. (Karvonen 1993: 89, 91; Paunonen 1996: 546–548.) Puhdas kieli on edelleen suomalaisten ihanne (Mielikäinen 1997: 86), vaikka käsitteelle annetut merkitykset ovatkin muuttuneet aikojen saatossa kielen aseman myötä. Aineistossani yksi kirjoittaja käsitteli vastineessaan puhdasta kieltä:

Olen samaa mieltä, että katukuvassa ja mainoksissa sekä tiedostusvälineissä on käytettävä puhdasta suomen kieltä, muuten jo lapsesta asti opitaan kirjoittamaan ja puhumaan *väärin*. Ja jos Helsingissä puhutaan *slangia*, ei pitäisi unohtaa *alkuperäistä kieltä*. (To8T4)

Torniolaistytön käsitys puhtaasta kielestä on hyvin perinteinen. Esimerkissä slangin voisi tulkita vieraaksi tai epäpuhtaaksi kieleksi aivan kuten 1800-luvulla ruotsalaisuudet. Lisäksi kirjoittaja muistuttaa alkuperäisestä kielestä, joka on rinnastettavissa ihannoituun puhtaaseen kieleen. Vaikka puhdasta kieltä ei tekstissä määritelläkään edellistä lainausta tarkemmin, voidaan sen sisältöä päätellä kirjoittajan käyttämän moduksen ja *väärin*-sanon kautta. Imperatiivilla (*on käytettävä*) kirjoittaja ilmaisee mielipiteensä käskynä tai kehoituksena, siis varsin painokkaana, jonka jälkeen seuraa mahdollinen uhka (*opitaan kirjoittamaan ja puhumaan väärin*). Puhtaasta kielestä tulee näin ollen väärin puhumisen ja kirjoittamisen vastakohta. Kirjoitetun ja puhutun kielen käsittelyn yhteydessä (luvussa 4) kirjakielen mainittiin olevan ”oikea” puhetapa, mistä päätellen puheena ollut puhdas kieli on hyvin lähellä, jos ei aivan synonyymi kirjakielelle.

Vaikka aineiston muissa teksteissä ei käytettykään ilmausta *puhdas kieli*, oli kirjoituksista havaittavissa hyvin selvästi ihanne puhtaasta, erityisesti vieraista vaikutteista puhtaasta kielestä, kuten analyysi suomen kielen ja vieraiden kielten suhteesta osoitti. Sen sijaan ajatus alkuperäisestä kielestä ei ollut 1800-luvun puristiseen tapaan näkyvillä. Itse asiassa nuoret eivät tavoitelleet alkuperäisen puhdasta kieltä, vaan ihannoivat pikemminkin muuttuvaa kieltä.

8. PÄÄTÄNTÖ

Tämän tutkielman avulla tarkoitukseni on ollut selvittää nuorten asennoitumista suomen kieleen. Asettamaani tutkimustehtävää lähdin purkamaan peruskoulun 6. ja 8. luokalta keräämiäni yleisönosaston vastinekirjoitusten kaltaisten kirjoitelmien pohjalta. Aineistoni koostui yhteensä 68 kirjoitelmasta, joissa nuoret esittivät mielipiteitään suomen kielen nykytilasta ja tulevaisuudesta, suomen kielen ja vieraiden kielten suhteesta, äidinkielen opetuksesta sekä eri kielimuodoista, kuten puhutusta ja kirjoitetusta kielestä sekä julkisesta kielenkäytöstä. Aineistosta nousseiden teemojen pohjalta tutkimukselle muotoutuivat tarkemmat osaongelmat:

- 1) Millaista suomi on kielenä?
- 2) Miten nuoret asennoituvat eri kielimuotoihin?
- 3) Millaisena nuoret näkevät suomen kielen nykytilan ja tulevaisuuden?

Aineiston analyysissä metodeina olivat perinteinen sosiolingvistinen asennetutkimus sekä sosiolingvististä kielellisten asenteiden tutkimusta edustava diskursiivinen näkökulma. Perinteisen sosiolingvistisen asennetutkimuksen periaatteiden mukaan aineistoa luokiteltiin ja selvitettiin suomen kieltä kohtaan osoitettuja positiivisia ja negatiivisia asenteenilmauksia. Diskursiivisesta näkökulmasta huomio kiinnittyi aineistossa tapoihin, joilla nuoret ilmaisivat asenteita.

Jo tutkielman alusta lähtien tuotiin esille aiheen sosiaalinen ulottuvuus. Kielen mainittiin olevan sosiaalista, se on osa yhteiskuntaa ja sosiaalisia käytänteitä. Samoin asenteiden todettiin olevan alkuperältään sosiaalisia; ne opitaan osana laajempaa sosiaalistumisprosessia, jossa kielellä on tärkeä rooli. Diskursiivisesta näkökulmasta asenteiden sosiaalisuus korostui entisestään: asenteiden sanotaan olevan diskurssissa tuotettuja ja diskurssin tuottamia positioita, jotka rakentuvat suhteessa kilpaileviin positioihin. Tähän näkemykseen liittyy myös ajatus **kontekstista**, jolloin tilanne voi asettaa tietyt asenteet oikeutetuun ja normatiiviseen asemaan joihinkin toisiin asenteenilmauksiin nähden. Tutkimukseni kontekstin muodostivat pohjateksteiksi valitut mielipidekirjoitukset sekä äidinkielen oppitunti, jonka aikana nuoret kirjoittivat vastineet. Nämä kaksi seikkaa ohjasivat varmasti nuorten ajattelutapoja ja heijastuivat aineistoon monillakin tavoin. Toisaalta pohjatestit ohjasivat nuorten huomion tiettyihin seikkoihin (kuten oli tarkoituskin) ja saattoivat jopa

laittaa sanoja kirjoittajien suuhun, toisaalta tekstien avulla nuoret saivat materiaalia ajatuksilleen ja mielipiteilleen ja kirjoittivat asioista, joista heidän haluttiinkin kirjoittavan. Koska tehtävän varsinainen tarkoitus ei ollut kirjoittajille selvillä (nuoret eivät tieneet, että kirjoitelmista tarkastellaan heidän asennoitumistaan suomen kieleen), vastasi tehtävä provosoivasta luonteestaan huolimatta tarkoitustaan. Äidinkielen oppitunnilla oli varmasti vastaavanlainen merkitys. Vaikka äidinkielen tuntia voinee pitää varsin luonnollisena tuntina kirjoittaa vastine, jossa joudutaan ottamaan kantaa suomen kieltä koskevaan kirjoitteluun ja pohtimaan kielen merkitystä, on tunti ehkä myös kaikkein eniten kirjoitelmien sisältöön vaikuttava. Kirjoitelmissa ei ehkä uskalleta kritisoida äidinkieltä tai sitten sitä kritisoidaan juuri kaikkein hanakimmin. Voi myös olla että suomen kieltä ei mielletä muuksi kuin äidinkielen oppiaineeksi. Mainitut seikat eivät tosin muodostuneet aineistoa hallitseviksi piirteiksi, mutta niiden mahdollinen vaikutus on myönnettävä ja tuloksiin on suhtauduttava sen mukaisesti. Nyt tutkielman yhteenvedossa palaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja aineiston tarjoamiin vastauksiin.

Millaista suomi on kielenä?

Ensimmäisen osaongelman tarkastelu osoitti, että nuoret suhtautuvat suomen kieleen pääosin myönteisesti. Myönteistä asennoitumista nuoret ilmaisivat affektiivisilla ilmauksilla (*tärkeä, rakas, ainutlaatuinen* jne.), joiden kautta välittyivät myös kielen kokeminen omaksi (*meidän kieli, äidinkielemme*) sekä osaksi kansallista identiteettiä, suomalaisuutta. Kokemuksia tuotiin esille stereotyyppisten ja opittujen ilmausten kautta, joissa korostuivat myös historialliset ja demokraattiset ainekset. Niiden on yleisesti todettu rakentavan tunnetta kansallisesta identiteetistä ja yhteisöllisyydestä. Nuorten tavat kertoa siitä, millaista suomen kieli on ja millaiseksi kieli koetaan, olivat yhteneväisiä aiemmissä tutkimuksissa osoitettujen havaintojen kanssa. Yleisemmin asenneteorioissa havaittu seikka nimittäin on, että oma ja tuttu koetaan helposti myönteisenä. Tämä tuli ilmi myös nuorten asenteissa äidinkieltään kohtaan.

Kun nuoret luonnehtivat suomen kieltä, oli kyseessä asenteiden affektiivinen osatekijä. Opitut puhetavat ja kieltä koskeva tieto viestivät puolestaan asenteiden kognitiivisesta osatekijästä.

Miten nuoret asennoituvat eri kielimuotoihin?

Toisen osaongelman tehtävänä oli selvittää, miten nuoret asennoituvat eri kielimuotoihin, jolloin keskeisiksi seikoiksi aineistosta nousivat ajatukset siitä,

- a) millaisin ilmauksin puhuttua ja kirjoitettua kieltä luonnehditaan
- b) millaisiin yhteyksiin kirjakieli ja puhekieli sopivat
- c) millaista julkisen kielenkäytön tulisi olla

Näihin kysymyksiin ei asennoiduttu yksioikoisen positiivisesti tai negatiivisesti.

Kirjoitetusta kielestä aineistoni nuoret puhuivat yksinomaan käsitteellä *kirjakieli*, jolla he eivät kuitenkaan tarkoittaneet vain kirjoitettua vaan myös puhuttua kieltä. Näin ollen vastineista oli mahdoton erottaa yksinomaan kirjoitetulle kielelle osoitettuja luonnehdintoja. Kirjakieleen nuoret liittivät mielikuvia ”täydellisestä”, ”sääntöjenmukaisesta”, ”alkuperäisestä” ja ”puhtaasta” kielestä. Puhuttuun kieleen nuoret viittasivat sanoilla ”puhekieli”, ”murre”, ”slangi”, ”hesanslangi” ja ”sekasuomi” sekä ilmauksilla ”mä-, sä-, mun- ja sun -kieli” ja ”lyhentäen ja pitkittäen puhuminen”. Puhuttua kieltä nuoret luonnehtivat monin tavoin kirjakielelle vastakkaiseksi. Sen mainittiin olevan ”huonoa suomea”, ”väärin” tai ”virheellisesti” puhumista ja ”huolimaton”.

Se, millaisiin yhteyksiin nuoret liittivät käsitteet kirjakieli ja puhuttu kieli, viestitti myös havainnollisella tavalla asenteita. Kirjakieli miellettiin ensisijaisesti kirjoitetun kielen muodoksi, mutta kuten todettua sitä voitiin myös puhua. Puhuttuna kirjakieltä luonnehdittiin ”hyväksi”, ”järkeväksi” ja ”oikeaksi”, mutta myös ”tylsäksi”, ”tyhmän kuuloiseksi” ja ”vanhanaikaiseksi”. Lisäksi puhuttuna sen todettiin kuuluvan enemmän vanhojen kuin nuorten kielenkäyttöön. Sen sijaan kirjoitettuun kirjakieleen nuoret suhtautuivat myönteisemmin ja jopa edellyttivät kirjoitetun kielen noudattavan oikeinkirjoitusta. Puhutun kielen nuoret mainitsivat olevan ”nuorten tapa puhua” sekä ”paremman kuulois-ta”. Kirjoitettuna sitä ei yleensä hyväksytty, paitsi joskus nuortenkirjoissa. Erityisen myönteisesti nuoret suhtautuivat slangiin ja murteisiin, tosin slangi jakoi mielipiteet tamperelaisten ja torniolaisten kesken siten, että tamperelaiset suhtautuivat slangiin myönteisesti, torniolaiset negatiivisemmin. Puhutusta kielestä käydyssä keskustelussa korostui myös mielikuva vapaudesta: puhua saa miten haluaa eikä puheeseen saa puuttua. Näin ollen nuorten asennoituminen puhuttuun vaikuttaisi olevan aiemmin tutkimuksissa

todettua sekä omia oletuksiani liberaalimpaa ja modernimpaa. Kuitenkin perinteinen kieli-käsitys näkyi siinä, että kirjakieli miellettiin kahdesta mainitusta kielimuodosta ensisijaiseksi, sillä sen mainittiin olevan oikea kielimuoto sekä puhuttuna että kirjoitettuna.

Puhuttua ja kirjoitettua kieltä kohtaan esitetyt näkemykset vaikuttivat kielen luonnehdintojen tavoin opituilta. Erityisesti kirjakielen mieltäminen oikeaksi ja ensisijaiseksi kieleksi on mahdollisesti koulussa opittua. Koulussa kahden kielimuodon erojen käsittely jää usein yksinomaan kirjoitelmien ”korjaamiseen” ja kirjoitetun tekstin puhekielisyydet leimataan ”virheiksi”. Seurauksena edellisestä on käsitys kielestä, jossa puhuttu kielimuoto mielletään kirjoitettua vähempiarvoiseksi. Koulun vaikutus nuorten omaksumiin mielikuviin tuli esiin myös kielioppia käsittelevässä keskustelussa, joka muodostui kirjakielen oheen. Kirjakieleen liittyi mielikuvia säännöistä, jotka edelleen ohjasivat kirjoittelua koulun äidinkielen opetusta käsitteleväksi. Näin muodostui oikein-kirjoitusta ja kielioppia käsittelevä keskustelu. Vaikka oikeinkirjoituksen todettiin olevan kirjoitetussa kielessä tärkeää, jopa suotavaa, kielioppi koettiin turhaksi. Kokemukset kieliopin turhuudesta selitettiin siten, ettei sille nähty olevan tarvetta ja hyötyä tulevaisuudessa, esimerkiksi työelämässä. Ja koska kielioppi yhdistettiin äidinkielen opetukseen, mainittiin myös oppiaineen olevan turha, koska sen tarvetta ei tiedosteta. Laadultaan äidinkielen opetuksen mainittiin kuitenkin olevan hyvää.

Toisessa yhteydessä puhuttua ja kirjoitettua kieltä pohdittiin, kun nuoret ottivat kantaa julkiseen kielenkäyttöön. Monilta osin mielipiteet noudattivat edellä esiteltyä keskustelua. Kirjoitetun kielen tuli pääsääntöisesti noudattaa oikeinkirjoitusta. Mainoksiin sallittiin kuitenkin vapaampi kieli normitetun kirjakielen sijaan, mutta selviä virheitä ja erityisesti englannin ja suomen sekoittamista paheksuttiin. Puhekielen mainittiin sopivan myös julkisessa kielenkäytössä puhuttuun kieleen, varsinkin jos kyse oli nuorten- tai viihde-ohjelmista. Asiaohjelmissa ja uutisissa toivottiin käytettävän kirjakieltä.

Millaisena nuoret näkevät suomen kielen nykytilan ja tulevaisuuden?

Kolmas osaongelma muodostui niistä mielipiteistä ja ajatuksista, joita nuoret esittivät suomen kielen nykytilasta ja tulevaisuudesta. Tältä osin kirjoittelusta muodostui kaksi diskurssia:

- a) nuoret esittivät arvioita suomen kielen nykytilasta ja tulevaisuudesta
- b) nuoret esittivät ajatuksiaan suomen kielen ja vieraiden kielten välisistä suhteista

Toisin sanoen kirjoitelmat sisälsivät mielipiteitä kieltä suojelevista ja uhkaavista tekijöistä.

Suomen kielen nykytilaan ja tulevaisuuteen liittyvät mielipiteet ja niiden kautta välittyvä asennoituminen osoittautuivat kaikkein epäyhtenäisimmäksi. Arviot suomen kielen nykytilasta perustuivat pitkälti ajatuksiin kielen virallisesta asemasta ja kielen yleisyyteen Suomessa, minkä seurauksena kielen nykytilan arvioitiin olevan, jos ei vankan, niin ainakin vakaan. Kielen virallisen aseman ja yleisyyden ohella kielen vakaa asema välittyi myös kansallisen identiteetin kautta. Yhteensä nämä kielen nykytilaa vakauttavat tekijät osoittivat, että suomen kielellä on käyttöarvoa ja se koetaan tärkeäksi.

Asenteiden epäyhtenäisyys ilmeni varsinaisesti kielestä käydyssä tulevaisuusdiskurssissa. Kielen tulevaisuuden ennustettiin olevan sekä uhattu että vahva. Ylivoimaiseksi uhaksi mainittiin englannin kieli, jonka kasvavaan valta-asemaan osa nuorista suhtautui myönteisesti, osa kielteisesti. Englannin kielen valta-aseman mainittiin olevan myönteinen asia parempien työmahdollisuuksien sekä kansainvälistymisen vuoksi (esimerkiksi matkailun helpottuminen). Sen negatiivisesti kokeneet puolestaan totesivat englannin uhkaavan Suomen itsenäisyyttä ja suomalaisuutta ja ehdottivat, että englannin voisi opetella, jos sellaista tarvitsee. Kokonaisuudessaan suomen kielen tulevaisuus vaikutti tulevaisuusdiskurssia tarkasteltaessa positiiviselta eli kielen tulevaisuuteen asennoituttiin myönteisesti: kielen tulevaisuuteen luotettiin ja suomen toivottiin pysyvän elävänä kielenä.

Aineistossa esiintynyt suomen kielen nykytilaa ja tulevaisuutta koskeva kirjoittelu oli sisällöltään hyvin samankaltaista kuin sen on todettu olevan yleisemminkin. Niin mielipiteet kuin sananvalinnatkin, osoittautuivat opituiksi tavoiksi puhua kielestä. Myös vanhempien ja koulun voi nähdä vaikuttavan selvästi nuorten asenteisiin suomen kielen tulevaisuutta kohtaan. Esimerkiksi koulun rooli tuli merkityksellisesti esille kielen tulevaisuutta koskevien asenteiden yhteydessä: koulu ohjaa ajattelemaan siten, että englannin kielen taidolla on mahdollista saavuttaa menestyksekkäämpi tulevaisuus, minkä seurauksena nuoret kokevat suomen kielen opiskelun hyödyttömäksi, vaikka sinänsä kieli koettaisiinkin tärkeäksi. Tosin omia ennakko-oletuksiani myönteisemmin ja valveutuneemmin nuoret vaikuttivat suhtautuvan kielen muuttumiseen: kieli muuttuu niin kuin sen pitääkin, ja se on yksi kielen säilymisen keino.

Kielen nykytilaa ja tulevaisuutta koskeva kirjoittelu toi esiin asenteen konatiivisen eli toiminnallisen ulottuvuuden. Toiminnallisuus tuli ilmi lähinnä kehotuksina, kuten ”suomen kieltä tulee kunnioittaa”, ”pidetään suomen kieli ylhäällä” jne., jolloin kirjoittaja ei varsinaisesti nimennyt itseään toimijaksi tai osoittanut osallistuvansa toimintaan, vaan käytti passiivia tai muita generisiä ilmauksia. Kirjoittajan konkreettista toimintaa onkin vaikea havaita kirjoitetusta aineistosta. Jos sen sijaan jo pelkkä julkituotu suullinen tai kirjoitettu mielipide on riittävä osoitus asenteen toiminnallisesta ulottuvuudesta, on se aineistossani ilmeinen, kuten mielipiteiden runsaus osoittaa.

Tutkimukseni havaintojen pohjalta en näkisi suomen kielen tulevaisuudella olevan sinänsä vaaraa, tosin minkäänlaiseen välinpitämättömyyteenkään ei ole varaa. Syytä olisi korostaa suomen kielen käyttöarvoa sen ohella, että kieli koetaan kansallisen identiteetin kautta arvokkaaksi. Jos kielen ja kansallisen identiteetin siemen kylvettiin lähes kaksisataa vuotta sitten ja se on yhä edelleen voimissaan, tarvittaisiin nyt alkaneella 2000-luvulla vähintäänkin yhtä vahva siemen, joka nostaisi kielen käyttöarvoa ja kantaisi hedelmää seuraavan kahdensadan vuoden kuluttua.

Miten asenteita ilmaistiin?

Asenteiden sosiaalinen luonne oli pääteltävissä myös tavoista, joilla nuoret ilmaisivat mielipiteitään. **Metaforinen** puhe kielestä osoitti selvästi, että nuoret olivat omaksuneet kulttuurilleen tyypillisen arvomaailman, jota sovelsivat myös kielestä puhumiseen. Kielestä puhuttiin elävänä organismina. Kielimuotoja arvoitettiin hierarkkisesti siten, että sisällöllisesti arvokkaampi sijoitettiin ylös ja heikompi alas. Arvokkaana kielimuotona sen sijaan pidettiin kirjoitettua kirjakieltä, ja asteikon toiseen päähän sijoitettiin puhuttu kieli. Sosiaalisiksi mielipiteitä voi myös luonnehtia siksi, että kieltä ei arvioitu vain asteikolla pidän – en pidä, vaan mielipiteitä myös **perusteltiin** omakohtaisin kokemuksiin ja havainnoin. Tällä tavoin mielipiteet saivat painoarvonsa todellisista tilanteista. Kieltä arvioitiin siis niistä sosiaalisista lähtökohdista käsin, joissa havaintoja oli tehty.

Sitä miten vakaita aineistoni nuorten esittämät asenteet olivat, ei ole mahdollista tulkita yksin kirjoitelmien perusteella. Kirjoitelmien lisäksi mielipiteitä olisi pitänyt kysyä toisessakin tilanteessa esimerkiksi joko lomakekyselyn tai haastattelun keinoin, jolloin olisi voitu verrata kahdessa eri tilanteessa esitettyjä mielipiteitä ja asennoitumista.

Yksittäisten kirjoitelmien sisällä sen sijaan oli havaittavissa joitakin ristiriitaisuuksia, jolloin kirjoittaja oli saattanut alussa esittää joko negatiivisen tai positiivisen asennoitumisen puheena olevaa asiaa kohtaan ja ollut kirjoitelmansa lopussa vastakkaista mieltä.

Kaikille kolmelle osaongelmalle olivat yhteisiä ne tavat, joilla nuoret ilmaisivat asennoitumistaan. Mielenpitoita ilmaistiin sekä suoraan että epäsuorasti. Suoraan ilmaistut mielenpiteet olivat selkeitä ”minun mielestäni” -tyyppisiä kannanottoja tai dialoginomaista vuoropuhelua mielenpidetekstin kanssa. Epäsuoremmin mielenpiteitä ilmaistiin ryhmään suojautuen tai passiiviin tai subjektittomaan yksikön 3. persoonaan piiloutuen. Tosin nämäkin osoittautuivat laajempi konteksti huomioiden useimmiten nuorten ajatuksiksi tai osoittivat joko nuoren hyväksyvän tai torjuvan puheena olleen ajatuksen viestittäen siten omaa asennoitumista. Toinen epäsuora, mutta selvä tapa esittää oma asennoituminen olivat nuorten omat havainnot, kokemukset ja tarinat. Niiden avulla selitettiin, havainnollistettiin ja tuotiin vakuuttavuutta esitettyihin mielenpiteisiin. Havainnot, kokemukset ja tarinat toimivat siis perusteluina esitetuille asenteenilmauksille, kuten näkemyksessä diskursiivisesta tavasta tutkia asenteita oletetaan.

Lopuksi

Näin jälkepäin arvioituna tavoitteeni selvittää nuorten asennoitumista suomen kieleen oli suuri. Jo asenne-käsitteen laajuus tekee tutkimustehtävästä haasteellisen kielen monimuotoisuudesta puhumattakaan. Tämän vuoksi tutkimus jäi monilta osin katsauksenomaiseksi. Toisaalta aihe jätti jäljelle vielä paljon mielenkiintoista tutkittavaa, joihin on mahdollista palata tarkemmin rajatuin ongelmanasetteluin. Erityisen hedelmälliseksi osoittautui kirjoitetusta ja puhutusta kielestä käyty keskustelu, ajankohtaista sen sijaan olisi tarkastella nuorten asenteita suomen kielen asemaan ja tulevaisuuteen. Nuorten esiin nostama epäkohta äidinkielenopetuksen, erityisesti kieliopin, koetusta turhuudesta olisi sekin tarkastelun arvoinen.

Tutkimusongelman tarkempi rajaaminen soisi mahdollisuuksia laajemmalle aineistolle. Peruskoululaisten lisäksi mielenkiintoista olisi ottaa mukaan lukiolaisia ja ammattikoululaisia. Aineiston keruun eri puolilta Suomea sisällyttäisin edelleen tutkimuk-

seeni, vaikka se ei merkittäviä eroja nyt tuottanutkaan. Maantieteellisesti kattava aineisto on kuitenkin edellytys, jos puhutaan yleistävästi nuorten asenteista.

Nykyisellään katsauksenomaisestikin tutkimukseni osoitti, että nuoret asennoituvat suomen kieleen myönteisesti ja realistisesti mutta eivät täysin varauksettomasti. Sosiaalisen ympäristön merkitys nuorten asennoitumisessa on merkittävä, mikä toisaalta haastaa niin nuorten vanhemmat kuin kouluinkin erityiseen asennekasvatukseen. Ei siis ole sama, millaista kuvaa menneestä, nykyisestä ja tulevasta nuorille välitetään, sillä kaikella opitulla ja koetulla on merkitystä – ensin puheena ja myöhemmin tekoina.

LÄHTEET

- AfinLan vuosikirja 2000 = Paula Kalaja & Lea Nieminen (toim.), Kielikoulussa – kieli koulussa. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja no. 58. Jyväskylä.
- ANHAVA, JAAKKO 2000: Mistä puhumme, kun puhumme kirjakiielestä? Kielikello s. 34–35.
- ALLARDT, ERIK 1988: Sosiologia 1. Neljäs painos. Juva: WSOY.
- DEPREZ, KAS – PERSONS YVES 1987: Attitude. (Einstellung) — Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier (toim.), Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society s. 125–133. First Volume. Walter de Gruyter, Berlin, New York.
- ETELÄLAHTI, ANNIKKI – GARDEMAISTER, SUSANNA 1995: Nuoren maailmankuva. Kirjallisuuskatsaus. Moniste 4/1995. Helsinki: Opetushallitus, Painatuskeskus.
- GORDON, TUULA 2001: Kuka voi olla suomalainen? – Erot ja yhteisyys ”muihin” nuorten naisten ja miesten rakentamana. Nuorisotutkimus 1 s. 25–38.
- HAAKANA, MARKKU – MÄNTYENEN, ANNE 2002: Rakas ärsyttävä äidinkieli. Kielestä kysyminen ja tunteet radion kieliohjelmassa. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen ja Tiina Onikki–Rantajääskö (toim.), Äidinkielen merkitykset. SKST 869 s. 287–311.
- HAKULINEN, AULI 1993: Mitä ihminen äidinkielestään tietää? Virke 1 s. 10–14.
- HELKAMA, KLAUS – MYLLYNIEMI, RAULI – LIEBKIND, KARMELA 1999: Johdatus sosiaalipsykologiaan. Kolmas painos. Helsinki: Edita.
- HELTUNEN, ANNE 2004: Pienet kielet ovat vaarassa. Virke 3 s. 24–25.
- HELVE, HELENA 1993: Nuoret humanistit, individualistit ja traditionalistit. Jyväskylä: Gummerus.
- HIIDENMAA, PIRJO 2003: Suomen kieli – who cares? Helsinki: Otava.
- HÄKKILÄ, LIISA 2002a: Ulkomailla asuneiden suomalaisnuorten käsityksiä suomen kielen ja suomalaisuuden merkityksestä. Pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- 2002b: Nuorten käsityksiä suomen kielestä ja suomalaisuudesta. Rakasta, eksoottista ja muuttumatonta eilispäivää. Virke 4 s. 30–32.
- IKOLA, OSMO 2003: Nykysuomen opas. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 65. 3. painos. Turku: Åbo Akademis tryckeri.
- Itä-Suomen koulu. Internet-osoitteessa <http://www.itasuomenkoulu.net/index_esittely.htm> [luettu: 9.4.2003].
- JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO 1993: Diskurssianalyysin aakkoset. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- JOKINEN, ARJA 1999: Diskurssianalyysin suhde sukulastraditioihin. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.), Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina s. 37–53. Tampere: Vastapaino.
- JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO 1999: Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.), Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina s. 233–252. Tampere: Vastapaino.
- KALAJA, PAULA 1996: ”Englanti valloittaa mielet”: kieliasenteiden tutkimisesta. – Luukka, Minna-Riitta; Mielikäinen, Aila & Kalaja, Paula (toim.), Kielten kuulossa. Jyväskylä: Korkeakoulujen kielikeskus, Jyväskylän yliopisto, 205–211.
- 1999: Kieli ja asenteet. – Kari Sajavaara ja Arja Piirainen-Marsh (toim.), Kielenoppimisen kysymyksiä. s. 45–72. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- KALAJA, PAULA – HYRKSTEDT, IRENE 2000: ”Heikot sortuu elontielle”: asenteista englannin kieleen. AfinLan vuosikirja 2000 s. 369–386.
- KARTTUNEN, KAARINA 1986: Millaisia puhekielen rekistereitä radion ja television ohjelmissa tarvitaan? Kielikello 2 s. 35–38.
- Kielikello. Kielenhuollon tiedotuslehti. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KK = Kieli ja sen kieliopit 1997: Opetuksen suuntaviivoja. Helsinki: Opetusministeriö, Painatuskeskus.
- KUUSELA, MARI – RUUTTULA, KIRSI 1988: Ensimmäisen vieraan kielen valintaperusteet venäjä ja englanti. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Opettajankoulutuslaitos.
- LEINO, PENTTI 1989: Kirjakieli – puutarha vai kansallispuisto? – Virittäjä 93 s. 554–571.
- LEIWO, MATTI 2000: Suomen kieli 2000- luvulla: Voiko kielen kehitystä ennustaa? AfinLan vuosikirja 2000 s. 387–404.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1994: *Minä, sinä, hän* – tieteellisten tekstien ihmissuhteet. Virittäjä 98 s. 25–43.

- 2000: Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. – Kari Sajavaara ja Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi, yhteisö*. s. 133–160. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- MANTILA, HARRI 1999: Äidinkieli vai valtionkieli, kulutushyödyke vai suojelukohde? Kielipoliittisen ohjelman vastaanotosta. *Kielikello* 1 s. 4–7.
- MIELIKÄINEN, AILA 1980: Pikapuhemuodot Jyväskylän puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.) *Nyky-suomalaisen puhekielen murros*. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1. s. 123–148. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20.
- 1981: Murre, kielenkäyttäjät ja asenteet. – Aila Mielikäinen (toim.) *Nyky-suomalaisen puhekielen murros*. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2. s. 91–126. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24.
- 1997: Puhdasta suomea Suomen sydämessä. – Ilkka Nurmela (toim.) *Jyväskylän kirja. Katsauksia kaupunkielämän vaiheisiin 1940-luvulta 1990-luvulle*. JYY:n kotiseutusarja 33 s. 86–95. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki. Gummeruksen Kirjapaino Oy.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- MÄNTYNEN, ANNE 1996: Miten normeista puhutaan – näkökulma ja normien rajat. *Virittäjä* 100 s. 504–519.
- 2003a: Mistä puhumme, kun puhumme kielestä? *Virittäjä* 3/2003. s. 386–392.
- 2003b: Miten kielestä kerrotaan. *Kielijuttujen retoriikkaa*. SKST 926.
- NIKANNE, URPO 2002: Äidinkielen merkitys ihmiselle. — Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen ja Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset*. SKST 869. s. 16–34.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kieliyhteisönvaihto ja muuttajan identiteetti*. Tietolipas 100. Helsinki: SKS.
- 2000: *Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä*. – Kari Sajavaara ja Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*. s. 13–37. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Nuorisotutkimus. Nuorisotutkimusseuran lehti. Helsinki: Allianssi.
- PAANANEN, RITVA 1996: Kuuntelija radion kielen normittajana. *Virittäjä* 100 s. 520–535.
- PAAVOLA, LIISA 1987: Talar ni svenska vai puhunko suomea? Kaksikielisen helsinkiläisen kielellinen identiteetti ja valintatilanteet. *Opera fennistica & linguistica* 1. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982a: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. – M. K. Suojanen – Päivikki Suojanen (toim.) *Sosiolingvistiikan näkymiä*. s. 35–110. Gaudeamus. Helsinki.
- 1982b: Muuttuvat puhe-suomen muodot. – Maija Larmola (toim.) *Kouluikäisten kieli*. s. 130–152. Tietolipas 88. Helsinki: SKS.
- 1983: *Sosiolingvistiikka*. — Raija Ruusuvoori (toim.), *Kielemme tuntemus. Näkökulmia suomen kielen tutkimukseen ja opetukseen*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XXX 1983 s. 82–110. Helsinki.
- 1995: Suomen kieli Helsingissä: huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1996: Suomen kielen ohjailun myytit ja stereotyyppit. *Virittäjä* 100 s. 544–555.
- POTTER, JONATHAN – WETHERELL, MARGARET 1987: *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: SAGE Publications.
- PS = Suomen kielen perussanakirja I–III. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Painatuskeskus 1990–1994.
- På gränsen – Rajalla. Internet-osoitteessa <http://www.pagransen.com/fin_sid/index_fi.htm> [luettu: 9.4.2003].
- PÄLLI, PEKKA 1999: Asenteet ja mielipiteet diskursiivisena toimintana. Kirjoituksia sosiolingvistiikasta s. 123–150. *Folia fennistica & linguistica* 22. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 2003: *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 910. Tampere: Tampereen yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- ROMPPAINEN, SIRPA 1995: Mainonnassa valttia selkeys ja kotimaisuus. *Suomen Lehdistö* 8–9 s. 18–19.
- RÄIHÄ, ANNUKKA 2000: ”Jos saisin miljoonan” Arvojen peilautuminen nuorten kirjoitelmissa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- RÄTY, ANNA 2001: Väite ja perustelu 9-luokkalaisten mielipidekirjoituksissa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- SAANILAHTI, MARJA – NAHKOLA, KARI 2000: Suomalainen slangi kielellisenä ja sosiaalisena ilmiönä. *Sananjalka* 42 s. 87–112.

- SAARI, MIRJA 1999: Kieli, kulttuuri, identiteetti. – Markku Löytönen ja Laura Kolbe (toim.) Suomi: maa, kansa, kulttuurit. SKST 753. s. 266–277.
- SADINMAA, ARJA 2002: Tilastotietoja. Tornio 2002. Internet-osoitteessa <<http://www.tornio.fi/torniofakta.htm>> [luettu: 9.4.2003].
- Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja. Turku.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Sura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STUBBS, MICHAEL 1983: Discourse Analysis. The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. Oxford: Basil Blackwell Publisher Limited.
- SUHONEN, PERTTI 1988: Suomalaisten arvot ja politiikka. Porvoo: WSOY.
- SUOJANEN, M. K. 1982a: Sosiolingvistiikka – synkretistinen tieteenala. — M. K. Suojanen, Päivikki Suojanen (toim.), Sosiolingvistiikan näkymiä. s. 7–34. Helsinki: Gaudeamus.
- 1982b: Koululaisslangista. – Maija Larmola (toim.) Kouluikäisten kieli. s. 153–164. Tietolipas 88. Helsinki: SKS.
- Suomen Lehdistö = Viestinnän ammattilehti. Sanomalehtien Liitto Ry. Helsinki.
- Suomi lukuina = Suomi lukuina – Suurimmat kunnat vuodelta 2001. Internet-osoitteessa <http://www.tilastokeskus.fi/tk/tp/tasku/taskus_vaesto.html> [luettu 23.4.2003].
- Tampereen kaupunki: koulutustoimiala = Tampereen kaupunki: koulutustoimiala – Tampereen kaupungin peruskoulujen oppilasmäärät lukuvuonna 2001–2002. Internet-osoitteessa <<http://www.tampere.fi/koulutus/oppilyht.htm>> [luettu 15.4.2003].
- Tilastokeskus Tietokirjasto. Kirjasto.tilastokeskus@stat.fi 23.4.2003.
- Tornio. Internet-osoitteessa <<http://www.tornio.fi/ilma/koulu/kouluun.htm>> [luettu: 9.4.2003].
- UUTELA, ANTTI 1976: Asenteet ja ulkoinen käyttäytyminen. Historiallinen katsaus asennetutkimuksen syntyyn, asenteen neobehavioristisen ja kvasifenomenologisen mallin jäljitys sekä ”asenne–ulkoinen käyttäytyminen” -ongelman tarkastelu mainittujen mallien avulla erityisesti mittausteknisessä kirjallisuudessa. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 4. Toinen painos. Helsinki.
- Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- VIRKE. Äidinkielen Opettajain Liiton jäsenlehti. Helsinki.
- VIRRANKOSKI, OSMO 2001: Maa kallis isien. Tutkimus peruskoulun päättävien oppilaiden isänmaallisuudesta, suvaitsevaisuudesta ja etnisistä ennakkoluuloista. Turku: Kirja-Aurora.
- WILLIAMS, FREDERICK 1974: The identification of linguistic attitudes. International Journal of the Sociology of Language 3. p. 21–32.
- Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö 1972. Helsinki.
- YULE, GEORGE 1985: The study of language: an introduction. Cambridge: Cambridge University Press.
- ÄKK = Äidinkieli ja kirjallisuus. Käsikirja. 2004: Helsinki: WSOY.

Liite1**KIRJOITUSOHJEET:**

1. Kirjoita ainekirjoituspaperiin NIMESI, IKÄSI ja LUOKKASI.
2. Lue oheiset yleisönosastokirjoitukset (4).
3. Mieti, mitä suomen kieli merkitsee sinulle, mitä muut kielet merkitsevät sinulle.
4. Valitse yksi teksti ja kirjoita siihen vastine. Voit olla valitsemasi tekstin kirjoittajan kanssa samaa tai eri mieltä.
5. Esitä omia mielipiteitäsi. Perustele.
6. Kerro tekstin alussa, minkä tekstin valitsit. Omassa kirjoituksessasi voit kirjoittaa lisäksi muita ajatuksiasi suomen kielestä kuin niitä, jotka liittyvät valitsemaasi tekstiin.

AL 13.9.2001

Äidinkielen taito on romahtanut

En ole varma, mikä on perimmäinen syy jopa kohtuullisen koulutettujen ja ammattikseen kieltä käyttävien äidinkielen taidon selvään romahtamiseen kymmenessä vuodessa. Todennäköisesti lukemisen voimakas väheneminen on yksi syy. Vieraitten kielten, lähinnä englannin, apinointi on toinen.

Kun lukee lehtiä tai kuuntelee radiota tai tv:tä, korvaan ja silmään ottavat jatkuvasti toistuvat, itse kielen rakenteen hallitsemisen puutteesta kertovat virheet. Pienemmistä virheistä puhumatta.

Yksi kielitajun puuttumista osoittava, viime aikoina ruton lailla levinnyt rakenteellinen virhe on kysyvän kö-liitepartikkelin tunkeminen jo ennestään kysyvään sanaan. Esim. "Mitäköhän se tarkoittaa?", kun halutaan sanoa: "Mitähän se tarkoittaa?" On käsittämätöntä, ettei korva sano kahden kysymyksen samassa sanassa olevan liikaa.

Toinen hälyttävästi lisääntynyt avuttomuus on suomen kielen passiivien käytössä, jolloin lainataan englannin kielen passiivia ja päädytään naurettaviin ilmaisiin.

Edes välttävä omistusliitteitten hallinta on monilta jo kadonnut; ja mikä kummallista, erityisesti tv tuntuu omassa tuotannossaan pyrkivän käyttämään muualla Suomessa vielä tuntematonta apukoulukieltä ilman ainutakaan omistusliitettä, nähtävästi tarkoituksena niiden hävittäminen kielestä.

Omistusliitteet kuitenkin ovat eräs kielen ilmaisullinen rikkaus. Eräs ulkomainen ystäväni sanoi suuresti kadehtivansa niitä, koska niillä välttää sen yksitoikkoisuuden, mikä hänellä useimmiten on lausetta aloittaessaan: I, I, I, I. Suomeksi voi alkaa vaikka: "Mielestäni" tai "Luulen, että" jne. Tulevaisuudessa kyläkin vain: "Minä..." tai "Mun...", jos televisiossa, radiossa ja lehdissä ei harjoiteta enemmän kielenhuoltoa.

Ranskassa näin vetelä kielenkäyttö ei tulisi edes kysymykseen, mutta Suomessa kai kuvitellaan, ettei pieni kieli tarvitse sellaista suojelua ja hoitoa, kuin iso.

T.M.

AL 30.9.2001

Äidinkieltä vaalittava

Nimimerkki 80-vuotias kauhisteli (AL 24.4.) kielelme köyhtymistä tietokoneaikaan siirtymisen myötä.

Valitettavasti näin surullisella tolalla asiat todella ovatkin. Kielimies pohti samaa asiaa 7.4. oikeinkirjoituksen kannalta.

Kieliasia on saanut sydämeni itkemään verta jo vuosikausia. Yksinäisissä pohdiskeluissani Näsijärven rantakivillä olen tullut siihen tulokseen, että nykyinen liian hätäinen ja kiireinen elämänmeno on eniten edesauttanut kielelme rappeutumisen prosessia.

Yleinen huolimattomuus ja välinpitämättömyys peruskoulujen ala- ja yläasteella äidinkielen tunneilla ovat huolestuttavasti lisääntyneet.

Etenkin nuorten opettajien olisi aika yksissä tuumin alkaa panna viisaita päätään yhteen ja todella tarttua tähän ongelmaan.

Jo päiväkodeissa ohjaajienkin olisi syytä höristää korviaan ja oikaista, kun suomen kieltä runnellaan.

Vaikka tietotekniikka on saanut yliotteen, se ei missään tapauksessa saa syrjäyttää korvaamatonta kaunokirjallisuuttamme ja runouttamme.

Hannu Roine

Ent. ope ja
nuoriso-ohjaaja

TS 20.8.2001

Kielten opiskelussa oltava vaihtoehtoja

Onko englannin kieli tosiaan jotain sellaista mikä vahvistaa suomen kieltä Pohjoismaissa? Väittäisin pareminkin, että tappaa tai ettei täällä kohta enää osata puhua kuin varsin hengetöntä suomea, ärrättä ja oudosti vingahtamalla.

Voihan sen kuka hyvänsä nytkin jo todeta, että englantia on valloittanut kaikki hyödylliset elämän alueet. Se hyppää silmille kaikista liike-elämän teksteistä, suomen kieltä ei niissä tarvita enää kuin siteeksi. Hienoa! Saadaan audiovisuaalista englannin opetusta kuin pyhää sadetta suoraan suoneen ja unohdetaan ugri. Supisuomalainen ja anglokyllästetty finne eivät kohta enää pysty edes keskustelemaan ilman sanakirjaa.

En puutu ns. pakkoruotsiin sen enempää kuin pakoenglantiinkaan, mutta nähtävästi englannilla ope-roiva liikemies rankkaa ennen pitkää kansallisen suomen opetuksenkin tarpeettomaksi, jos siitä ei kumminkaan ole hyötyä bisneksen teossa?

Teknokraatit ja liikemiehet tietenkin tähtäävät vain välittömään aineelliseen hyötyyn, näkevät ruotsin kielinkin vain kalliina investointina. Ruotsin opiskelu on jo nyt tehty turhauttavaksi kun aikuiset ihmiset sitä julkisuudessa mennessä mollaavat ja vähättelevät. Vastoin liikemiesten suppeata ajatuskuviota on joillakin meistä sentään vielä kulttuuripyrkimyksiäkin. Jos peruskouluissa vain olisi kunnan alkuopetus niin moni voisi innostua opiskelemaan vaikka viittä "pakkokieltä" ja latinää lisäksi!

Jos ruotsiakin opiskelemme positiivisella mielellä, vaikkapa kohteliaisuudesta ruotsinkielistä vähemmistöämme kohtaan, tekee se ehkä meistäkin hiukkasen kohteliaampia ja avarakatseisempia. Yhden asian ihmisinä olemme ikäviä, yksipuolisia ja omahyväisiä ja sellaisiksi jäämmekin, jos sorumme ylimielisyyteen ja vaihtoehtottomuuteen. Kyllähän asiat hoituvat pelkällä englannillakin, mutta sekö riittää? Tuu tii tu töötituu

Iso Omenassa, mitä kieltä?

► Mainosmiesten vikana on aina ollut, että he runtelevat suomen kieltä mielensä mukaan kenenkään voimatta heille mitään. Heidän viime vuosien saavutuksistaan muistetaan ainakin yhdyssanojen kirjoittaminen erikseen sekä yhdysviivan omituinen käyttö tai käyttämättä jättäminen ja siten kansan yhdyssanatajun täydellinen tuhoaminen.

Uusi mainosmiesten typeruus on Espoossa avattu Iso Omena, jonka nimen alkuosaa

ei mainoksissa taivuteta ollenkaan. Lehdet ovat kiitettävästi taivuttaneet nimen oikein ja kirjoittavat säännöllisesti Isosta Omenasta, mutta esimerkiksi Maxi on jo kuukausien ajan raivostuttanut ohikulki-joita Porkkalankadun kyltillään "Maxi Iso Omenassa".

Ymmärrän, että ruotsalaisen Kapp-Ahlin mainospäällikkö ei osaa suomea, mutta etteivät suomalaisetkaan firmat... Uskomatonta!

Väärä suomen kieli mainoksessa raivostuttaa niin, että käännän äkkiä sivua nähdessäni sellaisen ilmoituksen, tai vaihdan kanavaa, kun televisiossa sellainen esitetään. Luulisi, että niin moni suomalainen reagoi samoin, että firmat menettävät asiakkaita tuollaisella typeryydellä. Minä ainakin vältän menemistä koko Omenaan niin kauan kuin he ilmoittelevat näin väärin.

Jaakko Rahola

Espoo